

સૂતક સંબંધી શાસ્ત્રીય સરળ સમજ

લેખક

પરમ ગુરુદેવ પૂજ્યપાદ આચાર્યભગવંત

શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્ર-રવિચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના કૃપાપાત્ર
તેજસ્વી પટ્ટધર જિનાજા પ્રભાવક પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ

શ્રીમદ્ વિજય જયદર્શનસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પ્રકાશક

શ્રી જિનાજા પ્રકાશન

સૂતક સંબંધી શાસ્ત્રીય સરળ સમજ

શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા જિનશાસનના કેન્દ્રસ્થાને છે. તે તારકોએ સ્થાપેલ ચતુર્વિધ શ્રી સંઘ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજા-ભક્તિ વિના રહી શકે નહિ. સાધુ અને સાધ્વી ભાવપૂજાના અધિકારી છે. શ્રાવક અને શ્રાવિકા દ્રવ્યપૂજા અને ભૂમિકા મુજબની ભાવપૂજાના અધિકારી છે. સાધુ-સાધ્વીઓ ભગવાનની આજ્ઞાપાલન સ્વરૂપ સાધુજીવન જીવે છે તે જ તેમની ભાવપૂજા છે જ્યારે શ્રાવક-શ્રાવિકા સંઘ ભગવાનની દ્રવ્યપૂજાનો અધિકારી હોવાથી પોતાની ગૃહસ્થજીવનમાં રહેલી ઉત્કૃષ્ટ સામગ્રી દ્વારા પ્રભુપૂજા કરે. આવી જિનપૂજામાં પંચોપચારી, અષ્ટપ્રકારી, સત્તરપ્રકારી આદિનો સમાવેશ થાય છે. આમાં વર્તમાનકાળમાં અષ્ટપ્રકારી પૂજાનો માર્ગ ખૂબ જ વ્યાપક છે. જે દિવસે જિનપૂજા ન થાય તે દિવસ શ્રાવકને નિષ્ફળ ગયો હોય તેવી લાગણી થાય છે. મનમાં ખાલીપો લાગે અને દિવસ બેકાર ગયાની ગમગીની થાય. એક પણ દિવસ જિનપૂજા વિનાનો જાય તે જિનભક્ત શ્રાવકને પસંદ પડે નહિ. માટે જ શ્રાવક એટલો સાવધાન બનીને જીવે કે પોતાની કોઈ ભૂલના કારણે જિનપૂજા માટે પોતે અયોગ્ય ન બને, જિનપૂજા છોડવી ન પડે.

આ જિનપૂજાનો માર્ગ અવિચ્છિન્નપણે ચાલતો જ આવ્યો છે તેમાં આ દુષ્ક્રમકાળમાં હુંડા અવસર્પિણીકાળના પ્રભાવે વિ. સં. ૧૫૦૮ આસપાસમાં શ્રી જિનપૂજાના પવિત્ર તારકમાર્ગનો નાશ કરનારો કુમત લોકાશાહથી શરૂ થયો. ‘શ્રી જિનપૂજામાં હિંસા થાય છે માટે શ્રાવકે જિનપૂજા કરવી નહિ, જિનપૂજા સાવધ છે માટે પાપબંધ થાય છે.’ આવો કુમત તેણે પ્રવર્તાવ્યો. ઘણા અણસમજુ આત્માઓ એ મતમાં તણાઈને શ્રી જિનપૂજાના પરમપવિત્ર ભવનિસ્તારક કર્તવ્યથી વંચિત રહ્યા. આજે પણ સ્થાનકવાસી તરીકે ઓળખાતા પંથમાં જિનપૂજામાં પાપ માનવાની કુમાન્યતા એવી પ્રવર્તે છે કે તેઓ સ્વયં તો જિનપૂજા કરતા નથી પણ જિનપ્રતિમા - જિનમંદિર - જિનપૂજા વગેરે માટે ભયંકર જિન આશાતના કરનારા વચનો બોલે છે અને સ્વ-પરનો સંસાર વધારી રહ્યા છે. આપણા પૂર્વાચાર્યોએ આ વિષયની વિશદ વિચારણા કરીને

શ્રાવક માટે દ્રવ્યપૂજા કેવી હિતકારી છે તેની શાસ્ત્રાધારે જોરદાર રજુઆત કરી છે તેના પ્રભાવે ઘણા ધુરંધર સ્થાનકવાસીઓ પણ એ કુમતનો ત્યાગ કરી મૂર્તિપૂજાના શાશ્વતમાર્ગનો સ્વીકાર કરનારા બન્યા. ન્યાયાંભોનિધિ પૂ. આ. ભ. શ્રી આત્મારામજી મહારાજ એનું ઉત્કૃષ્ટ ઉદાહરણ છે. આજે તો ઘણા સ્થાનકવાસીઓ જિનમંદિરમાં જતા અને દર્શન કરતા થતા જાય છે. આમ છતાં જે ક્ષેત્રમાં આ વિષયનું ઘોર અજ્ઞાન પ્રવર્તે છે ત્યાં હઠાગ્રહીઓ જિનમંદિરમાં રસોઈ કરવા આદિથી માંડીને ઘણી બધી આશાતનાઓ નિહુર પરિણામે કરતા રહે છે. તેઓની આશાતના દૂર કરવાનો યથાશક્ય પ્રયત્ન આજે પણ પ્રભુભક્તો કરી રહ્યા છે.

સ્થાનકવાસીઓ સિવાય જિનપૂજાનો નિષેધ કરનારા કોઈ નહિ હોય એવો કદાચ તમને ખ્યાલ હશે પણ ઈતિહાસ તપાસીએ તો સમજાશે કે ફક્ત કલ્પનાના તરંગો દોડાવીને જિનપૂજાનો નિષેધ કરનારા મૂર્તિપૂજક માર્ગમાં પણ થયા છે. તમને જિજ્ઞાસા થશે કે એવું કોણ છે? ચાલો, એ પણ ઈતિહાસનું જરા સ્મરણ કરી લઈએ.

ખરતરગચ્છવાળાઓને યુવાન સ્ત્રીઓ માટે મૂળનાયકની પૂજાનો પ્રતિબંધ ફરમાવવાથી કદાચ સંતોષ નહિ થયો હોય એટલે વધુમાં સ્ત્રી-પુરુષ બંને માટે સૂતકના નામે શ્રી જિનપૂજાનો / ભગવાનની અંગપૂજાનો પણ પ્રતિબંધ ફરમાવ્યો છે જે તે ગચ્છના સાહિત્યને જોતા સ્પષ્ટ વાંચવા મળે છે. તપાગચ્છના જૂનાં કોઈ ગ્રંથોમાં સૂતકના સમયે જિનપૂજાનો પ્રતિબંધ ફરમાવેલો જોવા મળતો નથી. એટલા માટે જ પ્રસિદ્ધિ છે કે સૂતકમાં જિનપૂજાદિનો નિષેધ ખરતરગચ્છની માન્યતા છે. તપાગચ્છ તેવું માનતો નથી. આ પ્રસિદ્ધિ સાચી છે કે નહિ તેની તપાસ આપણે કરવી જ પડે. આજના સમયના તપાગચ્છમાંથી બહાર પડેલા ‘શાસ્ત્રીય પુરાવા સંગ્રહ, શાસ્ત્રીય સૂતક વિચાર, જૈન સૂતક વિચાર, સૂતક મર્યાદાયૈ નમઃ’ વગેરે પુસ્તકોમાં સૂતકના નામે જિનપૂજાદિ ધર્મકરણીનો જોરશોરથી પ્રતિબંધ ફરમાવવામાં આવ્યો છે. તપાગચ્છના શ્રાવકો આ બધા પુસ્તકો વાંચીને ભ્રમણામાં પડે છે કે શું ખરેખર જિનપૂજાદિ ન થાય? જો પૂજા ન થતી હોય અને સૂતકમાં પૂજા કરીએ તો ધંધો ખોટનો

થયો કહેવાય. ધર્મ કરવા જતાં પાપ લાગી જાય. અને જો સૂતકમાં પૂજા થઈ શક્તી હોય અને પ્રતિબંધની વાતો સાંભળીને છોડી દઈએ તો પણ ખોટનો ધંધો થાય. માટે આમાં સાચું શું તે તપાસવું અનિવાર્ય બને છે.

આગમો, ગ્રંથો અને ઇતિહાસ સૂતક અંગે શું ફરમાવે છે તે જોઈએ તો જ સાચી ખબર પડે. સૌથી પ્રાચીન આગમો છે. આગમોમાં જ્યાં જ્યાં ‘સૂતક’ શબ્દ વપરાયો છે ત્યાં ત્યાં અચૂક ‘લૌકિક’ શબ્દ પણ વપરાયો છે. આપણે ત્યાં પ્રસિદ્ધ છે કે લોકોત્તર એટલે જિનશાસનનું, લૌકિક એટલે લોકોમાં ચાલતું, જિનશાસનનું નહિ. આવા સ્પષ્ટભેદ દેવ-ગુરુ-ધર્મ વગેરે તત્ત્વો માટે શાસ્ત્રોમાં ઠેરઠેર લખવામાં આવ્યા છે. આગમ આદિ શાસ્ત્રોમાં જ્યાં જ્યાં ગોયરી જવાની વિધિ બતાવી અને તેમાં કયા કુળોમાં ગોયરી ન જવું તેનું વર્ણન કરતી વખતે લોકોત્તર કુળોની વાત કર્યા પછી લૌકિકકુળોની વાત કરી તેમાં સૂતક સંબંધી કુળોની વાત કરી છે. એટલે સમગ્ર વિષય સાધુ-સાધ્વી ભગવંતોની ગોયરી માટેનો છે. **શ્રાવક માટેની જિનપૂજાના કર્તવ્ય માટે સૂતકકુળોના સભ્યોએ સૂતકમાં જિનપૂજા ન કરવી એવું આગમોમાં ક્યાંય લખ્યું નથી.**

શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ, શ્રી વ્યવહારભાષ્યવૃત્તિ, શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર ટીકા - ચૂર્ણિ, વગેરે આગમોમાં ગોયરી વહોરવાના વિષયમાં સૂતકકુળોને લૌકિકકુળો તરીકે ઓળખાવ્યા છે. કોઈ શાસ્ત્રમાં લોકોત્તરકુળોની ગણનામાં સૂતકકુળોને ગણાવ્યા નથી માટે સૂતકને લૌકિક જ કહેવાય, લોકોત્તર ન કહેવાય.

શાસ્ત્રકારોએ આ રીતે સૂતકને લૌકિક તરીકે ઓળખાવ્યું હોવા છતાં સૂતકને લોકોત્તર બનાવી દેવા માટે ‘જૈન સૂતક’ નામનું નવું તૂત આજે ચલાવવામાં આવી રહ્યું છે. જૈન સૂતક નામની કોઈ વાત આપણા કોઈ આગમશાસ્ત્રોમાં લખવામાં આવી નથી. આજે જૈન શબ્દ લગાડીને અનેક અભક્ષ્યપદાર્થો જૈનોનાં પેટમાં પહોંચાડવાનું દૂષણ વ્યાપક બની રહ્યું છે. એ જ રીતે સૂતકને જૈન શબ્દ લગાડીને જૈનોની જિનપૂજામાં અંતરાય કરવાનું દૂષણ પણ વ્યાપક બનતું જાય છે. કાંદા વગેરે અભક્ષ્ય પદાર્થોને ‘જૈન’ શબ્દ લગાડી દેવાથી જેમ તે કાંદા વગેરે પદાર્થો ભક્ષ્ય બની ન જાય તેમ લૌકિક

સૂતકને જૈન શબ્દ લગાડી દેવાથી સૂતક 'જૈન' બની જાય નહિ. અભક્ષ્ય પદાર્થોને 'જૈન' નામ આપીને જૈનોને છેતરનારાઓને, જેમ ભયંકર પાપ બંધાય છે તેમ સૂતકને 'જૈન' નામ આપીને જૈનોની શ્રી જિનપૂજા બંધ કરાવનારાને પણ મહાપાપ બંધાય છે. માટે કોઈ પણ ભવભીરુ આત્માએ આવા મહાપાપ બંધાવનારા કાર્યને સાથ આપવો જોઈએ નહિ. અભક્ષ્ય પદાર્થોને 'જૈન' શબ્દ લગાડીને જૈનોને છેતરનારાઓને તો પૈસા કમાવા છે એટલે આવા અકાર્યો કરે પણ સૂતકને 'જૈન' બનાવી દઈને જૈનોની શ્રીજિનપૂજા જેવા અતિમહત્વના કર્તવ્યને બંધ કરાવનારાને શું કમાવવું છે ? કોના માટે આવા ઘોર પાપને પોતાના શિરે ચડાવે છે ?

ઉપર જોઈ ગયા તેમ સૂતક લૌકિક છે, છતાં તેને લોકોત્તર બનાવી દેવા માટે એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે 'આપણાં શાસ્ત્રોમાં સૂતક શબ્દ લખવામાં આવ્યો છે, શું આપણાં શાસ્ત્રો લૌકિક છે?' આ લોકોએ સમજવું જોઈએ કે, શાસ્ત્રે જેને જૈન તરીકે ઓળખાવ્યું હોય તેને જ જૈન માનવાનું હોય, બીજાને નહિ. શાસ્ત્રમાં તો કમઠ તાપસનું નામ પણ લખેલું છે તેથી કમઠ તાપસ જૈન ન બની જાય, એ જ રીતે શાસ્ત્રમાં સૂતક શબ્દ લખેલો હોય એટલા માત્રથી સૂતક 'જૈન' બની જાય નહિ.

સૂતક લૌકિક હોવાથી લૌકિક શાસ્ત્રોમાં સૂતક વિષયક માન્યતા કઈ છે તે સૌથી પહેલાં જોઈએ. લૌકિક શાસ્ત્રોમાં સૂતક અંગે ભિન્નભિન્ન મતમતાંતરે પ્રવર્તે છે. એ લોકોમાં જ સૂતક અંગે એક મત ન હોય ત્યારે જૈનો સૂતકના નામે પોતાના ધર્મની શ્રીજિનપૂજા બંધ કરાવવા માટે મેદાને પડે તે કેવું વિચિત્ર કહેવાય ! લોકોત્તર શાસનને પામેલા જૈનો આવી નાદાની કરે તે શોભે ? લૌકિક શાસ્ત્રોમાંના જ સૂતક અંગેના કેટલાક તમને ચોંકાવી દેનારાં વિધાનો રહી રજુ કરું છું.

મનુસ્મૃતિ (પં. રામેશ્વર ભટ્ટ ભાષાટીકા સહિત)

દશાહં શાવમાશૌચં, સપિણ્ડેષુ વિધીયતે ॥ ૫૧. અ. ૫ ॥

'સર્પિડોં મેં મરનેકા આશૌચ દશ દિન ચોં વિધાન કિયા ગયા હૈ ।'

સપિણ્ડતા તુ પુરુષે, સપ્તમે વિનિવર્તતે ॥ ૬૦ - અ. ૫ ॥

'સાતવેં પુરુષ મેં સર્પિડતા દૂર હો જાતી હૈ ।'

सर्वेषां शावमाशौचं, मातापित्रोस्तु सूतकम् । सूतकं मातुरेव स्यादुपस्पृश्य
पिता शुचिः ॥६२ - अ. ५ ॥

‘મૃતકો કા આશૌચ સબ સર્પિડોં કો સમાન હોતા હૈ ઓર જન્મકા સૂતક કેવલ માતાપિતા કો હી હોતા હૈ ઓર ઝન દિનોં મેં ભી દશ દિન કા સૂતક માતા કો હી હોતા હૈ, પિતા તો સ્નાન કર કે શુદ્ધ હો જાતા હૈ ।’

લૌકિક શાસ્ત્રોમાં પ્રમાણિત ગ્રંથ તરીકે પ્રસિદ્ધ મનુસ્મૃતિની આ વાત મુજબ તો એકદમ સ્પષ્ટ છે કે ‘જન્મનું સૂતક માતાપિતાને જ હોય છે. તેમાં પણ માતાને દશ દિવસ હોય છે, જ્યારે પિતા તો સ્નાન કરવાથી જ શુદ્ધ થઈ જાય છે.’

ચોખલિયા ગણાતા બ્રાહ્મણો પણ મનુસ્મૃતિ મુજબ આ પ્રમાણે માને છે. આજે આ લૌકિક સૂતકની માન્યતાથી પણ આગળ વધીને ખરતરગચ્છવાળા અને ખરતરગચ્છના પગલે ચાલનારા તપાગચ્છવાળા, (આ બંનેના આધારો આપણે આગળ જોઈશું જ.) દશ - દશ દિવસ સુધી આખા ઘરને સૂતક લગાડી દઈને ભગવાનની પૂજા બંધ કરાવી રહ્યા છે. લૌકિકો પણ જન્મનું સૂતક માતાપિતાને જ હોય છે એવું માને છે. તેમાંય દશ દિવસ માતાને હોય. જ્યારે પિતાને તો સ્નાન કરવાથી શુદ્ધ માને છે. એટલા માટે જ દશ દિવસ સુધી માતા ગમે તેટલી વાર સ્નાન કરે તો પણ શુદ્ધ ન કહેવાય. જેવી રીતે એમ.સી.ના ત્રણ દિવસ તે બહેન ગમે તેટલીવાર સ્નાન કરે તો પણ શુદ્ધ ન થાય, ચોથે દિવસે (૭૨ કલાકે) સ્નાન કરે એટલે શુદ્ધ ગણાય તેવી જ રીતે બાળકને જન્મ આપનાર માતા દશ દિવસ ગમે તેટલીવાર સ્નાન કરે તો પણ શુદ્ધ ન થાય. પણ દશ દિવસ બાદ સ્નાન કરે એટલે શુદ્ધ ગણાય. આ દશ દિવસ દરમિયાન ઘરના બાકીના સભ્યો તો સ્નાન કરે એટલે શુદ્ધ થઈ જ જાય તેઓ જિનપૂજાદિ આરાધના કરે તેમાં કોઈ દોષ ન લાગે. પ્રસૂતિ હોય કે એમ.સી. હોય તેમણે ક્યાંય અડાઅડી તો કરવાની જ નથી. કોઈ બહેન એમ.સી.માં બેસે એટલા માત્રથી આખું ઘર અભડાઈ જતું નથી તો પછી કોઈ બહેનને પ્રસૂતિ થઈ એમાં આખું ઘર કેવી રીતે અભડાઈ જાય? અરે, એમ.સી. કે પ્રસૂતિવાળા બહેનને કોઈ અડી જાય તો પણ સ્નાન કરે એટલે શુદ્ધ થઈ જ જાય છે. આમાં આખા ઘર પર પૂજાબંધી લાદવામાં વિવેક કઈ રીતે રહે? આ

વિચારણા આગળ જતાં તે તે શાસ્ત્રપાઠના સમયે વિચારશું એટલે તેનો બરાબર ખ્યાલ તમને આવી જશે.

લૌકિક ધર્મગ્રંથ ‘મનુસ્મૃતિ’ની જ વાત આગળ વધારીએ તો તેમાંના બીજા પાણ કેટલાક શ્લોકો નોંધપાત્ર ગણાય. બ્રાહ્મણો હોવાથી ચોખ્ખાઈની વાતમાં જરાય ઢીલું તો મૂકે જ નહિ. આમ છતાં તેમના મત મુજબ તેમના અતિપવિત્ર ગણાતા ‘અગ્નિહોત્ર’ અનુષ્ઠાનમાં તેઓ સૂતકનો બાધ ગણતા નથી. જુઓ આ રહ્યા તેના શ્લોકો :

શુદ્ધયેદ્વિપ્રો દશાહેન, દ્વાદશાહેન ભૂમિપ: ।

વૈશ્ય: પચ્ચદશાહેન, શુદ્રો માસેન શુદ્ધયતિ ॥ ૮૩ । અ. ૫ ।

“(જિસકા યજ્ઞોપવિત સંસ્કાર હો ચુકા હો ઉસ સર્પિંડકે મરને પર ઔર કિસી બાલકકે જન્મ મેં વેદપાઠી આદિ) બ્રાહ્મણ દશ દિનમેં, ક્ષત્રી બારહ દિન મેં, વૈશ્ય પંદરહ દિન મેં ઔર શુદ્ર એક મહીને મેં શુદ્ધ હોતા હૈ ।”

ન વર્ધયેદધાહાનિ, પ્રત્યૂહેન્નાગ્નિષુ ક્રિયા: ।

ન ચ તત્કર્મ કુર્વાણ: સનાભ્યોપ્યશુચિર્ભવેત્ ॥ ૮૪ ॥ અ. ૫ ॥

“સૂતકકે દિનોંકો ન બઢાવે ઔર અગ્નિહોત્ર ના છોડે, ક્યોંકિ અગ્નિહોત્ર કા કરનેવાલા સર્પિંડખી અશુદ્ધ નહીં હોતા હૈ ।”

આ બંને શ્લોકોમાં ‘ચારે વર્ણની સૂતક અંગેની સમયમર્યાદા અલગ અલગ છે; સૂતકના દિવસો વધારવા નહિ, સૂતક સમયે અગ્નિહોત્ર છોડવું નહિ અને સર્પિંડનું સૂતક લાગ્યું હોય તો પણ અગ્નિહોત્રી અશુદ્ધ બનતા નથી’ આવી ચાર માન્યતા મનુસ્મૃતિએ સ્પષ્ટ કરી છે. આ લોકોની માન્યતા અને આપણે ત્યાં ચાલી પડેલી અંધાધૂંધી પર વિચાર કરીએ તો આપણા કદાગ્રહીઓ પર ભારે કરુણા ઉપજે તેવું છે.

મનુસ્મૃતિ સૂતકના દિવસો વધારવાની ના પાડે છે અને આપણે ત્યાંના ઉત્સાહી જીવો વધીને ૪૦ - ૪૦ દિવસ સુધી સૂતક ઠોકી બેસાડીને ગર્વ અનુભવે છે.

મનુસ્મૃતિ સૂતકમાં અગ્નિહોત્ર છોડવાની ના પાડે છે અને આપણા સૂતકવાદીઓ બુલંદ અવાજે જિનપૂજા છોડી દેવાની ઘોષણા કરે છે. બ્રાહ્મણોમાં

અગ્નિહોત્રને ખૂબ જ પવિત્ર માનવામાં આવે છે. અગ્નિહોત્રીથી એક પણ દિવસ અગ્નિહોત્ર છોડાય નહિ. માટે જ સૂતક લાગવા છતાં અગ્નિહોત્ર પર તેઓ પ્રતિબંધ મૂકતા નથી ઉપરથી અગ્નિહોત્ર ન છોડવાનો આદેશ કરે છે. શ્રાવક જીવનમાં જિનપૂજાનું અનુષ્ઠાન અતિપવિત્ર છે અને અનિવાર્ય છે. પૂજા કર્યા વિના મુખમાં પાણી પણ ન નાંખવાના સંસ્કારો જૈનકૂળના મોટા અલંકાર તરીકે જગપ્રસિદ્ધ છે. જિનપૂજા વિના શ્રાવકને યેન જ ન પડે. બ્રાહ્મણો સૂતકમાં પણ અગ્નિહોત્ર છોડવાની ના પાડે છે. અને આપણે ત્યાં સૂતકના નામે જિનપૂજા છોડવાનું દબાણ કરવામાં આવે એ કેટલું વિચિત્ર કહેવાય ? આ ભેદ તો સામાન્ય બુદ્ધિ ધરાવતો માણસ પણ સમજી શકે તેવો છે. સૂતક લૌકિક છે તેવું શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ થયેલું છે. લૌકિકો પણ પોતાના અગ્નિહોત્રના અનુષ્ઠાનને સૂતકમાં છોડતા ન હોય તો જૈનોએ પોતાની જિનપૂજાદિ આરાધના તો છોડવાની હોય જ નહિ. આટલી સીધી-સાદી વાત પણ કેમ સમજાતી નહિ હોય ! લૌકિકો સૂતકમાં પોતાનો ધર્મ ન છોડે અને આપણે આપણો ધર્મ સૂતકના નામે છોડી દેવાનો ? આવું તો કેમ ચાલે !

હજી આગળ.

મનુસ્મૃતિ સર્પિડનું સૂતક લાગ્યું હોય તો પણ ‘અગ્નિહોત્રી અશુદ્ધ થાય’ એવું સ્વીકારતી નથી. જ્યારે આપણે ત્યાં ઘરમાં છોકરું જન્મ્યું નથી ને સૂતકના નામે પૂજા કરનારા જિનપૂજકોની જિનપૂજા બંધ કરાવી નાંખે છે. કેવી ઊલટી ગંગા ! જિનપૂજકને પણ અશુદ્ધ માની લે છે અને એ પૂજા કરવા દેરાસરમાં ગયો હોય તો દેરાસર અભડાઈ ગયાની રાડો નાંખવામાં આવે છે!!

આટલી વિચારણા વાચક પોતાની જાતે સૂતકના વિષયને આધાર સાથે વિચારી શકે તે માટે લખી છે. કેવું અસમંજસ ચાલી રહ્યું છે તે પોતાની જાતે સમજી શકાશે.

મનુસ્મૃતિએ જન્મસૂતકની બાબતમાં કરેલી વાત મુજબ આટલી વાત સ્પષ્ટ થાય છે !

- જન્મ સૂતક ફક્ત માતાપિતાને જ લાગે છે.
- તેમાં પણ દશ દિવસનું સૂતક માતાને લાગે છે.
- પિતા તો સ્નાન કરે એટલે શુદ્ધ થઈ જાય છે.

- સૂતકના દિવસો દરેક વર્ષના માણસોને અલગ અલગ / વધતા - ઓછા હોય છે.
- સૂતકના દિવસો વધારવા નહિ.
- સૂતકમાં પણ અગ્નિહોત્ર જેવા અનુષ્ઠાનો છોડવા નહિ.
- અગ્નિહોત્રી સૂતકમાં પણ અશુદ્ધ બને નહિ.

લૌકિક માન્યતા જ જો આવી હળવી છે તો જૈનોએ પોતાની આરાધના બંધ કરવા માટે આટલા કટ્ટર કે કદાગ્રહી બનવું શોભે ખરું ?

હવે મનુસ્મૃતિમાં મૃતકના સ્પર્શથી થતી અશુદ્ધિનું નિવારણ કરવાનો જે ઉપાય બતાવ્યો છે અને આજે એ પ્રવર્તમાન પણ છે તેનો શ્લોક પણ જોઈએ. તેમાં આનુષંગિક બીજી વાતનું સમાધાન પણ મળી રહેશે.

દિવાકીર્તિમુદ્કયાં ચ, પતિતં સૂતિકાં તથા ।

શવં તત્સ્પૃષ્ટિનં ચૈવ, સ્પૃષ્ટવા સ્નાનેન શુદ્ધયતિ ॥ ૮૬ ॥ અ. ૫ ।

“ચાંડાલ, રજસ્વલા, પતિત, સૂતિકા, મૂર્દા ઓર ઉસકો છૂનેવાલે : इन को छूकर स्नान मात्रसे ही शुद्ध हो जाता है ।”

આ શ્લોકમાંથી આપણને પણ ત્રણ વાતની સ્પષ્ટતા મળે છે.

○ અંતરાય (MC)વાળી સ્ત્રીને અડી જવાય.

○ પ્રસૂતા (સુવાવડી) સ્ત્રીને અડી જવાય.

○ મૃતક (મડદા)ને અડી જવાય.

તો સ્નાન કરવા માત્રથી એટલે કે ફક્ત સ્નાન કરવાથી શુદ્ધ થવાય છે. આપણે ત્યાં એવી મર્યાદા પાળવાની છે જ કે રજસ્વલા (અંતરાયવાળી) સ્ત્રીને અડવું નહિ, બાળકને જન્મ આપ્યો હોય તેવી સુવાવડી સ્ત્રીને અડવું નહિ. દરેક જૈનોના ઘરોમાં આ મર્યાદા બરાબર પળાવી જ જોઈએ. મહાત્માઓ ઉપદેશમાં અવસરે આ મર્યાદા પાળવાની વાત ભારપૂર્વક કરતા હોય છે. આમ છતાં આજના કાળમાં આ મર્યાદાનું પાલન કરવામાં ખૂબ જ મંદતા આવી ગઈ છે. રજસ્વલાને અડવું, તેના હાથનું રાંધેલું જમવું, પ્રસૂતા સ્ત્રીને અડવું, તેની આખા ઘરમાં અડાઅડ ચાલુ હોય : આવું વાતાવરણ સર્જતું જાય છે. સ્પષ્ટ છે કે આ મર્યાદા જે ન પાળે તે વ્યક્તિ અશુદ્ધ બને. હવે આવી વ્યક્તિને શુદ્ધ બનાવવા શું કરવું પડે તેની વાત આ ઉપરના શ્લોકમાં

લખી જ છે : રજસ્વલા - પ્રસૂતા સ્ત્રીને અડી જનારો જો સ્નાન (માથાબોળ) કરી લે તો શુદ્ધ થઈ જાય છે. આ રીતે શુદ્ધ થયેલ વ્યક્તિ ક્યાંય ઘરમાં અડ્યા વિના સલામત જગ્યાએ રાખેલ પૂજાના વસ્ત્ર, પૂજાની સામગ્રીથી જિનપૂજા અવશ્ય કરી શકે. ઘરમાં કોઈ અંતરાયવાળા થાય, ઘરમાં પ્રસૂતિવાળા બેન હોય એટલે ‘હવે પૂજા કરવી નહિ’ આવી ભ્રમણા વર્તમાનમાં કદાગ્રહ બનીને ફેલાઈ રહી છે તે, મર્યાદાપાલન નષ્ટ થઈ રહ્યું છે તેની જેમ જ જોખમી છે, અપેક્ષાએ વધુ જોખમી છે તે સૌએ સ્વીકારવું પડે તેવું છે.

‘પ્રસૂતા સ્ત્રીને અડનાર, મૃતકને અડનાર અને મૃતકને અડેલાને અડેલા હોય તેવા માણસને અડનાર સ્નાનમાત્રથી જ શુદ્ધ થઈ જાય છે’ એવું સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ‘મનુસ્મૃતિ’માં લખવામાં આવ્યું છે. આપણા શાસ્ત્રોમાં બધે સૂતકને લૌકિક કહ્યું છે. જ્યારે લૌકિક માન્યતા જ આવી છે ત્યારે આપણાથી ‘સ્નાન પછી પણ અશુદ્ધિ રહે’ તેવી શાસ્ત્રાધાર વિનાની માન્યતાને કોઈ પણ રીતે સ્વીકારી શકાય નહિ.

‘સૂતકમાં સ્નાન કર્યા પછી પૂજા થઈ શકે છે’ એવી શાસ્ત્રીય વાત રજૂ કરનારા અને તે મુજબ આરાધના કરનારાને કશું પાપ લાગતું નથી. છતાં તે બધા ઉપર ‘દેરાસર અભડાવી રહ્યા છે, જિનપ્રતિમાને અભડાવી રહ્યા છે’ એવો અસત્ય આક્ષેપ કરવામાં આવે તો આવો આક્ષેપ કરનારને તેરમું ‘અભ્યાખ્યાન’ નામનું પાપ અવશ્ય લાગે. કારણ કે સૂતકમાં સ્નાન કર્યા પછી પણ અશુદ્ધિ રહે એવી માન્યતાને જૈનશાસ્ત્રોનો ટેકો તો નથી જ, મનુસ્મૃતિ જેવું લૌકિક શાસ્ત્ર પણ એને ટેકો આપતું નથી. આટલી સ્પષ્ટ વાત હોવા છતાં સૂતકની ભૂમાભૂમ કરીને શ્રાવકોની શ્રી જિનપૂજામાં અંતરાય કરવામાં આવે તો તેવા મૂર્તિપૂજકો, શ્રી જિનપૂજાના અનુષ્ઠાનને સ્થાનકવાસીઓ કરતા પણ વધુ નુકશાન કરી રહ્યા છે તેવું સૌને સમજાશે. કારણ કે સ્થાનકવાસીઓ તો પ્રગટપણે શ્રી જિનપૂજાના વિરોધી હોવાથી લોકો તેમની વાત એકદમ માની ન લે. જ્યારે મૂર્તિપૂજક થઈને કેટલાક તપાગચ્છવાળા પણ, ખરતરગચ્છવાળાની સાથે શાસ્ત્રીય નિષેધ ન હોવા છતાં સૂતકના નામે શ્રી જિનપૂજા બંધ કરાવી રહ્યા હોવાથી લોકો ભ્રમણામાં અટવાય છે અને

શ્રી જિનપૂજા ન કરવાના દોષમાં પડે છે. આ બધાનું પાપ શ્રી જિનપૂજાનો નિષેધ કરનારાને અવશ્ય લાગે.

મનસ્મૃતિની જેમ લૌકિકોની ક્રિયાકાંડોની વિધિમાં વધુ ઉપયોગમાં લેવાતા બીજા પણ ગ્રંથો છે. તેમાંથી નિર્ણય સિન્ધુ, ધર્મસિન્ધુ નામના લૌકિકગ્રંથોમાં, પ્રચલિત સૂતકની માન્યતા સાથે જાણવા જેવી નોંધપાત્ર માન્યતાઓ પણ લખી છે. તેમાંની કેટલીક માન્યતાઓ આપણે જોઈએ.

નિર્ણય સિન્ધુ (સેતુ નામક હિંદી ટીકા સહિત)

અત્રાશૌચमध्येऽपि स्नानश्रद्धादि कार्यमेव सूतके मृतके चैव, न दोषो राहुदर्शने । तावदेव भवेच्छुष्टिर्यावन्मुक्तिर्न दृश्यते ॥’ इति माधवीये वृद्धवसिष्ठोक्तः ॥

હિંદી ટીકા : ગ્રહણ હોતે સમય અશૌચમેં ભી સ્નાન ઓર શ્રાદ્ધ કરના કારણકિ, માધવીયમેં વૃદ્ધવસિષ્ઠ યહ કહતે હૈં - સૂતક ઓર મૃતક ઇન દોનોં કા રાહુ દર્શનમેં દોષ નહીં જબ તક ગ્રહણ મુક્ત ન હો તબ તક સૂતક ઓર પાતકવાલે શુદ્ધ રહતે હૈં’ (પૃ. ૧૫)

ગ્રહણ સંબંધી સ્નાન-શ્રાદ્ધને લૌકિકો એટલા અનિવાર્ય માને છે કે તેઓ સૂતકમાં પણ સ્નાન-શ્રાદ્ધ કરવામાં દોષ માનતા નથી. આપણે ત્યાં સૂતકમાં પૂજાબંધી કરનારા કેટલા અવિવેકી છે તે આના પરથી સમજાશે.

વિશેષમાં લૌકિકો માને છે કે ગ્રહણના સમયે સૂતકપાતકવાળા પણ શુદ્ધ રહે છે અને આપણે ત્યાં ગ્રહણ સમયે દેરાસરો બંધ રાખવાની અવિચારી પ્રથા ચાલુ કરવા-રાખવા માટે જીદપૂર્વક ધમાલ કરવામાં આવે છે. કેવી વિચિત્રતા છે ! શાસનદેવ તેઓને સદ્બુદ્ધિ આપે.

માધવીયે બ્રાહ્મેઽપિ ‘શ્રાદ્ધાદૌ પિતૃયજ્ઞે ચ કન્યાદાને ચ નો ભવેત્ ।’

હિંદી ટીકા : માધવીય મેં બ્રહ્મપુરાણકા કથન હૈ કિ, શ્રાદ્ધ આદિ પિતૃયજ્ઞ ઓર કન્યાદાનમેં સૂતક નહીં હોતા ।’ (પૃ. ૭૨૪)

બ્રહ્મપુરાણ વગેરેમાં લૌકિક માન્યતા મુજબ શ્રાદ્ધ આદિ, પિતૃયજ્ઞ અને કન્યાદાનમાં સૂતક લાગતું નથી અને આપણે ત્યાં શ્રી જિનપૂજા કરવામાં સૂતક લાગી જાય છે - એ કેટલી હદે યોગ્ય છે ? લૌકિકો પોતાના કાર્યો સૂતકમાં પણ ચાલુ રાખે. એ જ લૌકિકોના નામે આપણે જિનપૂજા જેવો ધર્મ સૂતકના

નામે છોડી દેવાનો ! આમાં કોનું કલ્યાણ થાય ?

સંવર્ત : - જાતે પુત્રે પિતુઃ સ્નાનં, સચેલં તુ વિધીયતે । માતા શુદ્ધયેદ્દશાહેન, સ્નાનાતુ સ્પર્શનં પિતુઃ ।

હિંદી ટીકા : ‘સંવર્તને કહા હૈ કિ પુત્રકે જન્મમેં પિતા કા સવસ્ત્ર સ્નાન કથન કિયા હૈ, માતા દશ દિનમેં શુદ્ધ હોતી હૈ ઓર પિતાકે સ્નાન કર લેને સે છૂને કા દોષ નહીં લગતા.... પુત્રપદકા કન્યામેં ભી પ્રયોગ આયા હૈ...’ (પૃ. ૭૭૯)

મનુસ્મૃતિમાં કહેલી વાત સંવર્ત પણ કહે છે. પુત્ર કે પુત્રીના જન્મમાં માતા દશ દિવસમાં સ્નાન કરીને શુદ્ધ થાય છે. જ્યારે પિતા તો વસ્ત્રસહિત સ્નાન કરે એટલે તરત જ શુદ્ધ થાય છે ત્યાર પછી તેઓને અડવામાં કોઈ દોષ લાગતો નથી. આખા ઘરને સૂતક લગાડી દઈને ઘરના બધા સભ્યોને અશુદ્ધ માનવા અને તેમની પાસે જિનપૂજા બંધ કરાવવી એ કેટલું વિચિત્ર કહેવાય !

અંગિરા : ‘સૂતકે સૂતિકા વર્જ્યં, સંસ્પર્શો ન નિષિધ્યતે ।

સંસ્પર્શો સૂતિકાયાસ્તુ, સ્નાનમેવ વિધીયતે ॥’

હિંદી ટીકા : ‘અંગિરાને લિખા હૈ કિ, સૂતકમેં સૂતિકા સે ભિન્ન કો છૂને કા નિષેધ નહીં હૈ ઓર સૂતિકા કે છૂને મેં સ્નાન કરના કહા હૈ ।’ (પૃ. ૭૭૯)

આ કથન મુજબ સ્પર્શસ્પર્શ (અડાઅડી)ની મર્યાદા માતા સંબંધી પાળવાની છે. ઘરના બીજા સભ્યો અસ્પૃશ્ય બનતા નથી. પ્રસૂતા સ્ત્રીને કોઈ સ્પર્શી જાય તો તેને સ્નાન કરવાનું કહે છે. આજે એટલી અજ્ઞાનતા ચાલે છે કે પ્રસૂતા બહેનનો સ્પર્શ થતાંની સાથે પૂજા બંધ કરી દેવામાં આવે છે. આગળ વધીને સ્પર્શ ન થયો તોય, ઘરમાં રહ્યો કે જમ્યો તેની સજા રૂપે ઘણા મહાત્માઓ તેના ઉપર પૂજાબંધી ફરમાવી દે છે. કેટલું અયોગ્ય ચાલી રહ્યું છે !

હજી આગળ સૂતકના વિષયમાં લૌકિક શાસ્ત્ર શું કહે છે તે જુઓ.

તથા ચ શુદ્ધિરત્નાકરે દક્ષઃ - સ્વસ્થકાલે, ત્વિદં સર્વં, સૂતકં પરિકીર્તિતમ્ ।
આપદ્ગતસ્ય સર્વસ્ય, સૂતકેઽપિ ન સૂતકમ્ ॥

હિંદી ટીકા : ‘શુદ્ધિરત્નાકરમેં દક્ષકા વાક્ય હૈ કિ, યહ સબ સૂતક સ્વસ્થ

समयमें जानने, आपत्कालमें सबको सूतकमें ही सूतक नहीं लगता ।”

आपत्काल वगैरे बतावता कहे छे :

“अथ कर्मतः त्रिंशच्छ्लोक्यां :-

तत्तत्कार्येषु सत्रिब्र तिनृ पनृ पवद् दीक्षितर्त्विक्स्व-
देशभ्रंशापत्स्वप्यनेकश्रुतिपठनभिषक्कारुशिल्पातुराणाम् । संप्रारब्धेषु दानोपनयन-
श्राद्धयुद्धप्रतिष्ठाचुडातीर्थार्थयात्राजयपरिणयनाद्युत्सवेष्वेतदर्थे ॥ नाशौचमिति शेषः
॥”

छिंदी टीका : “त्रिंशत्श्लोकी में कहा है कि, अन्नयज्ञ करनेवाला, ब्रती, राजा, दीक्षित, ऋत्विज, अपने देशका नाश, विपत्ति, अनेक वेदोका पाठ, वैद्य, कारु, शिल्पी, रोगी, दान, यज्ञोपवित, यजन, श्राद्ध, युद्ध, प्रतिष्ठा, मुण्डन, तीर्थकी यात्रा, जय, विवाह इनका प्रारंभ इनके उत्सवो के उस उक्त कार्योंमें अशौच नहीं होता ।” (पृ. ८३०)

“न ब्रतिनां ब्रते’ इति विष्णुक्तेः ॥

छिंदी टीका : “विष्णुने कहा है कि, ब्रतवालोका ब्रतमें अशौच नहीं है ।”
(पृ. ८३१)

“विवाहदुर्गयज्ञेषु यात्रायां तीर्थकर्मणि न तत्र सूतकं... इति पैठिनसिस्मृतेः॥”

छिंदी टीका : “पैठिनसिकी स्मृतिमें लिखा है कि विवाह, दुर्ग, यज्ञ, यात्रा, तीर्थ, कर्म इनमें सूतक नहीं ।” (पृ. ८३१)

“अत एवोक्तं ब्राह्मे : - गृहितनियमस्यापि न स्यादन्यस्य कस्यचित् इति
॥ एवं देवपूजादि ॥ मदनपारिजाते यमोऽपि:-

शिवविष्णुवर्चनं दीक्षा, यस्य चाग्नि परिग्रहः ।

श्रौतकर्मणि कुर्वीत, स्नातः शुद्धिमवाप्नुयात् ॥”

“गौड शुद्धितत्त्वे मन्त्रमुक्तावल्याम् :-

जपो देवार्चनविधिः, कार्या दीक्षान्वितैर्नरैः ।

नास्ति पापं यतस्तेषां, सूतकं वा यतात्मनाम् ॥”

छिंदी टीका : “इसीसे ब्रह्माने लिखा है कि, जो कोई नियमपूर्वक करै उसको सूतक नहीं करना चाहिये, इसी प्रकार देवपूजा आदिमें जानना । मदन

પારિજાતમેં યમકામીને કથન લિખા હૈ કિ, શિવ ઓર વિષ્ણુકી પૂજા, દીક્ષા ઓર અગ્નિકા ગ્રહણ જિસકો હૈ ઉસે વેદોક્ત કર્મ કરના ચાહિયે, ઓર સ્નાન સે પવિત્ર હોતા હૈ । ગૌડશુદ્ધિતત્ત્વમેં મંત્રમુક્તાવલીકા વાક્ય હૈ કિ, દીક્ષાવાલે મનુષ્યોંકો જપ ઓર દેવપૂજનકી વિધિ કરની ચાહિયે કારણ કિ, વશીભૂત મનવાલે પુરુષકો પાપ ઓર સૂતક નહીં લગતા ।” (પૃ. ૮૩૧-૮૩૨)

“દર્શ ચ પૂર્ણમાસં ચ, કર્મ વૈતાનિકં ચ યત્ ।

સૂતકેઽપિ ત્યજેન્મોહાત્, પ્રાયશ્ચિત્તી પતેદ્દ્વિજઃ ॥ ઇતિ મરીચ્યુક્તેઃ”

હિંદી ટીકા : મરીચિને ધી કહા હૈ કિ, અમાવાસ્યા ઓર પૂર્ણમાકા શ્રાદ્ધ, વૈતાનિક કર્મ ઇનકો સૂતકમેં ધી જો બ્રાહ્મણ ત્યાગતા હૈ વહ પ્રાયશ્ચિત્ત કા ધાગી હોતા હૈ ।” (પૃ. ૮૩૪)

“સૂતકે મૃતકે ચૈવ, સંધ્યાકર્મ સમાચરેત્ ।”

હિંદી ટીકા : (અપરાકર્મેં પુલસ્ત્યજીને કહા હૈ કિ) “સૂતક ઓર મૃત્યુમેં દ્વિજકો સંધ્યાકર્મ કરના ચાહિયે ॥” (પૃ. ૮૩૬)

લૈઙ્ગેઽપિ :- સૂતકે મૃતકે ચૈવ, ન દોષો રાહુદર્શને ।

તાવદેવ ભવેચ્છુદ્ધિર્યાવન્મુક્તિર્ન દૃશ્યતે ॥”

“પ્રયોગપારિજાતે બૃહસ્પતિ : કન્યાવિવાહે સંક્રાન્તૌ, સૂતકં ન કદાચન ॥”

હિંદી ટીકા : લિંગપુરાણ મેં ધી કહા હૈ કિ, રાહુ કે સૂતક (ગ્રહણ) મેં સૂતક વા મૃત્યુમેં દોષ નહીં, ઇતની હી શુદ્ધિ હોતી હૈ, જબ તક (ગ્રહણ મુક્તિ) ન હો । પ્રયોગપારિજાતમેં બૃહસ્પતિકા વાક્ય લિખા હૈ કિ, કન્યા કા વિવાહ ઓર સંક્રાન્તિમેં કદાચિત્ ધી સૂતક નહીં ।” (પૃ. ૮૩૭)

વાંચકો ‘નિર્ણયસિંધુ’ ગ્રંથ કઢાવીને જોઈ શકે છે. લૌકિકોના આટલા બધા ગ્રંથો સૂતકના સમયમાં સૂતક ન પાળવાના, સૂતક ન માનવાના સમયો બતાવે છે. તેમાં દેવપૂજાનો પણ ઉલ્લેખ સ્પષ્ટ રૂપે કરે છે. લૌકિકો પણ સૂતકમાં દેવપૂજાને વજર્ય માનતા નથી. જ્યારે આપણાં શાસ્ત્રોમાં તો ક્યાંય સૂતકમાં શ્રી જિનપૂજા ન થાય તેવો ઉલ્લેખ જ નથી એટલે આપણે તો સૂતકમાં શ્રીજિનપૂજા બંધ કરવાની હોય જ નહિ. છતાં વર્તમાનમાં લૌકિકો કરતા પણ આગળ વધીને શ્રી જિનપૂજા બંધ કરાવવામાં આવે છે તે તદ્દન અવિચારી

કૃત્ય છે એવું તમને પણ લાગશે.

લૌકિકો સૂતકમાં પણ યજ્ઞ, દાન, યજ્ઞોપવિત, વેદપાઠ, શ્રાદ્ધ, પ્રતિષ્ઠા, મુંડન, તીર્થયાત્રા, શિવપૂજા, વિષ્ણુપૂજા આદિ કરવાની છૂટ આપે છે, અને આપણે ત્યાં જિનપૂજાની કડક બંધી ચાલે છે ! શિવપૂજા-વિષ્ણુપૂજા થાય અને જિનપૂજા ન થાય એવો કોઈ શાસ્ત્રપાઠ ક્યાંય લખેલો છે ? આપણા શાસ્ત્રોમાં સૂતકની વાત લોકોત્તર વાત પૂર્ણ કર્યા પછી લૌકિક વિભાગમાં કરી છે. જો લૌકિકોને આ લૌકિકગ્રંથના કથન મુજબ શિવપૂજા-દેવપૂજામાં વાંધો ન હોય તો આપણને જિનપૂજામાં વાંધો કેવી રીતે હોય ? આપણા શાસ્ત્રપાઠો જોઈશું ત્યારે આ વાત પણ સ્પષ્ટ થશે.

‘નિર્ણયસિંધુ’ની જેમ જ લૌકિકોનો એક માન્ય ગ્રંથ છે : ધર્મસિંધુ. તેનો પણ ભાષાનુવાદ સહિત અહીં ઉલ્લેખ કરું છું. આ પણ લૌકિક માન્યતાનો ગ્રંથ છે. તેમાં પણ સૂતકનો વિષય લખવામાં આવ્યો છે. તેમાં વિશેષ જાણવાયોગ્ય અંશ આ પ્રમાણે છે.

“પ્રારબ્ધાસન્નસત્રસ્યાન્નદાનાદિષુ નાશૌચં, પૂર્વસંકલ્પિતાન્નેષુ ન દોષઃ પરિકીર્તિતઃ, ઉદકદુગ્ધદધિઘૃતલવણફલમૂલભર્જિતાદ્યન્નાનાં સૂતકિગૃહસ્થિતાનાં સ્વયં ગ્રહણે દોષાભાવઃ, સૂતકિહસ્તાત્તુ ન ગ્રાહ્યં, કેચિત્તણ્ડુલાદિકમપક્વમનં ગ્રાહ્યમાહુઃ ॥”

ભાષાનુવાદ : “પૂર્વ પ્રારંભિત કિયે અન્યયજ્ઞકે અન્નદાન આદિમેં આશૌચ નહીં લગતા હૈ, પૂર્વ સંકલ્પિત કિયે અન્નોં વિષે આશૌચ નહીં લગતા હૈ । સૂતકીકે ઘરમેં સ્થિત હુયે પાની, દૂધ, દહી, ઘૃત, નમક, ફલ, મૂલ ઔર ભૂના હુઆ અન્ન ઇન સબોકો અપને હાથસે ગ્રહણ કરનેમેં દોષ નહીં લગતા હૈ । સૂતકી કે હાથ સે યે સબ ચીજ નહીં ગ્રહણ કરની । કિતનેક ગ્રંથકાર ચાવલ, આદિ નહીં પકાયે હુએ અન્નકો ગ્રહણ કરના ઈસા કહતે હૈ ।” (પૃ. ૨૫૩, ૨૫૫)

“અથ સૂતિકા શુદ્ધિઃ : દશાહાન્તે સૂતિકાયા અસ્પૃશ્યત્વનિવૃત્તિઃ ।”

ભાષાનુવાદ : “દશ દિનકે ઉપરાંત સૂતિકાકે અસ્પર્શનેકી નિવૃત્તિ હોતી હૈ ।” (પૃ. ૨૫૫)

આ લખાણમાં સૂતકીના ઘરના પાણી-દૂધ-દહી ધી ફળ વગેરે પોતાના

હાથે ગ્રહણ કરવામાં દોષ નથી એવું સ્પષ્ટ વિધાન છે. જ્યારે ખરતરગચ્છની માન્યતા મુજબ સૂતકીના ઘરના પાણીથી દેવપૂજા કરવી શુદ્ધ ન કહેવાય એવું તેમના ગ્રંથોમાં છે. બોલો, હવે ? લૌકિકોમાંથી સૂતકની વાત આવી છે તેઓ જેને દોષ માનતા નથી તેવી જ વસ્તુમાં જૈનધર્મ માટે દોષ લાગે તેવું વિધાન કરવું જરાય યોગ્ય કહેવાય ? ખૂબ જ મધ્યસ્થ બુદ્ધિથી વિચારવા જેવી વાત છે. મારી માન્યતા કે તારી માન્યતાની વાત છોડો. વસ્તુતત્ત્વ શું છે તે વિચારો તો ક્યાંય હઠાગ્રહ કરવાનો રહે નહિ.

એક બીજી વાત પર પણ ખાસ ધ્યાન આપજો. ઉપર જણાવી ગયા તે મુજબ ‘નિર્ણયસિંધુ’ ગ્રંથમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે ‘વ્રતવાળાને વ્રતમાં દૂષણ લાગતું નથી.’ લૌકિકો તેમના વ્રતધારીઓને સૂતકના દિવસોમાં પણ વ્રત પાળવાનું ચાલુ રાખવા જણાવે છે. સૂતકના નામે લીધેલા વ્રતને છોડી દેવાનું કહેતા નથી.

આપણા ધર્મ મુજબ વિચારો તો શ્રાવકને નિત્ય શ્રીજિનપૂજા કરવાનો નિયમ ગ્રહણ કરવાનો છે. શ્રાવકોની ચર્ચાને વર્ણવતો શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણ નામનો ગ્રંથ સમગ્ર તપાગચ્છનો માન્ય ગ્રંથ છે. તેમાં શ્રાવકે દિવસે, રાતે, પર્વદિને, ચાતુર્માસમાં, વર્ષમાં અને સમગ્ર જીવનમાં શું શું કરવું જોઈએ તેનું વિસ્તૃત વર્ણન આપ્યું છે. આ ગ્રંથરત્નમાં પૂ. આ. શ્રી રત્નશેખર સૂ. મ. એ સદીઓ પૂર્વે ફરમાવ્યું છે કે

“નિત્યં યથાશક્તિ ત્રિદ્વિઃ સકૃદ્વા જિનપૂજા, જિનદર્શનં, સંપૂર્ણદેવવંદનં, ચૈત્યવંદના વા કાર્યેતિ નિયમ્યમ્ ।”

“હંમેશા યથાશક્તિ ત્રણવાર, બેવાર કે એકવાર શ્રીજિનપૂજા, શ્રી જિનદર્શન, સંપૂર્ણ દેવવંદન કે ચૈત્યવંદન કરવું એ પ્રમાણે શ્રાવકે નિયમ કરવો જોઈએ.”

આ શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ દરેક શ્રાવકે ‘હંમેશા શ્રી જિનપૂજા કરવી’ એવો નિયમ ગ્રહણ કરવાનો છે જ. શ્રાવકનું આ એક વ્રત થયું, નિયમ થયો. લૌકિકો પણ વ્રતવાળા ધાર્મિકોને સૂતક પાળવાની આજ્ઞા કરતા નથી. તેમનું વ્રત પાળવા દે છે. જ્યારે આપણે ત્યાં નિયમપૂર્વક કરવાના શ્રી જિનપૂજાના

કર્તવ્યને સૂતકના નામે બંધ કરાવવામાં આવે છે. કદાચ શ્રાવકો શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ જિનપૂજાનો નિયમ લેવાનું ભૂલતા હોય તો યાદ કરાવીને તેવા નિયમમાં શ્રાવકોને જોડવા જોઈએ તેના બદલે સૂતકના નામે જિનપૂજાનો પ્રતિબંધ ઠોકી દેવો કોઈ પણ રીતે ઉચિત ન કહેવાય.

ગરબડ તો કેવી ચાલી છે તે જુઓ : લૌકિકો પણ સૂતકીના ઘરમાં રહેલા પાણી વગેરેને સૂતકી (માતા)ના હાથે ગ્રહણ કરવાની ના પાડે છે. પોતાની જાતે કે બીજાના હાથે લેવામાં દોષ માનતા નથી. આવી માન્યતા ધરાવતા લૌકિકોથી પણ આગળ વધીને આપણે ત્યાં ઘણા ઉત્સાહી ઉપદેશકો સૂતકીનાં ઘરનાં પાણી આદિને અસ્પૃશ્ય ગણાવીને તેનાથી શ્રી જિનપૂજા કરવાનો પ્રતિબંધ ફરમાવે છે. કેવી અજ્ઞાનતાભરી જડતા ! આ હકીકતમાં તો ખરતરગચ્છનો મત છે. લૌકિકો પણ જેનો સ્વીકાર કરતા નથી તેવા ખરતરગચ્છના આ મતને તપાગચ્છે માન્ય રાખ્યો નથી તેની વાત આગળના શાસ્ત્રપાઠોમાં સ્પષ્ટ થશે.

એ જ રીતે ‘ધર્મસિંધુ’માં જણાવ્યા મુજબ ‘દશ દિવસ સુધી સૂતિકા(માતા)ને સ્પર્શસ્પર્શની મર્યાદા પાળવાની છે.’ ‘સેનપ્રજ્ઞ’માં આ જ મર્યાદા બતાવી છે છતાં આજે પ્રસૂતા સ્ત્રીને દશ દિવસથી આગળ વધીને ૨૦-૩૦-૪૦ દિવસો સુધી સ્પર્શની - અડાઅડીની મર્યાદા પળાવે છે. એટલું જ નહિ આપણા સૂતકવાદીઓ તો સૂતિકા (માતા) સિવાયના ઘરના બાકીના સભ્યો પાસે પણ દશ દશ દિવસ સુધી તેઓ પણ અસ્પૃશ્ય હોય તે રીતે શ્રી જિનપૂજા બંધ કરાવે છે. સૂતિકા (માતા)નો સ્પર્શ થઈ જાય તો સ્નાન કરીને શુદ્ધ થવાનું વિધાન લૌકિકો કરે છે. આપણે ત્યાં સૂતિકાને અડી ગયેલા માણસો સ્નાન કરી લે તોય તેમને શુદ્ધ માનવાનો પેલા સૂતકવાદીઓ ધરાર ઈન્કાર કરે છે. આવી ખોટી માન્યતા ન તો લૌકિક શાસ્ત્રમાં છે, ન તો લોકોત્તર શાસ્ત્રમાં છે. આવી મનઘડંત માન્યતા ઉપદેશનારા, પ્રચારનારા કે તે મુજબ આચરનારા : આમાંથી કોઈનું ય કલ્યાણ ન થાય. શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ સૂતક સમયે પણ સ્નાનથી પવિત્ર બનીને જિનપૂજા કરનારો શ્રાવક પોતાનું આત્મકલ્યાણ સાધે છે. લૌકિકશાસ્ત્રનો પણ જો વ્યવસ્થિત વિચાર કરવામાં

આવે તો સૂતકનાં નામે શ્રી જિનપૂજા બંધ કરાવવાની ચલાવવામાં આવતી ગરબડ બંધ થઈ જાય.

આ રીતે લૌકિકશાસ્ત્ર ઉપર વિચાર કરતા પણ જણાય છે કે સૂતકના નામે શ્રી જિનપૂજા બંધ કરાવવાનો જે પ્રચાર ચાલ્યો છે તે પાપકૃત્ય જ છે.

હવે આપણે આપણાં આગમશાસ્ત્રોમાં સૂતકનો લૌકિક વિષય શી રીતે ચર્ચાયો છે તેની વિગતવાર વિચારણા કરીએ. આપણાં આગમાદિ શાસ્ત્રોમાં સૂતકના લૌકિક વિષયનો મુખ્ય રીતે બે વિભાગમાં વિચાર કર્યો છે :

(૧) શ્રાવક સૂતકના દિવસોમાં જિનપૂજાદિ કરી શકે કે નહિ ?

(૨) સાધુએ ગોચરી વહોરવા માટે સૂતકગૃહોની મર્યાદા કેવી પાળવી ?

આજે બાંધેભારે સૂતકના નામે પ્રતિબંધ લાદવા માટે બધા શાસ્ત્રપાઠોનો ખીચડો કરીને હવાલો આપવામાં આવે છે તે તદ્દન અયોગ્ય છે. જે વિષય ગોચરી વહોરવાનો છે તેના પાઠો ગોચરી માટે લાગુ પડે છે તેને જિનપૂજામાં લગાવી શકાય નહિ અને જિનપૂજાના જે પણ પાઠો હોય તેને ગોચરી વહોરવાના વિષયમાં લગાવી શકાય નહિ. જિનપૂજા અને સુપાત્રદાન : આ બંનેની મર્યાદા અલગ - અલગ છે. કોથળામાં પાંચ શેરી કૂટવાનો કોઈ અર્થ નથી. વાયકો ભ્રમણામાં ન પડે તે માટે આપણે અહીં સૌ પ્રથમ શ્રી જિનપૂજા વિષયક શાસ્ત્રમર્યાદાની વિચારણા કરીશું અને પછી ગોચરી અંગેની શાસ્ત્રમર્યાદાઓનો વિચાર કરશું.

સૂતક સમયે શ્રી જિનપૂજા કરવા સંબંધી શાસ્ત્રમર્યાદા :

સ્નાન કર્યા પછી પણ અશુદ્ધિ રહે અને શ્રી જિનપૂજા ન થઈ શકે તેવા સંયોગોનું વર્ણન કરતા શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણમાં ફરમાવ્યું છે કે

“કસ્યચિત્ સ્નાને કૃત્તેઽપિ યદિ ગઢુક્ષતાદિ સ્વવતિ, તદા તેનાંગપૂજાં સ્વપુષ્પચંદનાદિભિઃ પરેશ્યઃ કારયિત્વા અગ્રપૂજા, ભાવપૂજા ચ સ્વયં કાર્યા, વપુરપાવિત્ર્યે પ્રત્યુતાશાતનાસમ્ભવેન સ્વયમઙ્ગાપૂજાયા નિષિદ્ધત્વાત્ ॥”

“કોઈ માણસને સ્નાન કર્યા પછી પણ જો ઘા-ગુમડા વગેરેમાંથી લોહી-પરુ વગેરે નીકળતું હોય તો તે માણસે પોતાના ફુલ-ચંદન આદિથી બીજા પાસે અંગપૂજા કરાવવી, પોતે ન કરવી. અગ્રપૂજા અને ભાવપૂજા પોતે કરવી.

કારણ કે શરીર અપવિત્ર હોય ત્યારે આશાતનાનો સંભવ હોવાથી શાસ્ત્રનિષિદ્ધ અંગપૂજને પોતે કરી શકે નહિ.”

આમ તો આપણું શરીર અશુચિથી જ ભરેલું છે. પરંતુ જ્યાં સુધી આ અશુચિ શરીરમાં જ છે ત્યાં સુધી સ્નાન કરે એટલે શરીર પવિત્ર ગણાય. સ્નાન કર્યા પછી પણ લોહી વગેરે અશુચિ શરીરમાંથી બહાર આવતી હોય તો શરીર અપવિત્ર ગણાય છે, આવા સંયોગોમાં ભગવાનની અંગપૂજ થઈ શકે નહિ.

અહીં શાસ્ત્રકારોની ગીતાર્થતા જુઓ : અંગપૂજ ન થઈ શકે ત્યારે પણ પોતાના પૂજા દ્રવ્યો દ્વારા બીજા પાસે અંગપૂજા કરાવવી એમ શાસ્ત્રકારોએ ફરમાવ્યું. જ્યારે આ સૂતકવાળાઓ તો શાસ્ત્રમાં ક્યાંય નિષેધ કરેલો ન હોવા છતાં, સૂતકના નામે શ્રી જિનપૂજાનો નિષેધ તો કરે જ છે પણ આટલાથી સંતોષ ન થતાં ‘સૂતકવાળાના ઘરનાં પાણી અને અગ્નિથી પૂજા ન થાય’ તેવી શાસ્ત્રાધારરહિત વાતો કરે છે. શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણમાં સ્નાન કર્યા પછી પણ શરીર અપવિત્ર રહે તેવાં કારણો બતાવ્યા તેમાં ક્યાંય સૂતકનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. એટલે ‘સૂતકમાં સ્નાન કર્યા પછી પણ શરીર અપવિત્ર રહે’ તેવી અશાસ્ત્રીય, અતાર્કિક માન્યતાનો કોઈ પણ પ્રભુભક્તે સ્વીકાર કરવો જોઈએ નહિ.

પ્રસૂતા સ્ત્રી અને અંતરાયવાળી સ્ત્રીને લોહીનો સ્નાન ચાલુ હોવાથી સ્નાન કરવા છતાં તેઓ પૂજા કરી શકતા નથી. પ્રસૂતાના ૧૦ દિવસ અને અંતરાયવાળી સ્ત્રીના ૭૨ કલાક પસાર થયા પછી પણ જ્યાં સુધી સ્નાન સંપૂર્ણ બંધ ન થાય ત્યાં સુધી તેઓથી પૂજા થઈ શકે નહિ. અગ્રપૂજાદિ કરી શકે.

સૂતકનો વિવાદ સદીઓ જૂનો છે :

સૂતકમાં જિનપૂજાનો પ્રતિબંધ ખરતરગચ્છની માન્યતા છે :

તપાગચ્છની માન્યતા સૂતકમાં પણ જિનપૂજાદિ કરવાની છે :

આ બધાયના આધારો જુઓ :

આજના સમયમાં ખોટા પ્રચારોનો મારો ચલાવવાના પરિણામે એક એવી હવા ઊભી થઈ છે કે ‘સૂતકમાં જિનપૂજા થાય તેવો નવો મત પૂ. આ.

શ્રી રામચંદ્ર સૂ. મ. એ શરૂ કર્યો છે. તપાગચ્છમાં તો પરાપૂર્વ કાળથી સૂતકમાં જિનપૂજા કરવાનો પ્રતિબંધ જ છે.’ જેમણે ઈતિહાસ વાંચ્યો નથી અને શાસ્ત્રશ્રવણ પણ કર્યું નથી એવા અંગૂઠાછાપ માણસો પણ આ પ્રચારયાત્રામાં જોડાઈ ગયા છે. માણસ ડાહ્યો હોય તો પ્રચારમાં તણાય નહિ પણ તપાસ કરે. જે શોધમાં નીકળે છે તેને સત્ય મળે પણ છે. પણ તેમાં ડૂબકી મારવી પડે છે. ‘જિન ખોજા તિન પાઈયા, ગહરે પાની પેઠ.’ જેને શોધવા નીકળ્યો તેને મેળવીને જ રહ્યો પણ ઊંડા પાણીમાં ઉતરીને !

શું આ વિવાદ આજકાલનો ઉભો થયો છે ?

આ વિષયમાં / વિવાદમાં ખરતરગચ્છનો મત શું છે ?

આ વિષયમાં / વિવાદમાં તપાગચ્છનો મત શું છે ?

શું આ વિવાદ વિજય રામચંદ્ર સૂ. મ. એ ઉભો કર્યો છે ?

કે તપાગચ્છના મતને તેઓશ્રી વળગી રહ્યા છે ?

આના નિર્ણય માટે શું આધારો મળે છે ?

આ બધા સવાલોના જવાબો અત્યારે મળે તેમ છે. આ પ્રશ્ન આજકાલનો નથી પણ સદીઓ જૂનો છે, પ્રાચીન છે. ખરતરગચ્છની માન્યતા આ વિષયમાં કઈ છે તેને સ્પષ્ટપણે રજૂ કરતા ખરતરગચ્છના ગ્રંથો આજે વિદ્યમાન છે અને સૌ કોઈ વાંચી શકે છે. તપાગચ્છની માન્યતા આ વિષયમાં કઈ છે તેને સ્પષ્ટપણે રજૂ કરતા તપાગચ્છના ગ્રંથો પણ આજે વિદ્યમાન છે. અને સૌ કોઈ વાંચી શકે છે. જો ખરતરગચ્છ અને તપાગચ્છના સદીઓ જૂના આધારો છે જ તો પછી પૂ. આ. શ્રી વિજય રામચંદ્ર સૂ. મહારાજએ સૂતકમાં જિનપૂજા કરવાનો નવો મત કાઢ્યો છે એવી વાત તો ટકે જ કેવી રીતે ? તમે આજે પણ ‘વિવિધ પ્રશ્નોત્તર’ વગેરે પુસ્તકોમાં થયેલ પ્રતિપાદન જોઈ શકો છો. ક્યાંય તેમણે નવામતરૂપે આ વાત કરી જ નથી. પૂર્વના તપાગચ્છાધિપતિ શ્રીહીરવિજય સૂ. મ., સેન સૂ. મ. વગેરેના ગ્રંથોનું જ પ્રતિપાદન અને સમર્થન કર્યું છે. એ ગ્રંથો તો આપણે જોઈશું જ, પણ સૌ પ્રથમ સૂતકમાં જિનપૂજા થાય કે નહિ તે પ્રશ્ન સદીઓ પહેલા ચર્ચાતો હતો તેના આધારગ્રંથોની સાક્ષી આપીને અહીં તેની વિચારણા કરીએ.

સૂતકમાં શ્રીજિનપૂજા ન થાય તેવી માન્યતા ખરતરગચ્છની છે :
તપાગચ્છ તેવું માનતો નથી : આ બંનેના પ્રામાણિક આધાર ગ્રંથો :

તપાગચ્છમાં આજે જે રીતે જોરશોરથી સૂતકના નામે શ્રી જિનપૂજા બંધ કરાવવાનો પ્રચાર ચાલી પડ્યો છે તે સાંભળીને આજની નવી પેઢી તો એમ જ સમજી લેશે કે તપાગચ્છમાં સૂતકના દિવસોમાં આખા ઘરથી પૂજા થાય જ નહિ. તપાગચ્છની આ પરંપરા છે. એમાં જો એને એવું સાંભળવા મળે કે સૂતકમાં જિનપૂજા ન કરવાનો મત તો ખરતરગચ્છનો છે, તપાગચ્છ તો સૂતકમાં જિનપૂજા સ્નાન કર્યા પછી થાય તેવું માને છે તો એને ભારે આશ્ચર્ય થાય. સંશય પણ તેને પેદા થાય કે શું ખરેખર આવું હશે કે આ એક ગપ્પાબાજી છે ?

કોઈ હા કહે અને કોઈ ના કહે તેમાં તો પ્રશ્ન વધુ ગુંચવાતો જાય. ખરેખર ખરતરગચ્છની માન્યતા કઈ છે? અને ખરેખર તપાગચ્છની માન્યતા કઈ છે? તે મારી-તમારી માન્યતાથી નક્કી કરવાને બદલે સદીઓ જૂના ગ્રંથોના આધારે તપાસીએ તો સત્ય સારી રીતે બહાર આવે. તમે પણ કદાચ સાંભળ્યું હશે કે ‘સૂતકમાં જિનપૂજા બંધ કરવાની માન્યતા ખરતરગચ્છની છે એવો પ્રચાર આજનો નવો છે. ખરેખર તો ખરતરગચ્છ-તપાગચ્છ બંનેની માન્યતા આ વિષયમાં સમાન છે.’ આ વિષયમાં પણ આપણે જૂના ગ્રંથો જોઈએ તો જ સાચી માહિતી મળે. ચાલો, આપણે એ પ્રાચીન ગ્રંથો જોઈએ.

તપા-ખરતર ભેદ અને પ્રશ્નોત્તર ચત્વારિંશત્ શતક

શ્રી હીરપ્રશ્ન અને શ્રી સેનપ્રશ્ન તો લગભગ પાંચ સદી પહેલાના તપાગચ્છાધિપતિ આચાર્ય ભગવંતના પ્રશ્નોત્તર ગ્રંથો છે. તે સમયની તપાગચ્છની સામાયારી કઈ હતી તે આ અધિકૃત ગ્રંથો દ્વારા સારી રીતે જાણી શકાય છે. પરંતુ એને જોતા પહેલા આપણે તપા-ખરતરભેદ અને પ્રશ્નોત્તર ચત્વારિંશત્ શતક નામે આજે પ્રકાશિત થયેલ લગભગ પાંચસો વર્ષ પ્રાચીન સાહિત્યને જોઈએ. એને વાંચ્યા પછી શ્રીહીરપ્રશ્ન અને શ્રી સેનપ્રશ્નના

પ્રશ્નો જોશો તો બરાબર સમજાશે. આજે એના જે વિપરીત અર્થ કરવામાં આવે છે તે યોગ્ય નથી એવું પણ સમજાશે.

આજથી લગભગ પાંચ શતાબ્દી પહેલા ખરતરગચ્છમાં ઉપાધ્યાય શ્રી જયસોમ ગણિવર થઈ ગયા. તેઓ મોગલ શહેનશાહ અકબર અને અકબર બાદશાહના પ્રતિબોધક તપાગચ્છાધિપતિ પૂજ્યપાદ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ ડીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજના સમકાલીન મનાય છે. તેમને તે સમયે તપાગચ્છનું સમર્થન કરતાં અને ખરતરગચ્છનું ખંડન કરતાં લખાણનાં કેટલાક પાનાંઓ મળી આવેલા. ખરતરગચ્છમાંથી તપાગચ્છમાં ગયેલા એક શ્રાવકે લખેલાં આ પાનાંઓ હોવાનું ઉપા. જયસોમ ગણિવરે નોંધ્યું છે. તે સમયની જૂની ગુજરાતી ભાષામાં ‘બોલ’ સ્વરૂપે આ લખાણ થયું હતું. તે સમયના ખરતરગચ્છના આચાર્યશ્રી જિનચન્દ્રસૂરિજીના આદેશથી અને આચાર્ય શ્રી જિનસિંહસૂરિજીના કથનથી ઉપા. શ્રી જયસોમ ગણિવરે ખરતરગચ્છનું ખંડન કરતા તે ‘બોલો’ સામે ખરતરગચ્છનું સમર્થન કરતાં ‘બોલો’ પ્રશ્નોત્તરરૂપે લખ્યા હતા. પાંચસો વર્ષ પ્રાચીન એ પ્રશ્નોત્તરો વર્તમાનમાં છપાઈ ગયાં છે. જૂની ગુજરાતી ભાષાના એ પ્રશ્નોત્તરોને વર્તમાનની ગુજરાતી ભાષામાં રૂપાંતર કરવા સાથે શ્રી મોહનલાલજી મહારાજના શ્રી બુદ્ધિસાગર ગણીએ ‘પ્રશ્નોત્તર ચત્વારિંશત્ શતક’ નામના પુસ્તકરૂપે વિ. સં. ૨૦૧૨ની સાલમાં પ્રકાશિત કર્યું છે. જ્યારે પેલા શ્રાવકનાં લખેલાં મનાતાં જૂનાં પાનાંઓ હસ્તલિખિત જ્ઞાનભંડારોમાંથી મળી આવતા પૂ. આચાર્ય શ્રી જંબૂસૂરીશ્વરજી મ.એ તેનું સંપાદન કરીને ‘તપા-ખરતરભેદ’ એવા સાર્થક નામે પુસ્તકરૂપે પ્રકાશિત કર્યું છે. આ બંને પુસ્તકો આજે જ્ઞાનભંડારોમાં ઉપલબ્ધ છે. બીજા અનેક વિષયો સાથે તેમાં સૂતકની માન્યતાઓ પણ બે ગચ્છોની જુદી પડે છે તેની ચર્ચા કરતા બે બોલો અને બે પ્રશ્નોત્તરો છે તે આપણે જોઈએ. સૌ પ્રથમ ‘તપા-ખરતરભેદ’ ના ‘બોલ’ જોઈએ :

બોલ - ૫૧મો - खर. लोकाचार आव्या पछे पहर ८ । १२, अथ १६/२८ ।
 बीजा लोक कांधीया कांध दीधी हुवई ते टालई । सामाइ, पोषह, पडिकमणउ,

દિન ૩ પૂજા ટાલે, ઘરના ધણી દિન ૩ સામાયિક, પઢિક્કમળ, પોષહ ન કરડ । દિન ૧૨ પૂજા ટાલઈ ઘરરા ઘણી । શું ઇસડા તડ કીયાહી શાસ્ત્રમાંહે દીસતા નથી । એ વળી શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ ઘરના આચાર છે । તપા તિળ વેલાઈ કરડ । ૫૧ ।

બોલ ૫૧મો (ભાષા) “ખરતર લોકાચાર આવ્યા પછી પ્રહર ૮-૧૨, અને બીજા લોક કાંધીયા કાંધ દીધી હોય તે ૧૬-૨૪ સામાયિક - પોસહ - પઢિક્કમણું ટાલે છે. દિવસ ત્રણ સુધી પૂજા ટાલે છે, ઘરનો માલિક દિવસ ત્રણ સામાયિક-પોસહ-પ્રતિક્રમણ ન કરે, દિવસ બાર સુધી પૂજા ટાલે છે, તે આવું તો કોઈ શાસ્ત્રમાં નથી. એ પણ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ ઘરનો આચાર છે. તપા તે વેલાએ કરે છે.”

બોલ ૫૨ મો - ૫૨૦ જન્મરે સૂવે દિન ૧૨ ઘરને દેરાસરની પૂજા ન કરડ, તે પળિ આપણા ઘરના આચાર છે. શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે । કાંઈ જેહ ધર્મી કલ્પસૂત્રમાંહે શ્રી મહાવીરજનમરે અધિકારે “જાએ દાએ ભાએ કરેળ (ઇ) કરવત્તા (કારવેઈ)” જે જગન્યાન(તે) દેવપૂજાવિશેષ, તો સિદ્ધારથ રાજા આપ પૂજા કીધી તથા અનેરાપાંહે કરાવી, સૂઆમાહે કરાવી । શ્રી સિદ્ધારથ રાજા તે શ્રી પારસનાથરડ સાસણઈ શ્રાવક છે, તેળે પૂજા કીધી, પછે ખર૦ નિષેધઈ છે તે શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે, આપણં ઘરના આચાર ॥ ૫૨ ॥

બોલ ૫૨ મો (ભાષા) : “ખરતર જન્મના સૂતકે દિવસ ૧૨ ઘરના દેરાસરની પૂજા ન કરે, તે પણ પોતાના ઘરનો આચાર છે, શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે. કેમ ? કારણ કે કલ્પસૂત્રમાં શ્રી મહાવીરજન્મના અધિકારે “જાએ દાએ ભાએ કરેઈ કારવેઈ” આમાં જે યજ્ઞ તે દેવપૂજા વિશેષ છે. શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજાએ પોતે પૂજા કીધી છે તથા બીજા પાસે કરાવી છે. સૂતકમાં કરાવી છે. શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજા તે શ્રી પાર્શ્વનાથના શાસનના શ્રાવક છે. તેમણે પૂજા કરી, પછી ખરતર નિષેધે છે તે શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે, પોતાના ઘરનો આચાર છે.”

(તપા-ખરતરભેદ, પૃ. ૩૮ થી ૪૧)

૫૦૦ વર્ષ પ્રાચીન આ બોલમાંથી આટલી વાત મળે છે :

— ખરતરગચ્છવાળા મરણસૂતકમાં સ્મશાને ગયા હોય તો ૮ થી ૧૨

પ્રહર, જો કાંધ આપી હોય તો ૧૬ થી ૨૪ પ્રહર સામાયિક, પૌષધ, પ્રતિક્રમણ કરતા નથી.

— ત્રણ દિવસ પૂજા છોડી દે છે.

— આ તો ઘરઘણી સિવાયની વાત થઈ.

— ઘરનો માલિક તો ત્રણ દિવસ સુધી સામાયિક, પૌષધ, પ્રતિક્રમણ છોડી દે

— અને બાર દિવસ સુધી પૂજા છોડી દે છે.

— ખરતરનો આ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ પોતાના ઘરનો આચાર છે.

— તપાગચ્છવાળા તો મરણસૂતકમાં પણ સામાયિક, પૌષધ, પ્રતિક્રમણ, પૂજા કરે છે.

— ખરતરગચ્છવાળા જન્મ સૂતકમાં પોતાના ઘરે દેરાસર હોય તો બાર દિવસ ઘર દેરાસરની પૂજા કરતા નથી. તે શાસ્ત્રવિરુદ્ધ પોતાના ઘરનો આચાર છે.

— શ્રીકલ્પસૂત્રમાં ભગવાન મહાવીરના જન્મ અધિકારમાં શ્રીસિદ્ધાર્થ રાજાએ પોતે પૂજા કીધી છે અને બીજા પાસે કરાવી છે પછી ખરતરગચ્છવાળા નિષેધ કેમ કરે છે ?

આજે સૂતકના વિષયમાં એવો આરોપ કરવામાં આવે છે કે ‘શ્રી કલ્પસૂત્ર સુબોધિકા ટીકામાં ‘કુર્વન્ કારયંશ્ચેતિ શેષઃ ।’ આવો પાઠ મૂળ ટીકાકારનો નથી, પ્રક્ષિપ્ત છે, છાપનારાએ ઉમેરેલો છે.’ ઉપરના ૫૦૦ વર્ષ પ્રાચીન બોલોમાં પણ પૂજા કરી-કરાવીનો પાઠ બતાવે જ છે એટલે નક્કી છે કે સુબોધિકા ટીકામાં ઉપરનો પાઠ ૫૦૦ વર્ષ પહેલા પણ હતો જ. એટલે હમણાં છપાવનારે ઉમેરી દીધેલ પાઠ છે એવું સિદ્ધ થતું નથી. છતાં તેવો આક્ષેપ કરવામાં આવે, ચાલુ રાખવામાં આવે તેને મૃષાવાદનું પાપ લાગે.

તપા-ખરતરભેદના ૫૦૦ વર્ષ પ્રાચીન આ બોલોમાંથી આટલી વાત મળી. હવે આ બોલોનું ૫૦૦ વર્ષ પહેલાના ખરતરગચ્છના ઉપા. જયસોમ ગણીએ જે ખંડન કર્યું તે પણ જોઈએ. શું ખરતરગચ્છ ઉપર જણાવી તેવી

માન્યતા ધરાવે છે ? શું તપાગચ્છની માન્યતા સૂતકમાં પૂજા કરવાની છે ? શું ઉપાધ્યાયજી ખરતરગચ્છ પર કરવામાં આવેલા આરોપો નકારે છે ? આ બધા સવાલોના જવાબ માટે આપણે ઉપા. જયસોમ ગણીનું ‘પ્રશ્નોત્તર ચત્વારિંશત્ શતક’માં પૃ. ૧૬૮ થી ૧૭૬માં જે લખ્યું છે તે જોઈએ.

પ્રશ્ન - તથા કાંધીયા આશ્રી સામાયિક પોષહ પૂજા પ્રમુખ (બંધ) રાખિવાના ભાવ લિખ્યા તે તુમ્હે અણજાણ્યાં લિખ્યા, બીજા કાંધીયાનહ લોકવ્યવહારહ ત્રેહીયા સ્નાન કીધાં પૂઠહ પૂજા કીધી સુઝહ, નિશ્ચયબદ્ધ સદા સામાયિક પડિકમણા નવકાર ગુણા સર્વ મનમાંહિ કરહ ત્રેહીયા સ્નાન પછી સર્વથા એ મોકલા થયા, કાંઈ ન કરહ, તેહ ઘરના દેહરાસર સૂઆ ઉતાર્યા પછી ઘરના ધણી ઘરનહ પાણીયહ પખાલહ પૂજહ, અનેરા શ્રાવક બીજા ઘરનહ પાણીયહં પવિત્ર થહ બીજા ઘરનહ પાણીયહ કરી પખાલ પૂજા કરહ, બીજા ઘરની અગ્નિ કરી ધૂપ દીપ પ્રમુખ કરહ, ઇમ અમ્હારા ગુરુના સંપ્રદાય લિખિત હહ, ય્યાલ (ન) હવહ તહ ગીતાર્થ નિરવિરોધ ગુરુ પૂછીજ્યો, જેહનહ આપણા ગુરુની પ્રતીતિ થાસ્યહ તે માનીસ્યહ ।”

ભાષા : “કાંધીયા આશ્રિત સામાયિક પોષહ પૂજા આદિ (બંધ) રાખવા બાબત જે લખ્યું તે તમોએ અજાણતે લખ્યું છે (ઘર સિવાયના) બીજા કાંધીયાઓને લોક વ્યવહારથી ત્રેહીયા (ત્રણ દિવસના, નહીં કે ત્રણ સંખ્યાના) સ્નાન કર્યા પછી પૂજા કરવી સૂઝે નિશ્ચયબદ્ધ સદા (નિયમવાળાઓ) સામાયિક પરિક્કમણું નવકાર ગણવું આદિ સર્વ મનમાં કરે, ત્રેહીયા સ્નાન પછી એ બધા કાર્યો સર્વથા ખુલ્લા થાય, એટલે સુધી કાંઈ પણ ન કરે. તે ઘરના દેરાસર સૂતક કાઢ્યા પછી ઘરધણી (પોતાના) ઘરના પાણીથી પખાલે પૂજે, ઘરધણી સિવાય અન્ય ગૃહસ્થ બીજા ઘરના પાણીથી (નહાઈ ધોઈ) પવિત્ર થઈને બીજા ઘરના પાણીથી પખાલ પૂજા કરે અને બીજા ઘરના જ અગ્નિથી ધૂપ, દીપ, પૂજા પ્રમુખ કરે. એમ અમારા ગુરુના સંપ્રદાયથી લિખિત (નિયમ) છે. ખ્યાલ (ન) હોય તો તે નિષ્પક્ષપાતી ગીતાર્થ ગુરુઓને પૂછજો. જેને પોતાના ગુરુની પ્રતીતિ હશે તે માનશે.”

ઉપા. જયસોમ ગણીએ આપેલા આ જવાબમાંથી આવું તારણ નીકળે છે

:

— કાંધ ન આપી હોય તેવા લોકચારથી પાછા આવેલા માટે તેઓ કશો જવાબ આપતા નથી.

— જેમણે કાંધ આપી છે તેમાં પણ ઘરના વ્યક્તિ માટે કોઈ ખુલાસો નથી.

— ઘર સિવાયના બીજા કાંધ આપનારાઓ ત્રણ દિવસના (ત્રેહીયા) સ્નાન પછી પૂજા કરી શકે.

— આ ત્રણ દિવસમાં જો સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, નવકારવાળી ગણવાનો રોજનો નિયમ હોય તો આ બધું મનમાં કરી શકે છે.

— બાકી તો ત્રણ દિવસના સ્નાન બાદ એ બધાં કાર્યો ખુલ્લાં થાય. ત્રણ દિવસ સુધી કાંઈ ન કરી શકે.

— ઘરે જો ઘર દેરાસર હોય તો સૂતક કાઢવા પછી ઘરનો માલિક પોતાના ઘરના પાણીથી પ્રક્ષાલપૂજા કરી શકે. મતલબ કે સૂતક ન કાઢે ત્યાં સુધી પોતાના ઘરના પાણીથી પૂજા ન કરી શકે. પણ ઘરઘણી બીજાના ઘરના પાણીથી પૂજા કરી શકે કે નહિ તે જણાવતા નથી.

— તો પછી એટલા દિવસ ઘરદેરાસરની પૂજાનું શું? તેનો રસ્તો બતાવતા કહે છે કે ઘરઘણી સિવાયનો બીજો શ્રાવક બીજા ઘરના પાણીથી સ્નાન કરે, બીજા ઘરનું પાણી લાવી પ્રક્ષાલ પૂજા કરે અને બીજા ઘરના જ અગ્નિથી ધૂપપૂજા અને દીપપૂજા કરે.

— આ બધો અમારા ગુરુના સંપ્રદાયથી આવેલો નિયમ છે. તેઓ કોઈ શાસ્ત્રનો હવાલો આપતા નથી.

આ રીતે ઉપા. જયસોમ ગણી મરણસૂતકનો જવાબ આપતા જિનપૂજા, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ પૌષ્ઠનો પ્રતિબંધ સ્વીકારે છે. ફક્ત જેમણે નિયમ લીધો હોય તેમને સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, નવકારવાળી ગણવાની છૂટ આપે છે પરંતુ ‘આદિ’ પરથી જિનપૂજાની નિયમવાળાને છૂટ મળે છે કે નહિ તે સ્પષ્ટ થતું નથી. પાછી આ છૂટ ઘર સિવાયનાને મળી છે. ઘરવાળા પરનો

પ્રતિબંધ તો યથાવત્ રહે છે.

હવે ‘પ્રશ્નોત્તર ચત્વારિંશત્ શતક’ પુસ્તકમાં ‘તપા-ખરતર ભેદ’ના બોલને ટાંકીને જે જવાબ અપાયો છે તે પણ જોઈએ. એમાંથી ઘણી બધી વાતો જાણવા મળશે. શ્રી નિશીથયૂર્ણના નામે પણ જે વાતો ચાલે છે તેનો જવાબ પણ મળી જાય છે.

૫૧ પ્રશ્ન - તથા ખરતરનઈ જન્મનઈ સૂઅઈ અશુચિકર્મ નિવર્ત્યઈ પછઈ, એતલઈ ૧૧-૧૨ દિને ગયે થકે ઘરના દેહરાસરની પૂજા ઘરનઈ પાણીયઈ તેહ ઘરના માણસ કરઈ તે ઘરના આચાર જાણીયઈ છઈ, પરં શાસ્ત્રઈ કઠેઈ એ વાત નથી, તઝ તે પૂજા ન કરઈ, તે સ્યું ?

ભાષા : ખરતરોને જન્મના સૂતકે અશુચિ નિવર્ત્યા પછી, એટલે ૧૧ તથા ૧૨ દિવસ ગયા પછી પોતાના ઘર દેરાસરની પૂજા ઘરના પાણીથી ઘરના માણસો કરે, તે ઘરના આચાર જાણીએ છીએ, પરંતુ શાસ્ત્રમાં ક્યાંએ એવી વાત નથી. તો પછી તે (સૂતકવાળા ઘરના માણસો) પૂજા ન કરે, તે શું ?

તત્રાર્થે - યતિનઈ જન્મનઈ સૂઅઈ ‘નિવ્વત્તિએ અશુઈ જાયકમ્મકરણે, સમ્પત્તે બારસાહે દિવસે’ એવા શ્રીદશાશ્રુતસ્કંધાદિ સિદ્ધાંતના પાઠનઈ ન્યાયઈ ૧૨ દિને અશુચિકર્મ નિવર્તન કર્યા પછી આપણા મિત્ર જ્ઞાતિ, પ્રમુખ જિમાવ્યા, એતલઈ જન્મ દિન થકી ૧૨ દિનઈ ઘર શુદ્ધિ થાઈ. ૧૧ દિનતાંઈ અશુચિ થાઈ, તઝ અશુચિમાંહિ તિયઈ પાણીયઈ કિમ પક્ષાલ પૂજા થાઈ ? તથા જાત સૂતકનઈ નરઈ યતિનઈ જઈ આહારનઈ નિમિત્ત જાઈવઝ નિષેધ્યઝ તઝ જિનપ્રતિમા તઝ તેહનઈ ઘરઈ પૂજિવઝ કિમ થાઈ ? તથા ચોક્તં ‘જાયમયસૂયગાઈસુ નિજ્જૂડા’ ઇત્યાદિ વ્યવહારભાષ્યે ।

વ્યાખ્યા - ‘જાતસૂતકં નામ જન્માનન્તરં દશાહાનિ યાવત્, મૃતસૂતકં - મૃતાનન્તરં દશાહાનિ યાવત્ ।’

ઈતિ વ્યવહારવૃત્તૌ । ‘સન્નિરુદ્ધે સે ગામે’ ઇતિ શ્રીપ્રથમાંગે । ‘પંડિકુટું કુલં ન પવિસે’ ઇતિ શ્રી દશવૈકાલિકે ! ‘નિશીથભાષ્ય- નિશીથચૂર્ણિ પ્રમુખ સર્વમાન્ય ગ્રંથામાંહિ જન્મસૂતક ગૃહ ૧૧ દિન અપવિત્ર થાઈ, તઝ તીર્થકરની પ્રતિમા કેમ

પૂજા? સિદ્ધાર્થ રાજાનહ અધિકારિ પુષ્પ ગંધ ધૂપ નૈવેદ્યાદિ અગ્રપૂજા સંભાવીયઈ, જહ તેહનહ ધરહ લોક ન જિમહ, યતિ ન વિહરહ, તે ઘર અશુચિ થાહ, તહ તીયહ ઘરનહ પાણીયહ શ્રી જિનપ્રતિમાની અંગપૂજા કહહ કિમ થાહ ? ઢોવળા પ્રમુખ અગ્રપૂજા થાઈ, પુણિ જિમ જન્મનહ સૂઅહ ગુલ સોપારી નાલેર પ્રમુખ તેહનહ ઘરહ ના લાંહણાં લોક લિયાજિ કરહ, તિમ ઢોવળાદિ પૂજા ઘટહ, હિવળાહ જન્મના ઘર થકી દેહરહ ઘી નાલેર સોપારી આહોત્રીથાલ પ્રમુખ, જેહમાંહિ તેહના ધરનહ પાણી ન પહહ તે આણી ઢોહયહ, યતિ પિળ કારણવિશેષહ જન્મ સૂતકનહ ઘરના ઘી ગુલ, પ્રમુખ લ્યહ છહ, તે ભળી જન્મ સૂતકનહ ઘરહ તેહનહ પાણી સાથિ પૂજા કરિવી નિષિદ્ધ પૂર્વાચાર્યહ શાસ્ત્રહ ન્યાયહ થાપી પ્રરુપી, તે પ્રમાણ કરિવી, વાસ કપૂર નૈવેદ્યાદિ પૂજા નિષિદ્ધ નથી. ઁવં ગીતાર્થનહ પૂછીવહ

॥ ૫૧ ॥

ભાષા : ‘સૂતકવાલા ઘરે સાધુને આહાર-પાણી વહોરવું ન કલ્પે, કારણ કે દશાશ્રુતસ્કંધ (કલ્પસૂત્ર)માં લખ્યું છે કે ‘બારમો દિવસ સંપ્રાપ્ત થયે, (સૂતક સંબંધી) અશુચિકર્મ નિવર્તન કર્યે છતે’ મતલબ કે બાર દિવસે અશુચિકર્મ નિવર્તિત કર્યા પછી પોતાના મિત્ર, જ્ઞાતિ આદિને જમાડ્યા, એટલે જન્મ દિવસથી બાર દિવસે ઘર પવિત્ર થાય, અગ્યાર દિવસ સુધી ઘર અપવિત્ર હોય છે. તો તે અપવિત્રતાવાળા ઘરના પાણીથી પ્રભુની પક્ષાલ પૂજા કેમ થઈ શકે? તથા જન્મ સૂતકના ઘરે સાધુને આહાર નિમિત્તે જવાનું એ શાસ્ત્રનિષિદ્ધ છે, ત્યારે તે (સૂતકવાળા) ના ઘરે (તેના પાણી વગેરેથી) જિનપ્રતિમા કેમ પૂજાય? એ જ બાબતે વ્યવહાર ભાષ્ય અને ટીકામાં લખ્યું છે કે ‘જન્મસૂતક એટલે જન્મ પછી દશ દિવસ પર્યન્ત અને મૃત સૂતક એટલે મૃત્યુ થયા પછી દશ દિવસ પર્યન્ત (તે ઘર, ત્યાજ્ય કહેવાય) એમ જ આચારાંગમાં કહ્યું છે કે - તે માત્ર (સૂતકાદિથી) સન્નિરુદ્ધ રોકાયેલ છે. તેમ દશવૈકાલિક ટીકામાં લખ્યું છે કે ‘સૂતકાદિથી નિષિદ્ધ કુલોમાં સાધુ ગોચરી પાણીએ ન જાય’ એવી જ રીતે નિશીથભાષ્ય (તથા) ચૂર્ણિમાં આહારાદિ નિમિત્તે જવાને અયોગ્ય ઘરોના વર્ણનમાં સૂતકવાળાનો ઘર પણ અયોગ્ય કહેલ છે. એવી રીતે સર્વમાન્ય પ્રાચીન ગ્રંથોના કથનથી સૂતકવાળાનો ઘર

અગ્યાર દિવસ સુધી અપવિત્ર હોય છે (એટલે સાધુઓને આહાર નિમિત્તે તે સૂતકવાળા ઘરમાં જવાનો નિષેધ છે), તો તેના ઘરના પાણી આદિથી જિનપ્રતિમા કેમ પૂજાય ? સિદ્ધાર્થ રાજાના અધિકારમાં (તેણે) પુષ્પગંધ, ધૂપ, નૈવેદ્યાદિ અગ્રપૂજા (કરાવી હોય એમ) સંભવિત છે, જ્યારે તેના ઘરે લોકો જમતા નથી. સાધુઓ વહોરતા નથી. તે ઘર (આખું એ) અપવિત્ર છે. ત્યારે તે ઘરના પાણીથી જિનપ્રતિમાની અંગપૂજા કહો કેમ થઈ શકે ? હાં નૈવેદ્યાદિ અગ્રપૂજા થઈ શકે, વળી જન્મસૂતકે તેના ઘરના ગોળ સોપારી, નાળીયેર આદિ લ્હાણા (જેમ) લોકો લિયા કરે છે, તેમ નૈવેદ્યાદિ પૂજા ઘટે છે. હમણાં પણ જન્મ (સૂતકવાળા)ના ઘર થકી દેરાસરે ઘી, નાળેર, સોપારી, અક્ષતથાળ આદિ કે જેમાં તે (સૂતકવાળા)ના ઘરનું પાણી પડ્યું ન હોય. તે વસ્તુ લાવી ચડાવે છે. સાધુઓ પણ કારણ વિશેષે જન્મસૂતકના ઘરના ઘી, ગોળ પ્રમુખ લીએ છે માટે પૂર્વાચાર્યોએ શાસ્ત્રાનુસાર જન્મસૂતકવાળાના ઘરના પાણીથી જિનપ્રતિમાની પૂજા નિષેધી છે તે (શાસ્ત્રાજ્ઞા) પ્રમાણ કરવી, વાસ કપૂર નૈવેદ્યાદિ પૂજા નિષિદ્ધ નથી. આ રીતે (સ્પષ્ટતાથી) ગીતાર્થોને પૂછવું.

આ રીતે ઉપા. જયસોમ ગણીએ ‘પ્રશ્નોત્તર ચત્વારિંશત્ શતક’ માં તપાગચ્છની સૂતક વિષયક માન્યતાનું બહું કડવાશથી ખંડન કર્યું છે. જે પ્રશ્નોમાં જૂનાં પાનાંઓમાં ખરતર ગચ્છ પર કરવામાં આવેલ આક્ષેપ ખોટા હતા ત્યાં ઉપા. જયસોમગણીએ સ્પષ્ટતા કરી છે કે આવી અમારી માન્યતા નથી. જ્યાં જ્યાં તપાગચ્છ સાથે ખરતરગચ્છની માન્યતા અલગ પડે છે ત્યાં તેમણે જવાબ આપ્યો છે.

અહીં રજુ કરવામાં આવેલ ૫૦-૫૧માં પ્રશ્નોત્તર જોતા સ્પષ્ટ સમજાય છે કે સૂતકમાં પણ શ્રી જિનપૂજા વગેરે કરવાની માન્યતા તપાગચ્છની છે અને સૂતકમાં શ્રી જિનપૂજા વગેરે અમુક દિવસ સુધી ન થાય તેવી માન્યતા ખરતરગચ્છની છે. આટલું જાણ્યા પછી ખરતરગચ્છની માન્યતાને પ્રચારવા માટે તપાગચ્છની માન્યતાનો ત્યાગ કરનારા તપાગચ્છવાળા પાછા તપાગચ્છના માર્ગે આવી જાય તે જ તેઓ માટે હિતકારી માર્ગ છે.

○ ‘પ્રશ્નોત્તર ચત્વારિંશત્ શતક’માં જૂની ભાષાનું લખાણ ઉપા. જયસોમ

ગણીનું છે. પ્રાચીન છે.

○ તેને આજની ભાષામાં ઢાળતી વખતે કૌંસમાં લખેલ લખાણ મૂળનું નથી. પણ ચોપડી છપાવનારા શ્રી મોહનલાલજી મહારાજના શ્રી બુદ્ધિસાગરજી મ. નું છે.

○ ઉપરનો એકાવનમો પ્રશ્નોત્તર જોતા ખરતરગચ્છની માન્યતા આવી જાણવા મળે છે :

○ આગમ અને આગમની ટીકાઓના પાઠોમાં ક્યાંય જિનપ્રતિમાની પૂજા સૂતકમાં થાય કે નહિ તેની કોઈ જ વાત આવતી નથી. એ પાઠોમાં સાધુએ ગોચરી જતી વખતે સૂતકના ઘરોમાં કેવી વહોરવા સંબંધી મર્યાદા પાળવી તેની જ વાત લખી છે.

○ ખરતરગચ્છે ગોચરીના પાઠો ટાંકીને પોતાની મતિકલ્પના ચલાવી છે કે જો સૂતકના ઘરમાં સાધુ વહોરતા નથી. લોકો જમતા નથી માટે સૂતકવાળું ઘર અપવિત્ર છે. તેથી તેવા ઘરના પાણીથી જિનપ્રતિમાની અંગપૂજા કેવી રીતે થઈ શકે ? અગ્રપૂજા થઈ શકે.

○ આ મતિકલ્પનાનો તપાગચ્છે સ્વીકાર કર્યો નથી તે હીરપ્રશ્નના પ્રશ્નોત્તરમાં આગળ આપણે જોઈશું.

○ સૂતકવાળા ઘરેથી કારણ વિશેષે ઘી-ગોળ વગેરે ખરતરગચ્છના સાધુઓ વહોરે છે

○ જન્મસૂતકવાળા વાસ-કપૂર-નૈવેદ્ય વગેરે પૂજા કરે તેનો ખરતરગચ્છ નિષેધ કરતો નથી.

○ શ્રીકલ્પસૂત્રના પાઠમાં શ્રીસિદ્ધાર્થરાજાના અધિકારમાં ખરતરગચ્છ સર્વથા જિનપૂજાનો ઉચ્છેદ કરતા નથી પણ ફળ-નૈવેદ્ય-પુષ્પ-ગંધ આદિ અગ્રપૂજાની સંભાવના કલ્પે છે.

અહીં ખાસ ધ્યાન આપવા જેવી એક વિગત છે. ઘણાં જૂનાં દેરાસર-ઉપાશ્રયોમાં પ્રાચીન પટો લગાવેલા જોવા મળે છે. તેનું હેડીંગ હોય છે : ‘સૂતક વિચારપટ.’ એના રચયિતા કોણ છે તેનું નામ તો ક્યાંય હોય જ નહિ. તેમાં સૂતક સમયે પાળવાના નિયમ તરીકે ઘણા બધા પ્રતિબંધો ઠોકી દીધા

છે. જેના માટે કોઈ શાસ્ત્રપાઠ આપતા નથી. તેમાં એક શાસ્ત્રપાઠ આવો લખેલો મળે છે :

‘સૂતકવાળા ઘરનાં અગ્નિ અને જળથી જિનપૂજા થાય નહિ એમ નિશીથયૂર્ણિમાં કહ્યું છે.’

આજે નિશીથયૂર્ણિ ઉપલબ્ધ છે. તેમાં આવો પાઠ ક્યાંય લખેલો નથી. એથી આ વાત નિરાધાર જણાય છે. કારણ કે ઉપર ૫૧માં પ્રશ્નોત્તરમાં પણ આ જ માન્યતા ઉપા. જયસોમગણિએ લખી છે છતાં તેઓ જિનપૂજાના નિષેધનો પાઠ શ્રી નિશીથયૂર્ણિમાંથી રજૂ કરી શક્યા નથી. જે પાઠ તેમણે મૂક્યો છે તે ગોચરી જવા અંગેની મર્યાદાનો પાઠ છે એના આધારે પોતાની મતિકલ્પનાથી પૂજાબંધી માટે તેઓએ ખેંચતાણ કરી છે પણ એ તદ્દન અનુચિત છે બન્ને આરાધના અલગ છે.

ખરેખર તો અશુચિ પ્રસૂતા સ્ત્રીને હોય છે. આખું ઘર અપવિત્ર બની જવાની કલ્પના ખરતરગચ્છની પોતાના ઘરની છે. અંતરાયવાળી સ્ત્રીથી આખું ઘર અપવિત્ર બનતું નથી. એ બહેને સ્પર્શસ્પર્શની મર્યાદા પાળવાની છે તેમ પ્રસૂતિથી આખું ઘર અપવિત્ર બની જતું નથી. પ્રસૂતા બહેનની સ્પર્શસ્પર્શની મર્યાદા સૌએ પાળવાની છે. ફક્ત લોકવ્યવહારમાં જમવા કે ભિક્ષા આપવાનો રીવાજ ન હોવાથી તેવી માન્યતાવાળા ઘરે સાધુ વહોરવા ન જાય. તેમાં અશુચિનું કોઈ કારણ શાસ્ત્રે પણ આપ્યું નથી. પ્રસૂતિવાળા ઘરનું પાણી અપવિત્ર બની જાય તેવી માન્યતાને શાસ્ત્ર કે વિજ્ઞાન કોઈનો જ ટેકો નથી. એટલે શ્રીનિશીથયૂર્ણિના નામે જે ગપ્તું ચલાવવામાં આવે છે તે માની શકાય નહિ. ઉપા. જયસોમગણિના સમયમાં પણ ‘સૂતકવાળાના ઘરના અગ્નિ અને પાણીથી જિનપૂજા ન થાય’ તેવો પાઠ નિશીથયૂર્ણિનો ન હતો તે સિદ્ધ થાય છે. આજે આવી આધારવિનાની અસત્યવાત પ્રચારવામાં આવી રહી છે તે તદ્દન અનુચિત છે. શાસનદેવ તેઓને સદ્બુદ્ધિ આપે.

સૂતકમાં જિનપૂજા કરવા સંબંધી તપાગચ્છની માન્યતા :

શ્રી હીરપ્રશ્નોત્તર

ખરતરગચ્છના આવા પ્રચારના કારણે તત્કાલીન તપાગચ્છાધિપતિ

જગદ્ગુરુ પૂ. આ. શ્રી હીરવિજય સૂરીશ્વરજી મહારાજા સમક્ષ આ પ્રશ્ન આવ્યો હતો. તે સમયે જેસલમેરમાં ખરતરગચ્છનું જોર ઘણું હતું. ઘરો પણ ઘણાં હતાં. સૂતકમાં ‘પૂજા છોડી દેવાની અને વહોરવાનું નહિ.’ આવી ખરતરગચ્છની પ્રવૃત્તિ જોઈને ત્યાં રહેલા તપાગચ્છના શ્રાવકોમાં પ્રશ્નો ઉઠ્યા હતા. જેસલમેર શ્રી સંઘે આ સંબંધી પ્રશ્ન તત્કાલીન તપાગચ્છાધિપતિને પૂછાવેલો અને તેનું સમાધાન પૂ. તપાગચ્છાધિપતિશ્રીએ ફરમાવેલું તેનો આખો પ્રશ્નોત્તર શ્રીહીરપ્રશ્નમાં છે તેનો પાઠ અને ગુજરાતી અર્થ અહીં રજુ કરું છું.

“પ્રશ્ન : येषां गृहे पुत्रपुत्रीजातं भवति तद्गृहमनुजाः खरतरपक्षे स्वगृहपानीये देवपूजां न कुर्वन्ति, तद्यतिनोऽपि तद्गृहे दशदिनानि यावन्न पूरवन्ति, तदक्षराणि कुत्र सन्ति ? आत्मपक्षे चैतदाश्रित्य को विधिः ? ॥१८॥ उत्तरम् - अत्र यद्गृहे पुत्रपुत्री प्रसवो जातो भवति तद्गृहपानीयेन देवपूजा न शुद्ध्यतीत्यक्षराणि शास्त्रे ज्ञातानि न सन्तीति । तथा तद्गृहविहरणमाश्रित्य यस्मिन् देशे यो लोकव्यवहार स्तथानुसारेण यतिभिः कर्तव्यं, दशदिननिर्बन्धस्तु शास्त्रे ज्ञातो नास्तीति ॥१८॥”

“પ્રશ્ન : જેનાં ઘરે પુત્ર-પુત્રીનો જન્મ થાય છે. તે ઘરના મનુષ્યો ખરતરપક્ષમાં પોતાનાં ઘરનાં પાણીથી દેવપૂજા કરતા નથી. ખરતરગચ્છના સાધુઓ પણ તેનાં ઘરે દશ દિવસ સુધી વહોરતા નથી. તેના અક્ષર ક્યાં છે ? અને આપણા તપાગચ્છમાં આ વિષયમાં કયો વિધિ છે ? ઉત્તર : જેનાં ઘરે પુત્ર-પુત્રીનો જન્મ થાય છે તેના ઘરનાં પાણીથી દેવપૂજા શુદ્ધ ન થાય. તેવા અક્ષરો શાસ્ત્રમાં જાણ્યા નથી અને તેના ઘરે વહોરવાની વિધિમાં તો જે દેશમાં જે લોકવ્યવહાર હોય તે અનુસારે સાધુઓએ કરવું જોઈએ. દશ દિવસનો આગ્રહ શાસ્ત્રમાં જાણ્યો નથી. (શ્રી હીરપ્રશ્નોત્તરાણિ - પ્રકાશ-૪, પૃ. ૩૮)”

શ્રીહીરપ્રશ્નના ‘હીરયુગ’ની માન્યતાને પ્રગટ કરતા આ પ્રશ્નોત્તરથી આપણને પૂ. તપાગચ્છાધિપતિશ્રી તરફથી સદીઓ જૂની આટલી માહિતી પ્રામાણિકપણે પ્રાપ્ત થાય છે :

— ચાર-પાંચ સદી પહેલા ખરતરપક્ષના શ્રાવકો જે ઘરે પુત્ર કે પુત્રીનો જન્મ થયો હોય તેના ઘરના પાણીથી પૂજા કરતા ન હતા. એ પૂજા શુદ્ધ ન કહેવાય તેવું માનતા હતા. આ વાત ઉપા. જયસોમ ગણીના પ્રશ્નોત્તરોમાં પણ આપણે સ્પષ્ટપણે વાંચી.

— આપણા તપાગચ્છમાં આ વિષયમાં કયો વિધિ છે ? આવા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા પૂ. હીર સૂ. મ. ફરમાવે છે કે ‘જેનાં ઘરે પુત્ર-પુત્રીનો જન્મ થાય છે તેના ઘરના પાણીથી દેવપૂજા શુદ્ધ ન થાય તેવા અક્ષરો શાસ્ત્રમાં જાણ્યા નથી.’ આમ કહીને ખરતરગચ્છની માન્યતા શાસ્ત્રાધારિત નથી એવું સ્પષ્ટ જાહેર કરે છે.

— જો કે આજે કેટલાક પંડિતો ‘તેવા અક્ષરો શાસ્ત્રમાં જાણ્યા નથી’ એનો અર્થ એવો કરે છે કે ‘કદાચ શાસ્ત્રમાં તેવા અક્ષરો હોય પણ ખરા પણ અમારી જાણમાં નથી ?’ આવો અર્થ તારવનારા પંડિતોને આમાં પોતાનો મતાગ્રહ અને કદાગ્રહ નડે છે. ખરેખર તો પૂ. તપાગચ્છાધિપતિશ્રીની ‘હીરપ્રશ્ન’ની ભાષાનો અભ્યાસ કર્યો હોય તો આવું ગલત તારણ કોઈ સરળ આત્મા કે શાસ્ત્રજ્ઞ મહાપુરુષ કાઢી શકે નહિ. ઉદાહરણ તરીકે એક જ નમૂનો લઈએ : ‘હીરપ્રશ્ન’માં એક પ્રશ્નનો જવાબ આપતા લખ્યું છે કે ‘અત્ર પ્રાસાદે પ્રતિમાસ્નપનકરણાવસરે ચૈત્યવંદનકરણપ્રતિષેધો જ્ઞાતો નાસ્તિ’ એટલે કે ‘અહીં જિનાલયમાં પ્રતિમાને પ્રક્ષાલ થતો હોય ત્યારે ચૈત્યવંદન કરવાનો પ્રતિષેધ - નિષેધ શાસ્ત્રમાં જાણ્યો નથી.’ અહીં પૂ. શ્રી હીર સૂ. મ. ‘પ્રતિષેધ નથી’ એમ કહેવાને બદલે ‘પ્રતિષેધ જાણ્યો નથી’ એમ કહે છે. છતાં આજે સૌ તેનો અર્થ ‘પ્રતિષેધ નથી’ એવો જ કરે છે. અને તે જ મુજબ પ્રતિમાને પ્રક્ષાલ થતો હોય ત્યારે પણ ચૈત્યવંદન કરવાની પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે. જવાબ આપવાની આ તેઓશ્રીની લાક્ષણિક શૈલી છે. સૂતકના પ્રશ્નના સમાધાનમાં પણ એ જ રીતે ‘શાસ્ત્રમાં નિષેધ નથી’ એવો જ અર્થ કરવો પડે.

— બીજી વાત એ પણ છે કે તે કાલની અપેક્ષાએ વિશિષ્ટ શ્રુતધર ગણાતા મહાપુરુષો ‘શાસ્ત્રમાં તેવા અક્ષરો જાણ્યા નથી’ એવો સ્પષ્ટ ઉત્તર આપે, છતાં તેનો ‘શાસ્ત્રમાં નિષેધ હોઈ પણ શકે છે’ એવો અર્થ કાઢવામાં આવે તો

માનવું પડે કે ક્યાં તો તેમને ભાષાજ્ઞાન નથી, ક્યાં તો મહાપુરુષોના નામે પોતાને ફાવતી વાતો પકડી રાખવાની ટેવ પડી છે. કારણ કે આજથી ૪૦૦ વર્ષ પહેલા તે સમયના પૂ. તપાગચ્છાધિપતિશ્રીએ જાહેર કર્યું હતું કે ‘સૂતકવાળાનાં ઘરનાં પાણીથી દેવપૂજા શુદ્ધ ન થાય તેવા અક્ષરો શાસ્ત્રમાં જાણ્યા નથી’ ત્યારે કે આજે ચારસો વર્ષ પછી પણ, તેવા અક્ષરો શાસ્ત્રમાંથી કોઈ કાઢી શક્યા નથી. આ જ વાતથી પુરવાર થાય છે કે તેવા અક્ષરો શાસ્ત્રમાં નથી.

— આજની વાત કરીએ તો ‘સૂતકમાં પૂજા ન થાય’ તેવા ખરતરગચ્છના મતને માન્યતા - આપનારા આચાર્ય શ્રી નરેન્દ્રસાગરસૂરિજીએ આ પ્રશ્નોત્તરનો ‘શાસ્ત્રમાં નિષેધ નથી’ એવો અર્થ સ્વીકારીને જ ‘શ્રી હીરપ્રશ્નોત્તર ટિપ્પનિકા’માં ૬૨ મા પાને લખ્યું છે કે ‘અત્ર યદ્ગૃહે પુત્ર-પુત્રીપ્રસવો જાતો ભવતિ તદ્ગૃહપાનીયેન દેવપૂજા ન શુદ્ધયતીત્યક્ષરાણિ શાસ્ત્રે જ્ઞાતાનિ ન સન્તીતિ પૂજ્યૈર્યન્નિગદિતં તત્સુવિહિતસામાચારીલોપકં શાસ્ત્રોત્તીર્ણં ચ પ્રતિભાતિ ।’ એટલે કે ‘અહીં જેના ઘરે પુત્ર કે પુત્રીનો જન્મ થાય છે, તે ઘરનાં પાણીથી દેવપૂજા શુદ્ધ ન થાય તેવા અક્ષરો શાસ્ત્રમાં જાણ્યા નથી, આ પ્રમાણે આપે (શ્રી હીરપ્રશ્નોત્તરમાં) જે સમાધાન આપ્યું તે સમાધાન સુવિહિત સામાચારીનું લોપક છે અને શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે એમ (નરેન્દ્રસાગરસૂરિજીને) લાગે છે.

આ ટિપ્પણીમાં નરેન્દ્રસાગરસૂરિજીએ પૂ. તપાગચ્છાધિપતિ આ.ભ.શ્રી વિજય હીર સૂ. મ. ઉપર બે આક્ષેપો કર્યા છે.

પહેલો આક્ષેપ, આપે આપેલ સમાધાન સુવિહિત સામાચારીનું લોપક છે.

બીજો આક્ષેપ, આપે આપેલ સમાધાન શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે.

તેમણે કરેલા આ બે આક્ષેપો સાચા છે, ‘અભ્યાખ્યાન’ નામનું તેરમું પાપ નથી એવું સિદ્ધ કરવા માટે તેમણે ટિપ્પણીમાં તેવા આધારો - શાસ્ત્રપાઠો આપવા જોઈએ. પરંતુ ‘સૂતકવાળાનાં ઘરનાં પાણીથી શ્રી જિનપૂજા શુદ્ધ ન થાય’ તેવો શાસ્ત્રાધાર કે તેવી સામાચારી તપાગચ્છની છે તેવો આધાર,

નરેન્દ્ર-સાગરસૂરિજી રજૂ કરી શક્યા નથી એટલે સ્પષ્ટ સમજાય તેવું છે કે તેમણે કરેલા આક્ષેપો તદ્દન ખોટા છે. એનાથી તપાગચ્છાધિપતિ પૂર્વાચાર્ય ભગવંતની સ્પષ્ટ આશાતના થઈ રહી છે.

વિચારવામાં આવે તો સમજાય તેવું છે કે વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દિમાં તપાગચ્છની સુવિહિત સામાયારી કઈ હતી તેની સંપૂર્ણ અધિકૃત જાણકારી તે સમયના તપાગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજને જ હોય. વિક્રમની એકવીશમી શતાબ્દિમાં શ્રી હીરપ્રશ્ન ઉપર અણછાજતી ટિપ્પણીઓ લખી રહેલા નરેન્દ્રસાગરસૂરિજીને ન જ હોય. એટલે પૂ. તપાગચ્છાધિપતિશ્રી ઉપર જે બે આક્ષેપો તેમના દ્વારા કરવામાં આવ્યા છે તે તેમનો ચોખ્ખો મૃષાવાદ છે.

— ‘સૂતકવાળાના ઘરે વહોરવાની વિધિમાં તો જે દેશમાં જે લોકવ્યવહાર હોય તે અનુસારે સાધુઓએ કરવું જોઈએ.’ આવો ઉત્તર આપીને આ પ્રશ્નોત્તરમાં વહોરવાની વિધિમાં લોકવ્યવહાર અનુસારે કરવાનું કહ્યું છે પરંતુ શ્રી જિનપૂજાની વિધિમાં લોક વ્યવહાર મુજબ ચાલવાની વાત જણાવી નથી એટલા માટે સૂતકના નામે આખા ઘર પર પૂજાબંધી લાદી દેનારા જિનપૂજામાં અંતરાય કરવાનું પાપ તો બાંધે જ છે અને તપાગચ્છની સામાયારીથી વિરુદ્ધ પણ ચાલે છે.

— રમુજ થાય તેવી વાત છે. સૂતકમાં પૂજા ન કરવાની સામાયારી દેવસૂર સંઘની સામાયારી હોવાનું ઠોકી ઠોકીને કહેવામાં આવે છે. જેનો કોઈ જ આધાર નથી. તપાગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. શ્રી દેવ સૂ. મ. ના નામે દેવસૂર સંઘ ચાલી રહ્યો છે તેવી વાત પણ કરવામાં આવે છે. સામાન્ય બુદ્ધિથી વિચારવામાં આવે તો પણ સમજાય તેવું છે કે તપાગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. શ્રી દેવ સૂ. મ. ના દાદાગુરુ તપાગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી હીર સૂ. મ. છે. શું દાદાગુરુ કરતા તેમની સામાયારી અલગ હોઈ શકે ? દાદાગુરુ જેનું સ્પષ્ટ સમર્થન કરે તેનો વિરોધ ખરતરગચ્છવાળાની જેમ તેમના જ પ્રપટ્ટધર કરે ? શ્રી હીરપ્રશ્નને પૂ. દેવ સૂ. મ. માનતા ન હતા તેવો કોઈ જ ઉલ્લેખ મળતો નથી. છતાં તેમના નામે આજે જે ભ્રમણા ફેલાવવામાં આવી રહી છે તે તેઓ બંને તપાગચ્છાધિપતિ

ભગવંતોની આશાતના કરનારી બને છે. જે પૂ. હીર સૂ.મ. માને, જે પૂ. સેન સૂ.મ. માને એને જ એમની પાટે આવેલા પૂ. દેવ સૂ.મ. ન માને આવી તરંગીવાત તો કોણ સ્વીકારે ?

— ‘સૂતકવાળાના ઘરના પાણીથી જિનપૂજા શુદ્ધ ન થાય’ તેવી વાત કોઈ શાસ્ત્રમાં નથી અને તપાગચ્છાધિપતિઓ પણ ચાર સદી પહેલા તેને સ્પષ્ટ રીતે નકારે છે. ખરતરગચ્છવાળા ‘જ્યાં સાધુ વહોરી ના શકે તેવા ઘરના પાણીથી પૂજા શુદ્ધ કેવી રીતે થાય ?’ આવો પ્રશ્ન ઉઠાવીને પોતાનો મત વ્યક્ત કરે છે પણ તેઓને ક્યાંય શાસ્ત્રમાં આ વિધાન મળતું નથી. ગોચરીના વિધાનને અસંગતપણે પૂજાના માર્ગ સાથે જોડે છે જે કોઈ રીતે માન્ય કરી શકાય નહિ. દુઃખની વાત છે કે આજે તપાગચ્છના શ્રમણ-શ્રાવકો આનો ઈતિહાસ-શાસ્ત્રપાઠની પૂરી જાંચ કર્યા વિના જ કડક પૂજા બંધી ઠોકી દે છે. આ વખતે જે શોધક હશે અને મધ્યસ્થ રહેશે તેના હાથમાં જ તત્ત્વ આવશે. ગોચરીની વાત આગળ જતા વિસ્તારથી વિચારશું.

શ્રી હીરપ્રશ્નના પાઠ પરથી તે સમયે સત્તરમી સદીમાં તપાગચ્છમાં સૂતક સમયે જિનપૂજા માટેની શી મર્યાદા હતી તે સમજાય છે. હવે આ જ પ્રશ્ન પૂ. આ. ભ. શ્રી વિજય હીરસૂરીશ્વરજી મ.ના પટ્ટધર સવાઈ હીરલા પૂ. આ. ભ. શ્રી વિજય સેનસૂરીશ્વરજી મહારાજને પણ પૂછવામાં આવેલો. પૂછનાર ફતેપુરનો શ્રી સંઘ હતો. શ્રી હીરપ્રશ્નમાં ખરતરગચ્છની માન્યતાને રજુ કરીને પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે જ્યારે સેનપ્રશ્નમાં તો ખુલ્લું- ખુલ્લા કોઈનો પણ મત જણાવ્યા વિના પ્રશ્ન પૂછાયો છે. વાંચો એ પ્રશ્ન :

યથા - જન્મસૂતકે મરણસૂતકે ચ પ્રતિમા પૂજ્યતે ન વા - ઇતિ પ્રશ્નોઽત્રોત્તરં
 ઉભયત્રાપિ સ્નાનકરણાનન્તરં પ્રતિમાપૂજનનિષેધો જ્ઞાતો નાસ્તીતિ ॥ ૭૮ ॥ (સેનપ્રશ્ન - પૃ. ૧૧૦)

‘જન્મસૂતકમાં કે મરણસૂતકમાં પ્રતિમા પૂજાય કે નહિ ? આ પ્રશ્ન છે. એનો ઉત્તર : જન્મ સૂતકમાં કે મરણસૂતકમાં સ્નાન કર્યા પછી પ્રતિમા પૂજનનો નિષેધ જાણ્યો નથી.’

પૂ. આ. શ્રી સેનસૂરીશ્વરજી મહારાજએ અહીં આ સમાધાનમાં પોતાના

ગુરુદેવની શૈલીમાં જ ઉત્તર આખ્યો છે : ‘શાસ્ત્રમાં નિષેધ જાણ્યો નથી.’ આ શબ્દો માટે હીરપ્રશ્ન જેવી દલીલ કરવામાં આવે તો તેનો ઉત્તર ત્યાં આખ્યો છે તે જ ઉત્તર અહીં પણ લાગુ પડશે. આ સમાધાનમાં ‘સૂતકમાં સ્નાન પછી પૂજાનો નિષેધ ન હોવા’નું સ્પષ્ટ સમજાય તેવું છે.

અગાઉ મનુસ્મૃતિમાં પણ આપણે જોઈ ગયા કે ‘સૂતિકા સ્ત્રી, અને મૃતકને સ્પર્શ કરનારા સ્નાનમાત્રથી શુદ્ધ થઈ જાય છે.’ એ જ રીતે ‘જન્મનું સૂતક કેવળ માતાપિતાને હોય છે. તેમાં માતા દશ દિવસે અને પિતાને તો સ્નાનથી જ શુદ્ધિ થઈ જાય છે.’

શ્રી સેનપ્રશ્નના આ સમાધાનથી ‘સૂતકમાં સ્નાન પછી પૂજાની છૂટ મળી જાય છે’ એથી વ્યથિત બનેલા માણસોએ ‘સેનપ્રશ્ન’ના ‘સ્નાન’ શબ્દથી ‘દશ દિવસ પછીનું સ્નાન લેવા’નું એક નવું ગતકડું ચલાવ્યું છે. એના માટે ‘દસુઠણ’ શબ્દને શોધી કાઢવાની ખૂબ મહેનત કરવામાં આવી પણ ખેદ સાથે જણાવવું પડે છે કે તેમની મહેનત એળે જાય છે. કારણ કે તેઓ જણાવે છે તે ‘દસુઠણ’નું સ્નાન તો પ્રસૂતા સ્ત્રી કરે છે. એ સ્નાન ઘરના બીજા સભ્યોને કરવાનું હોતું જ નથી. એ સ્નાનથી શુદ્ધ થાય તો પ્રસૂતિથી અશુદ્ધ બનેલ પ્રસૂતા સ્ત્રી શુદ્ધ થાય, પછી તે પ્રસૂતા સ્ત્રી ઘરમાં અડે-કરે તો અશુદ્ધિ રહેતી નથી. પરંતુ જેમને પ્રસૂતિ થઈ નથી તેવા ઘરના બીજા સભ્યો તો અશુદ્ધ બન્યા જ નથી એટલે પ્રસૂતા સ્ત્રીના સ્નાનથી ઘરના સભ્યો શુદ્ધ થાય એ વાત તો કેમ માની શકાય ? સ્નાન કોક કરે અને શુદ્ધ બીજા થઈ જાય એ કેમ બને ! આ તો ખાય કો’ક અને બીજો માણસ ઓડકાર ખાય તેવી વાત થઈ ! માતા-પિતા સિવાય જન્મનું સૂતક બીજાને લાગતું નથી. એ વાત તો ‘મનુસ્મૃતિ’ જેવું લૌકિક શાસ્ત્ર પણ માને છે તો પછી લોકોત્તર શાસ્ત્રને માનનારા જૈનો શ્રી સેનપ્રશ્નના સ્નાન શબ્દનો ઉત્પટાંગ અર્થ કરે તે કેમ ચાલે ?

ખરી વાત તો એ છે કે ‘સૂતક પછી પૂજા થાય નહિ’ એવું તો ખરતરગચ્છવાળા પણ કહેતા નથી એટલે ‘સૂતક પછી પૂજા થાય કે નહિ’ એવો પ્રશ્ન કોઈનેય ઉઠવાનો સંભવ નથી. ‘સૂતકમાં પૂજા ન થાય’ તેવી માન્યતા ખરતરગચ્છની છે એટલે જ ‘સૂતકમાં પૂજા થાય કે નહિ?’ તેવો

સવાલ ફતેપુરના શ્રી સંઘને ઉઠ્યો હતો. માટે ‘જન્મસૂતકે મરણસૂતકે’નો અર્થ ‘જન્મસૂતકમાં અને મરણસૂતકમાં’ એવો જ થાય. ‘જન્મસૂતક પછી અને મરણસૂતક પછી’ એવો અર્થ ન જ થાય.

આ રીતે શ્રી હીરપ્રશ્ન અને શ્રી સેનપ્રશ્ન જેવા ચાર ચાર સદી પહેલાના ગ્રંથો અને ખરતરગચ્છના પણ ચાર સદી પહેલાના ગ્રંથોમાં સૂતકનો વિષય ચર્ચાયો છે. તપાગચ્છ અને ખરતરગચ્છની માન્યતા કેવી રીતે જુદી પડે છે તે પણ એ ગ્રંથો દ્વારા સ્પષ્ટ થાય છે. એટલે સૂતકનો વિવાદ સદીઓ જૂનો છે એવું કોઈ પણ સજ્જન માણસને સ્વીકારવું પડે જ. આમ છતાં આજે સૂતકની વિચારણા કરવામાં આવે ત્યારે સૂતકમાં પૂજાબંધી ફરમાવનારો તપાગચ્છનો એક વર્ગ, સૂતકની બધી ચોપડીઓમાં એવો અસત્ય પ્રચાર કરે છે કે સૂતકમાં જિનપૂજા કરવાનો મત વિ.સં. ૧૯૯૨ પછી શરૂ થયો છે. અને આ. શ્રી રામચન્દ્ર સૂ. મ.એ આ નવોમત શરૂ કર્યો છે. સૌ વાયકો અત્યાર સુધીના જે ગ્રંથો જોયા અને ઐતિહાસિક તથ્યો વાંચ્યા તેના પરથી સમજી શકશે કે આ વાત તદ્દન ખોટી છે. કોઈ પણ વ્યક્તિને પૂ. આ. શ્રી. વિજય રામચન્દ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજ સાથે અંગત વાંધો હોય એ બની શકે છે. તેથી જ તેઓ આ મહાપુરુષનો વિરોધ કરવા ઊભા થાય તે પણ સમજી શકાય છે પરંતુ તેઓશ્રીએ પૂર્વાચાર્યોના ગ્રંથોની વાત કરી હોય તેનો અપલાપ કરવો અને પૂર્વાચાર્યોના મતને પૂ. આ. શ્રી વિજય રામચન્દ્ર સૂ. મ.એ કાઢેલો નવો મત કહેવો એ કોઈ પણ રીતે ઉચિત નથી. પોતાના અંગત રાગ-દ્વેષને પોષવા માટે સકલ શ્રી સંઘને ગેરમાર્ગે દોરવાનું આવું પાપ તો કદી ન કરાય.

વાસ્તવિકતા એ છે કે સૂતકની ચર્ચા તો ચાર સદી પહેલાથી ચાલતી આવેલી છે. માટે તેને નવી ન કહેવાય. ખરતરગચ્છવાળા સૂતકમાં પૂજાબંધી ફરમાવે છે અને તપાગચ્છવાળા સ્નાન કર્યા પછી સૂતકમાં શ્રી જિનપૂજાનો નિષેધ કરતા નથી. પૂ. આ. ભ. શ્રી વિજય રામચન્દ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજએ તપાગચ્છની સામાયારીનો ઉપદેશ આપ્યો છે. જ્યારે સૂતકમાં પૂજાબંધી ફરમાવનારા તપાગચ્છવાળા, ખરતરગચ્છની માન્યતાને પ્રચારે

છે એટલે તપાગચ્છમાં નવો મત કોણે શરુ કર્યો એની વાત કોઈને પણ કરવી જ હોય તો એણે કહેવું પડે કે તપાગચ્છમાં નવો મત જો કોઈએ કાઢ્યો હોય તો પૂ. આ. ભ. શ્રી વિજય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ નહિ, પણ તેઓશ્રીને નવામતી-નવાપંથી- નૂતનમાર્ગી કહીને વગોવનારાઓએ નવો મત કાઢ્યો છે. આમ છતાં પણ આજે ‘પૂ. આ. શ્રી વિજય રામચન્દ્ર સૂ. મ. એ સૂતકનો નવો મત કાઢ્યો’ એવું જે શ્રાવકો પ્રચારે છે તેમને મૃષાવાદ- અભ્યાખ્યાન-માયામૃષાવાદ વગેરે પાપો લાગે અને શ્રાવકો જેવો પ્રચાર જે સાધુ કરે છે તેને ઉપર જણાવ્યા તે પાપોની સાથે બીજા મહાવ્રતના ભંગનું મહાપાપ પણ લાગે છે. આપણે કોઈને પાપ કરતા અટકાવી ન શકીએ પરંતુ એ પાપથી ને પાપીના પડછાયાથીય દૂર રહેવાનું કાર્ય તો આપણે જરૂર કરી શકીએ છીએ.

એક માન્યતા એવી પણ ચાલી પડી છે કે સૂતકવાળાના ઘરનું ભોજન કરવામાં આવે અથવા તો સૂતકીજનનો સ્પર્શ કરવામાં આવે તો તમારાથી જિનપૂજા ન થઈ શકે. એટલે એનો સીધો અર્થ એવો થયો કે પ્રસૂતિ થઈ હોય તેના ઘરે જો તમે જમ્યા તો તમારાથી પૂજા ન થાય. સુવાવડ આવી હોય તે ઘરના સભ્યો તો પોતાના ઘરનું જમું છે એટલે તેનાથી પૂજા તો થાય જ નહિ. તે જો પૂજા કરવા જાય તો દેરાસર અભડાઈ જાય. પૂજા કરીને પણ તે પાપ બાંધે છે.

આ રીતે ભોજનની જેમ સ્પર્શની પણ વાત છે. આમ તો પ્રસૂતા સ્ત્રીને દશ દિવસ અડાય નહિ. તેને અડીને રહેલા બાળકને પણ અડાય નહિ. છતાં મોહવશ બાળકને અડે અથવા પ્રસૂતા સ્ત્રીને અડી ગયા તો એનાથી પૂજા ન થાય. આવી વાતો કરનારા સાચા નથી કારણ કે શાસ્ત્રીય રીતે તો પ્રસૂતિ વખતની મર્યાદા એમ.સી.ના દિવસોની મર્યાદા જેવી જ હોય છે. કોઈ એમ.સી.વાળી બહેનને અડી ગયા હોય તો તેના પર પૂજાબંધીની સજા ન ફટકારાય. તે વ્યક્તિ સ્નાન કરીને પૂજાના વસ્ત્રો ધારણ કરી પૂજા કરવા જઈ શકે છે. એ જ રીતે પ્રસૂતા બહેન અથવા તેને અડેલા બાળકને અડ્યા હોય તેવી વ્યક્તિ પણ સ્નાન કરીને પૂજા કરી શકે છે તેમાં કોઈ શાસ્ત્રીય બાધ

નડતો નથી. આમ છતાં આજે આવા પ્રસંગોમાં બહુ ઉત્સાહથી પૂજાબંધી લાદવામાં આવે છે.

ભોજનની બાબતમાં તો પ્રસૂતા સ્ત્રી જે રસોડાનું જમી હોય તે રસોડાનું તમે જમો તો પણ તમારાથી પૂજા ન થાય એટલે સુધીનું ચાલી પડ્યું છે. આ બધા માટે કોઈ શાસ્ત્રાધાર મળે છે ખરો ? આવું પૂછવામાં આવે ત્યારે એક શાસ્ત્રપાઠ ધરવામાં આવે છે તેનો આખો અર્થ કર્યા વિના કહે છે કે જુઓ, આમાં સૂતકના ઘરનું ખવાય નહિ તેવું સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે નહિ ? પણ પૂજા ન થાય તેવુ ધીમા અવાજે પણ ન બોલે. કારણ કે આ પાઠમાં પૂજાનો નિષેધ લખવામાં આવ્યો નથી. હકીકતમાં આ આખો પાઠ કયા ગ્રંથનો છે ? કયા સંદર્ભમાં લેવાયો છે ? એ પાઠ કયા ગ્રંથમાંથી ઉદ્ધૃત કરવામાં આવ્યો છે ? આ બધું તપાસીએ તો પોતાના કદાગ્રહને પોષવા માટે કેવી ખોટી રીતે શાસ્ત્રપાઠ ટાંકવામાં આવે છે તે બહાર પડી જાય. ચાલો, આપણે તેનું પણ અવલોકન કરીએ.

પૂ. આ. શ્રી વિજય લક્ષ્મીસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ ‘ઉપદેશપ્રાસાદ’ નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. તેના ઉપપ મા વ્યાખ્યાનમાં તેઓશ્રીએ પ્રાયશ્ચિત્ત વિધિ બતાવી છે. આ પાઠ નીચે મુજબ છે :

“સૂતકશાવાશૌચયોઃ પરકીયયોર્ન ભોક્તવ્યં । ભુક્તં વા અકામતઃ સમુપોષ્ય મંત્રસહસ્રં જપેત્ । કામતસ્તુ ઉપવાસત્રયં કૃત્વા મૂલમંત્રસહસ્રત્રયમાવર્તયેત્ । સૂતકશાવાશૌચયોરાત્મસંબંધનોઃ સૂતકિજનસંસ્પર્શં વિહાય પૃથક્ પાકેન ભોક્તવ્યં, અન્યથા નિત્યકર્મહાનિઃ । સૂતકે શાવાશૌચે ચ ધર્મસ્થેન ક્રિયારતેન જ્ઞાનવતા વ્રતવતા ચ નિત્યકર્મહાનિર્ન કાર્યા । યદિ ચ નિત્યાનુષ્ઠાનં નાસ્તિ, પ્રમાદાત્ સૂતકીસંસ્મૃષ્ટઃ સાધારણભોજનં ચ કૃતં તદોપોષ્ય સહસ્રં જપેત્ । કામતસ્તુ ત્રિગુણં તદેવ । અહિદેવાર્ચનાદિલોપે મૂલમન્ત્રસ્યાયુતં જપેત્, સમુપોષ્ય શતં વા જપેત્ ॥

इत्यादि प्रायश्चित्तविधि समाकर्ण्य...

(શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદ ભાગ-૪, પૃ. ૧૭૯, વ્યાખ્યાન ઉપપ)

આ પાઠને આગળ કરીને એવું કહેવામાં આવે છે કે “સૂતકના ઘરનું જો જમે તો નિત્ય આરાધના ન થાય. એટલે પૂજા-સામાયિક બધું જ મૂકી દેવું

પડે. જુઓ, પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું કહ્યું છે.”

જો કે આવી દલીલ તદ્દન અણસમજના કારણે કરવામાં આવે છે આ પાઠનું આખું ભાષાંતર આપે તો પણ ઘણો ભ્રમ ટળી જાય પણ આ પાઠને આગળ કરનારા તેવું કરતા નથી. શ્રી ‘ઉપદેશપ્રાસાદ’નું ઉપપમું વ્યાખ્યાન ભાષાંતર રૂપે છપાયું છે તે પણ વાંચ્યો તો સમજાશે કે આ પાઠને આગળ કરનારા ભેંસનું ગાય તળે અને ગાયનું ભેંસ તળે કરે છે.

શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદમાં પ્રાયશ્ચિત્તના અધિકારમાં જે પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવે છે તેમાં ઉપવાસ તો સમજાય તેમ છે પણ મૂલમંત્રનો જાપ કરવાનું કહે છે તે મૂલમંત્ર કયો ? અને નિત્યકર્મની હાનિ કહે છે તે નિત્યકર્મ શું ? આખા ઉપદેશપ્રાસાદ ગ્રંથમાં આનું સમાધાન તમને જોવા નહિ મળે તો પછી આ પાઠનો મતલબ શું ?

હકીકત એવી છે કે ઉપદેશપ્રાસાદકારે આ આખો પાઠ શ્રી નિર્વાણકલિકા નામના પ્રતિષ્ઠા વિધિના ગ્રંથમાંથી ઉપાડ્યો છે. નિર્વાણકલિકા ગ્રંથના કર્તા પૂ. આ. શ્રી પાદલિપ્ત સૂ. મ. છે. તેઓશ્રીએ આખી પ્રતિષ્ઠાવિધિનું વર્ણન કર્યા બાદ પ્રતિષ્ઠાનું વિધાન કરાવનારને શું શું પાળવાનું છે અને ભૂલ થાય તો તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત શું આવે તેની વાત કરતા આવો જ પાઠ લખ્યો છે. આ પાઠ મુજબ નિત્યકર્મ શું છે ? અને મૂલમંત્ર કયો તેનું પણ સમાધાન એ ગ્રંથમાંથી જ મળે છે એ નિર્વાણકલિકા ગ્રંથનો પાઠ આવો છે :

“સૂતકશાવાશૌચયોઃ પરકીયયોર્ન ભોક્તવ્યમ્ । ભૂક્ત્વા વા અકામતઃ સમુપોષ્ય મન્ત્રસહસ્રં જપેત્ । કામતસ્તૂપવાસત્રયં કૃત્વા મૂલમન્ત્રસહસ્રત્રયમાવર્તયેત્ । આત્મસમ્બન્ધિનોઃ સૂતકશાવાશૌચયોઃ સૂતકિજનસંસ્પર્શં વિધાય (વિહાય) પૃથક્પાકેન ભોક્તવ્યમન્યથા નિત્યહાનિર્ભવતિ । અથ સૂતકે શાવાશૌચે ચ સુધર્મસ્થેન ક્રિયાનુષ્ઠાનપરેણ જ્ઞાનવતા વૃત્તવતા ચ ન નિત્યક્ષતિઃ કાર્યા । યદિ ચ નિત્યાનુષ્ઠાનં ન ભવતિ પ્રમાદાત્ સૂતકિસંસૃષ્ટાસાધારણપાકભોજનં વા તદા સ ઉપોષ્ય સહસ્રં જપેત્ । કામતસ્ત્રિગુણં તદેવ । આહ્નિકદેવતાર્ચનાદિલોપે મૂલમન્ત્રસ્યાયુતં જપેત્ । સમુપોષ્ય શતં વા જપેત્ । ઇતિ પ્રાયશ્ચિત્તવિધિઃ ॥”

“પરકીય જન્મ-મરણસૂતકવાળાનું ભોજન ન કરવું. અથવા ઈચ્છા

વિના ભોજન કરીને ઉપવાસ સાથે એક હજાર મંત્રનો જાપ કરવો. ઈચ્છાથી (ભોજન કર્યું હોય) તો ત્રણ ઉપવાસ કરીને મૂલમંત્રનો ત્રણ હજાર જાપ કરવો. પોતાના સંબંધીનાં જન્મ-મરણનાં સૂતકમાં સૂતકીજનનો (સૂતકીજન એટલે બાળકના માતા-પિતા. તેમાંય પિતા તો સ્નાન કરવા માત્રથી શુદ્ધ થઈ જાય છે, આ વાત આપણે ‘મનુસ્મૃતિ’ની વાતમાં જોઈ ગયા માટે સૂતકીજનથી બાળકની માતા લેવી તેનો) સંસ્પર્શ કરીને (છોડીને) જૂદી રસોઈપૂર્વક જમવું, નહિ તો નિત્ય (કર્મ)ની હાનિ થાય છે. હવે જન્મ-મરણના સૂતકમાં સુધર્મમાં રહેલા, ક્રિયાનુષ્ઠાનમાં તત્પર, જ્ઞાની અને વ્રતધારી આત્માએ નિત્યકર્મની ક્ષતિ ન કરવી જોઈએ અને જો નિત્યકર્મ પ્રમાદથી ન થાય અથવા સૂતકીજનથી સંસૃષ્ટ કે સંસ્પૃષ્ટ આહાર કરવાથી ન થાય ત્યારે તેણે ઉપવાસ કરી એક હજાર વાર મંત્રનો જાપ કરવો. ઈચ્છાથી જો આવું થયું હોય તો પ્રાયશ્ચિત્ત ત્રણ ગણું સમજવું. દિવસસંબંધી દેવાર્યન આદિ નિત્યકર્મનો લોપ થાય (એટલે કે ન થાય) તો મૂલમંત્રનો દશ હજાર જાપ કરવો. અથવા તો ઉપવાસ કરીને સોવાર જાપ કરવો. આ પ્રાયશ્ચિત્તવિધિ છે.”

ઉપર આપેલ શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદ અને શ્રી નિર્વાણકલિકાનો પાઠ થોડાક શાબ્દિક તફાવત સિવાય સમાન છે. આ બંને ગ્રંથમાંથી શ્રી નિર્વાણકલિકા ગ્રંથ વધુ પ્રાચીન છે. આ બંનેમાં ‘સૂતકીજનનો સ્પર્શ ન કરવો, તેણે બનાવેલો કે સ્પર્શેલો આહાર ન કરવો વગેરે નિયમ પાળવામાં ન આવે તો નિત્યકર્મની હાનિ થવા’નું જણાવ્યું છે. અહીં કયા નિત્યકર્મની હાનિ થાય છે તેનો જવાબ શ્રી નિર્વાણકલિકા ગ્રંથમાં મળે છે. આ ગ્રંથમાં સૌથી પહેલું જ પ્રકરણ ‘નિત્યકર્મવિધિ’નું છે. શ્રી નિર્વાણકલિકામાં દર્શાવેલ નિત્યકર્મવિધિ આ પ્રમાણે છે :

“નિત્યકર્મવિધિ : ઉપાસકની દેહશુદ્ધિ, દ્વારપૂજા, પૂજાગૃહમાં પ્રવેશ, ભૌમાદિ વિઘ્નનો નિરાસ, આસનપૂજા, પૂજાગૃહનું સંરક્ષણ, બે પ્રકારનો કરન્યાસ, ભૂતશુદ્ધિ, મંત્રસ્નાન, ત્રણ પ્રકારનો અંગન્યાસ, મંત્રમય કવચ, પાંચ પ્રકારની શુદ્ધિ, સ્થાનશુદ્ધિ, આત્માભિષેક, આત્મશુદ્ધિ, દ્રવ્યશુદ્ધિ, મંત્રશુદ્ધિ, દેવશુદ્ધિ, સામાન્યથી દેવપૂજા, ગુરુપૂજા, ચતુર્મુખદિવ્ય સિંહાસનની

પૂજા, અર્હન્ મૂર્તિનો ન્યાસ, સિદ્ધાદિ મૂર્તિનો ન્યાસ, જ્ઞાનશક્તિ આદિ સહિત અર્હન્ મૂર્તિનો ન્યાસ, વિદ્યાદેહનો ન્યાસ, આહ્વાન આદિ મુદ્રાઓ બતાવવી, દેવરચનાવિધિ, પંચપરમેષ્ઠિમંત્ર પૂજા, આરતી, મંગલદીવો, ત્રણ પ્રકારનો જાપ, યૌગિકધ્યાન, મંત્ર પૂજા, અષ્ટમૂર્તિપૂજા, ગૃહદેવતાપૂજા, બલિવિધાન.”

આ નિત્યકર્મવિધિ જોતા સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે કે પ્રતિષ્ઠાવિધિ કરાવનારને આ કર્તવ્ય કરાવવાનું હોય છે. સૂતકીજનના સ્પર્શ વગેરેથી આ નિત્યકર્મની હાનિ થાય છે ત્યારે ઉપર જણાવ્યા મુજબ તેણે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું પડે છે. સામાન્ય રીતે શ્રી જિનપૂજા વગેરે શ્રાવકોનું નિત્યકર્તવ્ય છે તેને ‘નિત્યકર્મવિધિ’થી લેવાનું નથી.

પ્રતિષ્ઠાવિધિના સમયે પાળવાના વિશેષ નિયમો દૈનિક વિધિમાં લગાવવાના ન હોય. એટલે આજે શ્રી નિર્વાણકલિકાના પાઠને છૂપાવીને, શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદગ્રંથના નામે, ‘સૂતકવાળાથી શ્રી જિનપૂજા ન થાય’ એમ કહીને અનેક દિવસો સુધી શ્રાવકોનાં નિત્યકર્તવ્ય સ્વરૂપ શ્રી જિનપૂજાના પવિત્ર કર્તવ્યમાં અંતરાય કરવામાં આવે છે તે સ્પષ્ટ પાપકૃત્ય છે. શાસ્ત્રના નામે ખોટી રીતે શ્રી જિનપૂજામાં અંતરાય કરવાનું કૃત્ય સજ્જન માણસ પણ ન કરે ત્યારે સાધુથી તો આવા પાપ કૃત્યનો વિચાર પણ ન થાય. આમ છતાં સાધુ આવું અપકૃત્ય કરતો દેખાય ત્યારે તેમની ભાવકરુણા ચિંતવવા સિવાય બીજો ઉપાય રહેતો નથી. ફક્ત શ્રાવકો આવા લોકોની અધૂરી અને છેતરનારી વાતોથી ભ્રમિત થઈને શ્રી જિનપૂજાના પવિત્રમાર્ગને છોડી ન દે એ માટે આ બધી ચોખવટ કરવામાં આવે છે. શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ અને શ્રી નિર્વાણકલિકામાં જણાવેલ ‘નિત્યકર્મની હાનિ’ અને શ્રાવકોની નિત્યકર્તવ્યસ્વરૂપ શ્રી જિનપૂજા બંને અલગ છે. આ વાત ઉપરની વિચારણામાં સ્પષ્ટ થાય છે.

નિત્યકર્મની હાનિનો અર્થ આ રીતે સ્પષ્ટ થયો. કોઈ પણ વ્યક્તિ એવી ગેરસમજ ન કરે કે અહીં પ્રસૂતા સ્ત્રીએ સ્પર્શલો આહાર લેવાની છૂટ છે. હકીકતમાં પ્રસૂતિ પછી દશ દિવસ સુધી પ્રસૂતા સ્ત્રીએ ઘરમાં ક્યાંય અડવાનું નથી. એને જે જોઈએ તે બીજા પાસેથી અધ્ધર લઈ લે. આખા ઘરે દશ દિવસના સ્નાનથી પ્રસૂતા સ્ત્રી શુદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી M.C. ના ત્રણ

દિવસની જેમ બધી મર્યાદા પાળવાની જ છે. આમ છતાં જો તેવી મર્યાદા ન પળાઈ તો જિનપૂજાદિ ધર્મકાર્યો માટે શું કરવું તેની જ અહીં વાત થાય છે. જેમ ત્રણ દિવસ પછી M.C. વાળી સ્ત્રી ૭૨ કલાકના સ્નાન પછી ઘરમાં અડી શકે. જિનદર્શનાદિ કરી શકે. સંપૂર્ણ શુદ્ધિ આવે તે પછી જિનપૂજા કરી શકે તે જ રીતે પ્રસૂતા સ્ત્રી પણ દશ દિવસ પછી સ્નાન કરે એટલે શુદ્ધ થાય. પછી ઘરમાં અડી શકે. જિનદર્શનાદિ કરી શકે અને જ્યારે સંપૂર્ણ શુદ્ધિ આવે તે પછી જિનપૂજા કરી શકે. M.C. ના કે પ્રસૂતિના સમયે ઘરના બાકીના બધા સભ્યો તો એ ત્રણ કે દશ દિવસ દરમિયાન પણ કોરા બાથરૂમમાં સ્નાન કરી પવિત્ર સ્થાને રાખેલ પૂજાના વસ્ત્રો પહેરી અને પૂજાની સામગ્રી લઈને પૂજા કરી શકે. તેમના પર પૂજાદિનો પ્રતિબંધ શાસ્ત્ર, પરંપરા, તર્ક કે વિજ્ઞાન : એકેય માર્ગે મૂકી શકાય નહિ.

એક દલીલ એવી કરવામાં આવે છે કે ‘શાસ્ત્રમાં સૂતકકુલના આહારને અમુક દિવસ સુધી ‘અભોજ્ય’ તરીકે ઓળખાવ્યો છે. એટલે સૂતકકુળનો તેવો અભોજ્ય આહાર વાપરનાર ‘અશુદ્ધ’ બની જાય છે માટે તેવા અશુદ્ધ બનેલાથી પૂજા થાય જ કેમ ?’

આ દલીલ પર પણ વિચાર કરીએ. અહીં સૌથી પહેલી વાત તો એ છે કે સૂતકકુળોની વાત કરનારા કોઈ પણ શાસ્ત્રમાં ‘સૂતકકુળનો આહાર કરનાર શ્રી જિનપૂજા ન કરી શકે’ એવું લખ્યું નથી. એટલે આપણે પૂજાબંધી ફરમાવવાની હોય નહિ.

બીજી વાત એ છે કે શાસ્ત્રમાં સૂતકકુલના આહારને ‘લૌકિક અભોજ્ય’ જણાવ્યું છે તેમ કાંદા-લસણ-બટાટા વગેરે અનંતકાય અને અભક્ષ્ય પદાર્થોને ‘લોકોત્તર અભોજ્ય’ ગણાવ્યા છે. જો લૌકિક અભોજ્ય એવા સૂતકકુલનો આહાર કરનાર શ્રી જિનપૂજા ન કરી શકે તો અનંતકાય અને અભક્ષ્ય પદાર્થો ખાનાર પણ શી રીતે પૂજા કરી શકે ? બાવીશ અભક્ષ્યમાં ‘રાત્રિભોજન’ નામનું પણ એક અભક્ષ્ય છે. રાત્રિભોજન નામનું અભક્ષ્ય શ્રાવકકુલોમાં કેવું વ્યાપક બની ગયું છે તે આજે જાહેર છે. ભોજનની સાથે પૂજાનો સંબંધ આ રીતે જોડવાનો જ હોય તો રાત્રિભોજન કરનારો કોઈ માણસ શ્રી

જિનપૂજા નહિ કરી શકે અને શાસ્ત્રકારોને આ વાત ઈષ્ટ હોત કે માન્ય હોત તો તેઓશ્રીએ પૂજા ન થઈ શકે તેવા કારણો બતાવતી વખતે ફરમાવ્યું હોત કે ‘રાત્રિભોજન કરનાર માણસ શ્રી જિનપૂજા કરી શકે નહિ.’ પરંતુ આવું કોઈ શાસ્ત્રમાં મળતું નથી. પૂર્વકાળથી માંડીને વર્તમાન સુધીના કોઈ ગીતાર્થોએ પણ આ રીતે પૂજાબંધી ફરમાવી નથી. અરે, સૂતકના નામે કડક પૂજાબંધી ફરમાવનારાઓ પણ રાત્રિભોજન કરનારા પૂજા કરવા જાય ત્યારે ‘દેરાસર અભડાવી રહ્યા છો’ વગેરે બૂમાબૂમ કરતા નથી. સૂતકનો આહાર તો લૌકિક ‘અભોજ્ય’ મનાય છે જ્યારે અનંતકાય અને અભક્ષ્યનું ભક્ષણ તો લોકોત્તર સ્વરૂપે ‘અભોજ્ય અને મહાપાપ’ છે. આટલી જ વાત ધ્યાનમાં લેવામાં આવે તો સૂતકકુલના આહારને નામે પૂજાબંધીની બૂમાબૂમ કરનારા કેવા ખોટા છે તેનો ખ્યાલ આવી જશે.

સાવધાન : આ વિચારણા અનંતકાય અને અભક્ષ્યનું ભક્ષણ કરનારાનો બચાવ કરવા માટે નથી. માટે તેવી ગેરસમજ કોઈએ ઉભી કરવાની જરૂર નથી. અનંતકાય અભક્ષ્ય શ્રાવકથી વપરાય જ નહિ, તેનું ભક્ષણ મહાપાપ જ છે આ વાત દરેક પ્રભુભક્તે બરાબર યાદ રાખવાની છે અને પાળવાની છે. આ તો ‘સૂતકવાળાના ઘરનું ખાધું એટલે હવે શ્રી જિનપૂજા નહિ થાય - એવો શ્રી જિનપૂજાવિરોધી પ્રચાર કેટલો બોગસ છે એટલું જણાવવા માટે ઉપરની વિચારણા કરી છે.

પોતાના જ્ઞાન દ્વારા આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ ધરાવતા ન્યાયાંભોનિધિ પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજા (પ્રસિદ્ધ નામ શ્રી આત્મારામજી મહારાજા) નો મત પણ સૂતક વિષયમાં કયો હતો તે જાણવું જરૂરી બને છે કારણ કે સૂતકવાદીઓ તેમના અવતરણો ટાંકીને પૂજાનો નિષેધ કરી રહ્યા છે. પૂ. આત્મારામજી મહારાજા સ્થાનકવાસી મતમાંથી મૂર્તિપૂજકમાં આવ્યા હતા. એક સમયે સ્થાનકવાસી મતમાં રહીને મૂર્તિપૂજક મહાત્માને વાદમાં હરાવ્યા હતા પરંતુ પાછળથી સ્થાનકવાસી મત ખોટો છે તેવું સમજાઈ જતા તેમના જ ચરણોમાં તેઓશ્રીએ જીવન સમર્પણ કરેલું. પિસ્તાલીશ આગમો તેઓને મોંઢે હતા અને અનેક ગ્રંથોને તે સમયની

પ્રચલિત ભાષામાં ભાષાંતર કરી અનેક પુસ્તકો પણ તેઓશ્રીએ પ્રગટ કરાવ્યા હતા. તેમાંથી અધૂરા ઉદ્ધરણો અને વિપરીત અર્થો દ્વારા સૂતકમાં જિનપૂજાબંધીને સિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે ત્યારે સત્ય હકીકત શી છે તે જાણવું કોઈને પણ ગમશે. હવે આપણે એ વિચારણા શરૂ કરીએ.

પૂ. આત્મારામજી મ. શું કહે છે ?

શ્રી આચારદિનકર, શ્રી તત્ત્વનિર્ણયપ્રાસાદ

ખરતરગચ્છના આચાર્ય શ્રી વર્ધમાન સૂ.મ.એ શ્રી ‘આચાર દિનકર’ નામનો ગ્રન્થ રચ્યો છે. તેમાં ગૃહસ્થનાં ષોડશસંસ્કારોનું વર્ણન કર્યું છે. સંસ્કૃતભાષામાં કરેલ ગૃહસ્થનાં આ ષોડશસંસ્કારોનાં વર્ણન ઉપર પૂ. આત્મારામજી મ.એ બાલાવબોધ કર્યો છે. તે બાલાવબોધને શ્રી ‘શ્રી તત્ત્વનિર્ણયપ્રસાદ’ નામના પોતાના ગ્રન્થમાં તેરમા સ્તંભથી છાપ્યો છે. પૂ. આત્મારામજી મ.એ ષોડશસંસ્કારોનો બાલાવબોધ રજૂ કરતા પહેલા શ્રી ‘તત્ત્વનિર્ણયપ્રાસાદ’ના બારમા સ્તંભના અંતમાં પૃ. ૩૧૮ ઉપર પૂર્વભૂમિકા કરતા નીચે મુજબ લખ્યું છે :

‘અપરં ચ યે પચ્વીસ વા સોલાં સંસ્કાર પ્રાયઃ સંસારવ્યવહારમેં હી દાખિલ હૈ, ઔર જૈનકે મૂલ આગમમેં તો નિઃકેવલ મોક્ષમાર્ગકા હી કથન હૈ; ઔર જહાં કહીં ચરિતાનુવાદરુપ સંસારવ્યવહારકા કથન ખી હૈ તો, ઈસા હૈ કિ, જબ સ્ત્રી ગર્ભવતી હોવે તબ ગર્ભકો જિન ૨ કૃત્યોંકે કરનેસેં તથા આહાર વ્યવહાર દેશકાલોચિતસેં વિરુદ્ધ કરનેસેં ગર્ભકો હાનિ પહુંચે સો નહી કરતી હૈ, ઔર પુત્રકે જન્મ હુઆંપીછે પ્રથમદિનમેં લૌકિક સ્થિતિ મર્યાદા કરતે હૈં, તીસરે દિન ચંદ્રસૂર્યકા પુત્રકો દર્શન કરાતે હૈં, છટ્ટે દિનમેં લૌકિક ધર્મજાગરણા કરતે હૈં, ઔર ૧૧ મે દિન અશુચિકર્મ, અર્થાત્ સૂતિકર્મસેં નિવૃત્ત હોતે હૈં, ઔર વિવિધપ્રકાર કે ખોજન ઉપસ્કૃત કરકે ન્યાતીવર્ગાદિકો ખોજન જિમાતે હૈં, ઔર તિનકે સમક્ષ પુત્રકા નામ સ્થાપન કરતે હૈં, જબ આઠ વર્ષકા હોતા હૈ, તબ તિસકો લિખિતગણિતાદિ બહત્તર (૭૨) કલા પુરુષકી પુત્રકો, ઔર ચૌસષ્ટ (૬૪) કલા સ્ત્રીકી કન્યાકો સિખલાતે હૈં, તદપીછે જબ તિસકે નવ અંગ સૂતે પ્રબોધ હોતે હૈં, ઔર યૌવનકો પ્રાપ્ત હોતા હૈ, તબ તિસકે કુલ, રુપ, આચારસદૃશ કુલકી નિર્દોષ કન્યા કે સાથ વિવાહવિધિસેં

પાણીગ્રહણ કરવાતે હૈં, પીછે સંસારકે યથા વિભવસેં ભોગવિલાસ કરતા હૈ, પીછે સાધુકે જોગ મિલેં ગૃહસ્થધર્મ વા યતિધર્મ અંગીકાર કરતા હૈ, ધર્મ પાલકે પીછે વિધિસેં પ્રાણત્યાગ કરતા હૈ, **ઇતના વિધિ ગૃહસ્થ વ્યવહારાદિકા શ્રીઆચારાંગ, વિવાહપ્રજ્ઞસિ (ભગવતી), જ્ઞાતાધર્મકથા, દશાશ્રુતસ્કંધકે આઠમે અધ્યયનાદિમેં ચરિતાનુવાદરૂપ પ્રતિપાદન કરા હૈ, તીર્થંકર કે જન્મ હુવે તિનકે માતાપિતા જે કિ શ્રાવક થે, તિનોંને ભી વહ પૂવોક્ત વિધિ કરા હૈ. ઇસવાસ્તે મૂલ આગમોંમેં ચરિતાનુવાદકરકે ગૃહસ્થ-વ્યવહારકા વિધિ સૂચન કરા હૈ, પરંતુ વિધિવાદસેં કથન કરા હુઆ હમકો માલુમ નહીં હોતા હૈ ।**

આ લખાણ વાંચતા સ્પષ્ટ સમજાય છે કે, મૂળ આગમોમાં ગૃહસ્થવ્યવહારનું જે વર્ણન આવે છે તે ચરિત્ર-બનાવ જે સ્વરૂપે બન્યો તે જણાવવા માટે જ વર્ણવવામાં આવ્યું છે. પરંતુ વિધિવાદ સ્વરૂપે વર્ણન લખ્યું નથી. માટે કોઈએ પણ તેને વિધિ સમજી આચરવા માંડવાનું નથી. પૂ. આત્મારામજી મ.ની આવી સ્પષ્ટ પૂર્વભૂમિકાને ધૂપાવીને કેવલ શ્રી ‘આચાર દિનકર’ના બાલાવબોધ રૂપે તેઓશ્રીએ લખેલી વાતને આગળ કરીને સૂતકમાં શ્રી જિનપૂજા બંધ કરાવવાનો પ્રચાર વર્ષોથી ચાલી રહ્યો છે. માટે શ્રી ‘આચાર દિનકર’ના મૂળ અંશો અને શ્રી ‘તત્ત્વનિર્ણયપ્રાસાદ’ના રજૂ કરવામાં આવતાં અંશોની સમાલોચના કરવા પૂર્વક અહીં આપણે જોઈએ :

શ્રી આચારદિનકર

અત્ર ચ શુચિકર્મ સ્વસ્વવર્ણાનુસારેણ વ્યતીતદિનેષુ કાર્યં ।

‘તતશ્ચ બાલકપિતૃપિતૃવ્યપિતામહૈરચ્છિન્ને નાલે ગુરુજ્યોતિષિકશ્ચ બહુભિર્વસ્ત્રભૂષણવિત્તા-દિભિઃ પૂજનીયઃ । છિન્ને નાલે સૂતકં ।’ ‘દક્ષિણા સૂતકે નાસ્તિ । તતો ગુરુઃ સ્વસ્થાનમાગત્ય જિનપ્રતિમાં સ્થાપિતસૂર્યં ચ વિસર્જયેત્ । માતાપુત્રૌ સૂતકભયાત્તત્ર નાનયેત્ ।’ ‘યથા ષષ્ઠે દિને સન્ધ્યાસમયે ગુરુઃ પ્રસૂતિગૃહમાગત્ય ષષ્ઠીપૂજન-વિધિમારભેત્ । ન સૂતકં તત્ર ગણ્યં । યત ઉક્તં- શ્લોકઃ ।’ ‘સ્વકુલે તીર્થમધ્યે ચ તથાવશ્યે બલાદપિ । ષષ્ઠી પૂજનકાલે ચ ગણયેત્તૈવ સૂતકમ્ ॥ ૧ ॥’

‘તતસ્તાન્ ગોત્રજાનાહવાય સર્વેષાં સાઙ્ગોપાઙ્ગં સ્નાનં વસ્ત્રક્ષાલનં ચ સમાદિશેત્

। ते स्नाताः शुचिवसना गुरुं साक्षीकृत्य विविधपूजाभिर्जिनमर्चयन्ति । ततश्च बालकस्य मातापितरौ पंचगव्येनाचान्तस्नातौ सशिशू नखच्छेदं विधाप्य योजितग्रन्थी दंपती जिनप्रतिमां नमस्कुरुतः । सधवाभिर्मङ्गलेषु गीयमानेषु वाद्येषु वाद्यमानेषु सर्वेषु चैत्येषु पूजानैवेद्यढौकनं च । साधवे यथाशक्त्या चतुर्विधाहारवस्त्रपात्रदानं । संस्कारगुरवे वस्त्रतांबूलभूषणद्रव्यादिदानं । तथा जन्मचन्द्रार्कदर्शनक्षीराशनषष्ठीसत्क-दक्षिणा संस्कारगुरवे तस्मिन्नहनि देया ॥ सर्वेषां गोत्रजस्वजनमित्रवर्गाणां यथाशक्त्या भोजनतांबूलदानं । तथा गुरुः तत्कुलाचारानुसारेण शिशोः पंचगव्यजिन-स्नात्रोदक सर्वौषधिजलतीर्थजलैः स्नपितस्य वस्त्राभरणादि परिधापयेत् । तथा च नारीणां सूतकस्नानं पूर्णेष्वपि सूतकदिवसेषु नार्द्रनक्षत्रेषु न च सिंहगजयोनिनक्षत्रेषु कुर्यात् । आर्द्रनक्षत्राणि दश यथा- 'कृतिका भरणी मूलमार्द्रा पुष्यपुनर्वसू । मघा चित्रा विशाखा च श्रवणो दशमस्तथा ॥ १ ॥ आर्द्रधिष्यानि चैतानि स्त्रीणां स्नानं न कारयेत् । यदि स्नानं प्रकुर्वीत पुनः सूतिर्न विद्यते ॥ २ ॥ सिंहयोनिर्धनिष्ठा च पूर्वाभाद्रपदं तथा । भरणी रेवती चैव गजयोनिर्विचार्यते ॥ ३ ॥' कदाचित्पूर्नेषु सूतकदिवसेष्वेतानि नक्षत्राण्या-यान्ति तथा दिनैकैकान्तरेण शुचिकर्म विधेयम् ।'

'ततः सर्वेऽपि स्नानं विधाय अनेन मार्गेण स्वगृहमायान्ति । तत्र तृतीयदिने चिताभस्म पुत्रादयो नद्यां प्रवाहयन्ति तदस्थीनि तीर्थेषु स्थापयन्ति । ततस्तद्दिने स्नात्वा शोकापनोदं कुर्वन्ति । चैत्येषु गत्वा सपरिजना जिनबिंबमस्पृशन्तश्चैत्यवन्दनं कुर्वन्ति । ततो धर्मागारेष्वागत्य गुरुन् नमस्कुर्वन्ति । गुरवोऽपि संसारानित्यारूपां धर्मव्याख्यां कुर्वन्ति । ततः सर्वेऽपि स्वकार्यं साधयन्ति ।'

'....स्वस्ववर्णानुसारेण सूतकं मृतजातयोः । सदृशं गर्भपाते तु सूतकं स्याद्दिनत्रयम् ॥ २ ॥ यतः अन्यवंशे समुद्भूते मृते जातेऽथ तद्गृहे । परिणीतसुतायाश्च सूतकान्नाशने तथा ॥ ३ ॥ एतेषु चैव सर्वेषु सूतकं स्याद्दिनत्रयम् । सूतकं सूतकं हन्ति जातं जातं मृतं मृतम् ॥ ४ ॥ अनन्नभोजिबालस्य सूतकं स्याद्दिनत्रयम् । अनष्टवार्षिकस्यापि त्रिभागोनं च सूतकम् ॥ ५ ॥' स्वस्ववर्णानुसारेण सूतकान्ते जिनस्नपनं सार्धमिकवात्सल्यं च ततः कल्याणं । (पृ. ८ थी. १४, पृ. ७०)

‘આચાર દિનકર’ના આ પાઠનો બાલાવબોધ રજુ કરતા પૂ. આત્મારામજી મ. એ ‘તત્ત્વનિર્ણયપ્રાસાદ’માં નીચે મુજબ લખ્યું છે.

આ લખાણની વિપરીત રજૂઆત સૂતકવાળાઓ તરફથી કરવામાં આવે છે. માટે લખાણની સાથે જ સમાલોચના રૂપે સ્પષ્ટતા પણ મૂકવામાં આવી છે.

શ્રી તત્ત્વનિર્ણયપ્રાસાદ

‘તદપીછે બાલકકે પિતા, પિતૃવ્ય (ચાચા-કાકા) પિતામહોને નાલ વિના છેદ્યાં ગુરુકા ઓર જ્યોતિષ કા બહુત વસ્ત્ર આભૂષણ વિત્તાદિસે પૂજન કરના. ક્યોંકિ નાલ છેદ્યા પીછે સૂતક હો જાતા હૈ ॥’

સમાલોચના : બાળક જન્મે એટલે નાલ છેદ્યા પહેલા પણ અશુચિ તો હોય જ. નાલ છેદ્યા પછી જ સૂતક લાગવાની વાત લૌકિક છે. એ જ રીતે નાલ છેદ્યા બાદ સૂતક હોવાથી દાન ન આપવાની માન્યતા પણ લૌકિક જ છે. જૈન શાસ્ત્રોના નિયમ મુજબ માતાને અશુચિ હોવાથી તે દાન ન આપી શકે પરંતુ બાકીના ઘરના સભ્યોને કોઈ અશુચિ ન હોવાથી તેઓ દાન આપી શકે. સૂતકવાળાના ઘરમાં રહેલા દૂધ-પાણી વગેરે અશુદ્ધ બનતું નથી - એવી સ્પષ્ટ માન્યતા લૌકિકમતના ‘ધર્મસિંધુ’ નામના ગ્રન્થમાં જણાવી છે. એટલે સૂતકવાળા ઘરના પાણીથી પૂજા ન થાય, નૈવેદ્ય ન ચઢાવાય, સાધુ-સાધ્વીને આહાર-પાણી ન વહોરાવાય- એવું કોઈ જૈનશાસ્ત્ર માનતું નથી. માટે કોઈ જૈને લૌકિકો પણ ન માનતા હોય તેવી ‘પૂજા ન થાય, વહોરાવાય નહિ’ એવી ઢંગધડા વિનાની માન્યતા માનવાની હોય જ નહિ.

‘સૂતક મેં દક્ષિણા નહીં હૈ તદપીછે ગુરુ સ્વસ્થાને આચકર જિન પ્રતિમા ઓર સ્થાપિત સૂર્યકો વિસર્જન કરે. માતા ઓર પુત્રકો સૂતક કે ભયસે તહાં જિનપ્રતિમા કે પાસ ન લાવે.’

સમાલોચના : ‘માતા-પુત્રને સૂતકના ભયથી શ્રી જિનપ્રતિમા પાસે ન લાવવા’ એનો અર્થ એ જ થયો કે બાકીના ઘરના સભ્યો શ્રી જિનપ્રતિમા પાસે જાય, દર્શન-પૂજન કરે તેમાં સૂતકનો કોઈ ભય રહેતો નથી. અગાઉ જોઈ ગયા તેમ લૌકિકો પણ સૂતકમાં દેવપૂજનને ત્યાજ્ય માનતા નથી. સ્નાન

કરીને શુદ્ધ થયેલા સૂતકવાળા ઘરના સભ્યો ભગવાનની પૂજા કરે તેથી ભગવાન અભડાઈ પણ ન જાય અને તેમના ચમત્કાર ઘટે પણ નહિ. છતાં આવી વાતો જે કરે તે પોતાની જાતને પાપથી અભડાવે છે. આવા માણસોની વાત માનીને ચાલનારા આરાધક બનતા નથી, માટે આ લોકોની વાત માનવાનું જોખમ કોઈએ લેવા જેવું નથી.

‘છઠ્ઠે દિન સંધ્યા કે સમય મેં ગુરુ પ્રસૂતિ ઘર મેં આ કર ષષ્ટીપૂજન વિધિ કા આરંભ કરે, ષષ્ટીપૂજન મેં સૂતક નહીં ગિનના । યત ઉક્તમ્ ‘સ્વકુલે તીર્થમધ્યે ચ, તથાવશ્યે બલાદપિ । ષષ્ટીપૂજન કાલે ચ ગણયેન્નૈવ સૂતકમ્ ॥ - સૂતક મેં દક્ષિણા નહીં હૈં ।’

સમાલોચના : ‘ષષ્ટીપૂજન વગેરેમાં સૂતક માનવું નહીં’ આવી વાત સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ‘આચાર દિનકર’ અને ‘તત્ત્વનિર્ણયપ્રાસાદ’માં લખી છે. સૂતકમાં ષષ્ટીપૂજન કરે તો પાપ ન લાગે અને શ્રી જિનપૂજન કરે તો પાપ લાગે ? વાહ ભાઈ વાહ ! શ્રી જિનપૂજન કરતાં પણ ષષ્ટીપૂજન મહાન છે, એમ ? મિથ્યાત્વનો ઉદય આવી કદાગ્રહી મનોદશા ઉભી કરે છે. શ્રી જિનપૂજનો વિરોધ કરીને ષષ્ટીપૂજનની તરફેણ કરનારા ષષ્ટીપૂજનના ભક્તોની વાત જૈનોથી માની શકાય નહિ. (ગૃહસ્થ) ગુરુ પ્રસૂતિઘરમાં જઈને ષષ્ટીપૂજન કરાવે તેમાં સૂતક ન લાગે અને ઘરના સભ્યો સ્નાન કરીને શુદ્ધ થયા બાદ શ્રી જિનાલયમાં જઈને પૂજા કરે તેમાં સૂતક લાગી જાય ? કેવી હંબગ વાતો છે ? શ્લોકમાં તો ‘સ્વકુલ’ શબ્દ લખીને ‘પોતાના કુલમાં સૂતક ન ગણવું’ એમ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે. એટલે નક્કી જ છે કે સૂતક માતાને લાગે છે. તેણે પૂજા કરવી નહિ. અમે ક્યારેય સૂતકમાં માતાએ પૂજા કરવી એમ કહેતા નથી, બાકીનાને સ્નાન કરી પૂજા કરવામાં કોઈ શાસ્ત્રીય બાધ નથી.

યહાં શુચિકર્મ સ્વસ્વવર્ણાનુસાર કરકે દિનોં કે વ્યતીત હુષ કરણા (સોલાં પુરુષપર્યંત સુધી (બુદ્ધિમાન) પુરુષ સૂતક ગિણે-) તિસ વાસ્તે તિન ગોત્રજ કો બુલવાય કે તિન સર્વકો સાંગોપાંગ સ્નાન ઓર વસ્ત્રક્ષાલન કરને કો કહે । વે સર્વ ગોત્રજ વિવિધ પ્રકાર કી જિનપ્રતિમા કા પૂજન કરેં । તદપીછે બાલકકે

मातापिता पंचगव्य करके अंतस्नान करे । पुत्र सहित नखच्छेदन करके गांठ जोड़ी दंपति जिनप्रतिमा को नमस्कार करे । तथा स्त्रियोंको सूतक पूर्ण हुए भी आर्द्रनक्षत्र दश है । कृतिका, भरणी, मूल, आर्द्रा, पुष्य, पूनर्वसु, मघा, चित्रा, विशाखा, श्रवण ये दश आर्द्रनक्षत्र है । इनमें स्त्रीको सूतकस्नान न करावे यदि स्नान करे तो फिर प्रसूति न होवे । धनिष्ठा, पूर्वाभाद्रपदा ये दो सिंहयोनि नक्षत्र जाणने और भरणी रेवती ये दो नक्षत्र गजयोनि जाणने । कदाचित् सूतक पूर्ण हुए दिन में इन पूर्वोक्त नक्षत्रों में से कोई नक्षत्र आवे तब एक एक दिनके अंतरे शुचिकर्म करणा ।’

समालोचना : अर्द्धी कौंसमां लभेल वाक्य सूतकमां पूजा बंध करावनाआओ ज़हेर करतां नथी. पश ‘आयारदिनकर - तत्त्वनिर्णयप्रासाद’मां आ वाक्य छे. तेमां सोण पेढी सुधी सूतक गणवान्नी वात छे. सोण पेढीना भाणसोने पूजा बंध करवान्नी वात तो सूतकवाणा पश नथी करता. जे लौकिक मान्यताने पोते पश स्वीकारता नथी तेवी मान्यतावाणा लभाणोने आगण धरीने सूतकवाणाओ श्रीजिनपूजा बंध कराववानुं धोर पाप बांधी रखा छे.

‘जैसे मेरु और सरिसव, खद्योत और सूर्य और तारें इनमें अंतर हैं तैसे यतिधर्म और गृहस्थधर्म में महत् अंतर हैं । इसी वास्ते यतिधर्म ग्रहण के पूर्ण साधनभूत, अनेक सुरासुर यतिर्लिंगिओ का प्रीणन (पुष्ट तृप्त) करनेवाला, भगवान का पूजन, साधुओंकी सेवा इत्यादि सत्कर्म करके पवित्र ऐसे गृहस्थ धर्म को कहते हैं । तिस गृहस्थ धर्म में भी प्रथम ‘व्यवहार’ का कथन जानना और पीछे धर्म का व्यवहार भी प्रमाण ही है । क्योंकि-ऋषभादि अरिहंत गर्भाधान-जन्मकाल आदि व्यवहारों को आचरण करते हैं । यत उक्तआगमों में जो कहा है आगम में- तएणं समणस्स णं भगवओ महावीरस्स अम्पापिउणो पढमे दिवसे ठिइवडियं करंति तइय (तइय दिवसे) चंदसूर दंसणं कुणंति छट्टे दिवसे धम्मजगारियं जागरंति, संपत्ते बारसाहे दिवसे विरए इत्यादि ॥’

समालोचना : आ लभाण मुजब भगवाननुं पूजन, साधुओनी सेवा वगेरे सत्कर्म स्वरूप गृहस्थधर्मने पुष्ट करनारो ‘व्यवहार’ (सोणसंस्कारआदि) होय छे. जे व्यवहार श्री जिनपूजा गुरुसेवा आदि

ગૃહસ્થધર્મમાં બાધક બને છે તે વ્યવહાર સ્વીકારાય શી રીતે ? સૂતકનો વ્યવહાર પાળવાનું દબાણ કરનારાઓ શ્રી જિનપૂજા, સાધુસેવા ઉપર પ્રતિબંધ મૂકે છે. માટે તેવો સૂતક વ્યવહાર પાળવાનો હોય જ નહિ. તે સ્પષ્ટ છે.

‘और पुत्रके जन्म हुआ पीछे प्रथम दिन में लौकिक स्थिति मर्यादा करते हैं । तीसरे दिन चंद्र-सूर्यका पुत्र को दर्शन कराते हैं छठे दिन में लौकिक धर्मजागरण करते हैं और ११ में दिन में अशुचिकर्म अर्थात् सूतिकर्म से निवृत्त होते हैं । और विविध प्रकार के भोजन उपस्कृत करके न्यातिवर्गादि को भोजन जिमाते हैं और तिनके समक्ष पुत्रका नाम स्थापन करते हैं । इतना विधि गृहस्थ व्यवहारादिका श्री आचारांग, विवाह पन्नति (भगवति), ज्ञाताधर्मकथा, दशाश्रुतस्कंध के आठवे अध्यायादि में चरितानुवादरूप प्रतिपादन करा है । तीर्थकरके जन्म हुए तिनके माता-पिता जे कि श्रावक थे तिनोने भी यह विधि करा है ॥’ (इसवास्ते मूल आगमोमें चरितानुवाद करके गृहस्थव्यवहारका विधि सूचन करा है , परंतु विधिवादसें कथन करा हुआ हमको मालुम नहीं होता है.)

સમાલોચના : અહીં કોંસમાં લખેલ વાક્ય સૂતકવાળાઓ છૂપાવી રાખે છે. પૂ. આત્મારામજી મ. તો સ્પષ્ટ લખે છે કે ‘સૂતક વગેરે ગૃહસ્થ વ્યવહાર વિધિવાદ રૂપે આગમમાં લખ્યો નથી.’ છતાં પૂ. આત્મારામજી મ.નાં નામે, સૂતક પાળવાનાં નામે, શ્રી જિનપૂજાનો પ્રતિબંધ ઠોકી બેસાડવાનો જે પ્રયત્ન થાય છે - તે ભયંકર પાપ છે. ગૃહસ્થ વ્યવહારને વિધિવાદ માનનારા ગીતાર્થ ન કહેવાય.

“तदपीछे सर्वस्नान करके अन्यमार्गे होकर अपने घरको आवे तीसरे दिन में चिताभस्म का पुत्रादि नदी में प्रवाह करे, तिसके हाड को तीर्थों में स्थापन करे । तिसके अगले दिन में स्नान करके शोक दूर करे । जिनचैत्यों में जाके परिजनसहित जिनर्बिबो को विना स्पर्शं चैत्यवन्दन करे । पीछे धर्मांगार में आ के गुरु को नमस्कार करे । तदपीछे स्वस्वकार्य में सर्व तत्पर होवे ।”
 “स्वस्ववर्ण के अनुसार जन्म-मरण का सूतक एक सदृश होता है । और गर्भपात

में तीन दिन का सूतक होवे है । अन्यवंशवाले के मृत्यु हुए वा जन्म हुए, विवाहित पुत्री को सूतकवाले के अन्न के खाने में, इन सर्व में तीन दिन का सूतक होवे है । अन्न नहीं खानेवाले बालक का सूतक तीन दिन का होवे है । आठ वर्ष से कम ऐसे बालक का त्रिभागोन सूतक होवे है । स्वस्ववर्णानुसार सूतक के अंत में जिनस्तव महोत्सवादि और साधर्मिक वात्सल्यादि करना । जिससे कल्याण की प्राप्ति होवे ।” (पृ. ३३२-३५-३८-४२-४८-३२१-३१८-५०१)

સમાલોચના : મરણસૂતકની ઉપર જણાવેલ માન્યતા લૌકિક છે. આપણો ધર્મ, સ્નાન કરીને શોક દૂર કરવાની અને મૃતકનાં હાડકાં તીર્થમાં સ્થાપન કરવાની વાત કરે નહિ. અગિયાર દિવસ સુધી શોક ટકાવી રાખવાનું અને પછી જ સ્નાન કરીને શોક દૂર કરવાની વાત જૈનશાસ્ત્રો ન કરે. એ જ રીતે આપણાં તીર્થસ્થાનોમાં હાડકાં સ્થાપન કરીને તીર્થની આશાતના કરવાનું પણ આપણાં શાસ્ત્રો ન જ કહે. માટે આવી વિધિઓ જૈનોએ કરવાની હોય નહિ. હવે રહી વાત મરણ સૂતકમાં શ્રી જિનપૂજાની.

‘આચારદિનકર’ ભાગ-૨ પૃ. ૨૫૮-૫૯ ઉપર આ પ્રમાણે શ્લોક છે

:

‘મૃતપંચેન્દ્રિયાણાં ચ તથોચ્છિષ્ટાન્નપાથસામ્ । સ્પર્શનાજ્જાયતે શુદ્ધિ-ગૃહિણાં
સ્નાનમાત્રતઃ ॥ ૨૫ ॥

આ શ્લોકમાં જણાવ્યા મુજબ ‘મૃત પંચેન્દ્રિયનો સ્પર્શ થઈ જાય તો ગૃહસ્થને સ્નાન કરવા માત્રથી શુદ્ધિ થઈ જાય છે.’ એટલે સ્મશાને જઈ આવ્યા બાદ ગૃહસ્થ સ્નાન કરે એટલે શુદ્ધ થઈ જાય છે. જેઓ મરણ સૂતકનાં નામે શ્રી જિનપૂજા બંધ કરાવે છે તેઓ અંતરાયકર્મ બાંધે છે.

આથી સમજી શકાય છે કે પૂ. આત્મારામજી મ. સૂતક સમયે શ્રી જિનપૂજા બંધ કરાવવાના મતના ન હતા.

શુદ્ધસામાચારીપ્રકાશ

બૃહત્કોટિક ખરતરગચ્છના પં. શ્રી રાયચંદ મુનિજીએ અનુવાદ કરેલ, શ્રી મોહનલાલજી મ. એ સંશોધન કરેલ ‘શુદ્ધ સામાચારી પ્રકાશ’ નામનાં

वि. सं. १८४८मां छपायेल पुस्तकनां पृ. १७७ थी १८२ना लभाशने रजू करीने सूतकवाणाओ श्री जिनपूजाओ प्रतिबंध इरभाववानी तनतोड मडेनत करे छे. तेओ तरइथी रजू थयेल पृ. १७७ थी १८२नुं लभाश नीये मुजब छे.

‘॥ अथ १४मा प्रश्नोत्तर लि. ॥

(प्रश्न) श्री खरतरगच्छ के विषे पुत्रादिकों के जन्म मरणमें सूतक गणते हे (तहां) १० दिन ११ दिन १२ दिन पर्यंत खरतर साधु भिक्षा ग्रहण नहीं करते हैं (और) कोई गच्छोमें सूतक शंका नही रखते हैं । सो कहां मूलग्रंथोमें सूतकगृहका वर्जन किया है (वा) नहीं ॥

(उत्तर) श्री जिनपतिसूरि महाराजने अपनी सामाचारीमें दस दिन पर्यंत सूतक मृतककुलोका सामान्यसे वर्जन किया है । (तिस्मे) पुत्र के १० दिन पुत्री के ११ दिन (और) मृतक १२ दिन पर्यंत, सूतककुलका आहारादि वर्जन करना ॥ १ ॥ (इसीतरै) तरुणप्रभसूरिकृत षडावश्यक बालावबोधमें भी कहां है ।

(प्रश्न) कोइ मूलसूत्रोंकी टीका चूर्णी भाष्यादिके विषे प्रमाण है (वा) नहीं ॥

(उत्तर) श्री सुयगडांगजीके विषे (सागारियापिंडं) इस पदके व्याख्यामें, सूतकगृहका निषेध श्री शीलांकाचार्य महाराज कर गये है ॥ १ ॥ (इसीतरै) श्री आचारांगसूत्रके दूसरे श्रुतस्कंध अध्ययन के चोथे उदेशेमें (गामेलं निरुद्धाए) इत्यादि पदके व्याख्यानमें टीकाकारजीने सूतकगृहका अन्नादिक निषेध किया है । (इसीतरै०) श्री निशीथभाष्यचूर्णीके विषे भी कहा है । जे भिक्खु दुगंछियकुलेसु इत्यादि पाठका अर्थ लिखते है । जे भिक्षु दुगंछनीक कुलमें आहारादिक ग्रहण करै । उस्कों चतुर्लघु प्रायश्चित्त लगता है (फेर) उसीमें दो तरैके दुगंछनीय कहे हैं । एक तो इत्वर (और) दुसरो यावत्कथिक, तिसमे जो सूतकगृह हे (वो) इत्वर अर्थात् अल्पकालीन है । और यावत्कथिक चमार, दुंबादिकके घरका आहार यावज्जीव छोडने योग्य है । (फेर इसीतरै) श्री दशवैकालिकसूत्रके पांचमा अध्ययनमें, श्री हरिभद्रसूरिजी कृत बडी टीकामें, सूतक गृहमें प्रवेश करना मना किया है (फेर) प्रशमसूत्र वृत्तिविषै पण कहा

है। (यथा) लोकः खल्वाधारः सर्वेषां ब्रह्मचारिणां यस्मात् । तस्मात् लोकविरुद्धं धर्मविरुद्धं च संत्याज्यं ॥ इत्यादि ॥

(प्रश्न) दश दिनादिक का मान कोण सूत्रमें कहा है ।

(उत्तर) श्री व्यवहार भाष्यवृत्ति के विषै, श्री मलयगिरिजी महाराजे दश दिनांको प्रमाण किया है। (तथा हि) जातकसूतकं नाम, जन्मानंतरं दशाहानि यावत्, मृतकसूतकं मृतानंतरं दश दिवसान् यावत् (इत्यादि)

(फेर) व्यवहारभाष्यवृत्तिकें प्रथम उद्देशोमें कहा है (तथा हि) लौकिकं द्विधा-इत्वरं यावत्कथिकं च ॥ (तत्रेत्वरं) मृतकसूतकादि । यावत्कथिकं च छिपक चर्मकार डुंबादि (एते है) जावज्जीव शिशुः संभोगादिना वर्ज्यते (इत्यादि) और इसीतरे अन्यमतके पद्यपूराणमें भी कहा है (यथा) मृते स्वजनमात्रेपि । सूतकं जायते किल । अस्तंगते दिवानाथे । भोजनं क्रियते कथं ॥ १ ॥ इसीतरे लौकीक व्यवहार देखणा भी कल्याणका हेतु है (इससें) लौकिक प्रसिद्ध सूतकका प्रमाण भी इहां किंकित लिख देता हुं ॥

सूतकं हानिवृद्धिभ्यां । दिनानि त्रीणि द्वादश । प्रसूतिस्थाने मासैकं । वासरा पंच गोत्रिणां ॥ १ ॥ प्रसूतौ च मृते बाले । देशांतरमृते रणे । संताने मरणे चैव । दिनैकं सूतकं मतं ॥ २ ॥ यद्दिने सूतके जाते । गते द्वादशके दिने । जिनाभिषेक पूजायां पात्रदानेन शुध्यति ॥ ३ ॥ पंचहा सूतकं क्षेत्रे । शुद्धे पक्षैकसूतकं । दशहा ब्राह्मणं विद्धि । द्वादशाहं च वैश्यके ॥ ४ ॥ सतीसूतकं हत्या च । पापं षण्मासिकं भवेत् । अन्येषामात्महत्यानां । यथापापं प्रकल्पयते ॥ ५ ॥ अश्वी चेटिका महिषी । गोप्रसूतिर्गृहांगणे । सूतकं दिनमेकं स्यात् । गृहबाह्ये न सूतकं ॥ ६ ॥ दासी दासस्तथा कन्या । जायते म्रियते यदि । त्रिरात्रं सूतकं ज्ञेयं । गृहमध्येऽतिदूषितं ॥ ७ ॥ यदि गर्भे विपत्तिं स्यात् । श्रवणे वापि योषितां । यावन्मासस्थितो गर्भे । तावद्दिनानि सूतकं ॥ ८ ॥ महिषी पाक्षिकं क्षीरं, गोक्षीरं च दिना दश । अष्टकं च अजाक्षीरं पश्चात्क्षीरं प्रवर्तकं ॥ ९ ॥ (इत्यादि) स्वशासन परशासन सम्मति करके सूतकगृह अवश्य वर्जनीक है ॥ इति सूतकविचारः ॥

જૈન સિદ્ધાંત સામાચારી

‘શુદ્ધ સામાચારી પ્રકાશ’ નામનાં ખતરતરગચ્છનાં પુસ્તકનું ખંડન પૂ. શ્રી કાંતિવિજયજી મ.ના શિષ્ય પૂ. શ્રી અમરવિજયજી મ. એ કર્યું છે. ખંડનના આ પુસ્તકનું નામ ‘જૈન સિદ્ધાંત સામાચારી - અપરનામ - શુદ્ધસામાચારી પ્રકાશ ઉત્તર’ રાખવામાં આવેલ છે. આ પુસ્તકમાંનાં નીચેના લખાણને સૂતકવાળાઓ ખૂબ પ્રચારે છે : (અથ પ્રશ્ન ૨૪ મેકા ઉત્તર) પૃષ્ઠ ૧૭૭ સે લેકે પૃષ્ઠ ૧૮૨ તક જો સૂતકવિચાર લિખા હૈ, સો તો હમ સિદ્ધાંતરીતિસે યથાર્થ માનતે હૈ, ઓર જો કોઈ ન માને ડસકો જિનાજ્ઞાભંગદૂષણ લગતા હૈ ઇત્યલં ।”

“પૂ. આત્મારામજી મ.ની આજ્ઞાનુસાર “જૈન સિદ્ધાંત સામાચારી” નામનું પુસ્તક શ્રી અમર વિ.મ. એ લખ્યું છે. તેથી ‘શુદ્ધ સામાચારી પ્રકાશ’ નામનાં ખરતરગચ્છની માન્યતાવાળા પુસ્તકમાં લખેલ પૃ. ૧૭૭ થી ૧૮૨ સુધીનો સૂતકવિચાર સિદ્ધાંતરીતિએ યથાર્થ માનવો જોઈએ. આજે પૂ. આત્મારામજી મ.ના વંશ-વારસદારો સૂતકને માનતા નથી એટલે તેઓને જિનાજ્ઞાભંગનું દૂષણ લાગે છે” આવો પ્રચાર સૂતકવાદીઓ કરી રહ્યા છે. તેમનો આ પ્રચાર તદ્દન અસત્ય છે. કારણકે ઉપર રજૂ કરેલ લખાણમાં, જ્યાં આગમ કે આગમની ટીકા વગેરે શાસ્ત્રોના પાઠો રજૂ કરેલા છે, તેમાં ગોચરી જવા સંબંધી મર્યાદાની વાત લખી છે. શ્રી જિનપૂજા કરવાની મર્યાદા સંબંધી કોઈ વાત લખી જ નથી. આગમ-ટીકા વગેરે શાસ્ત્રોમાં જણાવેલી ગોચરી જવા અંગેની મર્યાદા અમે સિદ્ધાંતસ્વરૂપે માનીએ જ છીએ એટલે અમને જિનાજ્ઞાભંગનું દૂષણ લાગતું નથી. જેઓ ગોચરી જવાની મર્યાદાના શાસ્ત્રપાઠો રજૂ કરીને શ્રી જિનપૂજા બંધ કરવાની વાત કરી રહ્યા છે તેઓ શ્રી જિનાજ્ઞાને દૂષિત કરી રહ્યા છે, અને તેઓને જ જિનાજ્ઞાભંગનું દૂષણ લાગે છે. કારણકે સાધુની ગોચરી જવા અંગેની મર્યાદાના નિયમો, શ્રાવકની શ્રીજિનપૂજા માટેના નિયમ તરીકે ન બનાવી શકાય. બંને (ગોચરી અને શ્રીજિનપૂજા) અલગ બાબત છે. શરીરમાં પડેલા ઘા વગેરેમાંથી લોહી આદિ અશુચિ વહેતી હોય તો શ્રાવકથી શ્રી જિનપૂજા ન થઈ શકે, પણ તે શ્રાવક સાધુને વહોરાવી શકે. એજ રીતે શય્યાતર (જ્યાં સાધુ ઉતરેલા હોય તે

મકાનના માલિક)નાં ઘરે સાધુથી આહાર-પાણી વહોરવા ન જવાય, પણ એ શય્યાતર શ્રાવક શ્રી જિનપૂજા કરી શકે. સ્નાન કર્યા વિના પૂજા ન થાય પણ વહોરાવવાનો નિષેધ નથી.

‘શુદ્ધ સામાચારી પ્રકાશ’ના રજૂ કરતા લખાણમાં ‘લૌકિક પ્રસિદ્ધ સૂતકકા પ્રમાણ મી યહાં કિંચિત્ લિખ દેતા હું’ એમ લખીને જે નવ શ્લોકો રજૂ કર્યા છે તે લૌકિક હોવાથી તેને ‘સિદ્ધાંત સ્વરૂપે છે’ એમ મનાય નહિ. એટલે અમે એને સિદ્ધાંત તરીકે માનતા નથી. જો સૂતકમાં શ્રી જિનપૂજા બંધ કરાવનારાઓ લૌકિક માન્યતાને સિદ્ધાંત માનતા હોય તો તેઓ શ્રીજિનાજ્ઞાનો ભંગ કરવાનું અને શ્રી જિનાજ્ઞાને દૂષિત બનાવવાનું એમ બેય પાપ બાંધે છે.

સામાચારી શતક

‘શુદ્ધ સામાચારી પ્રકાશ’માં કરેલ સૂતક સંબંધી લખાણ, ખરતરગચ્છના પં. શ્રી સકલચંદ્રગણીના શિષ્ય વાયકસમયસુંદરગણીએ રચેલ ‘શ્રી સમાચારી શતક’ નામનાં ગ્રન્થમાંથી લીધું છે. આ ગ્રન્થનાં દરમા પાને ‘તથા લૌકિકસૂતકમપિ એવં તથાહિ’ લૌકિક સૂતક પણ આ પ્રમાણે છે - એવી પંક્તિ મૂકીને ઉપર જણાવેલા નવ શ્લોકો લખ્યા છે.

આ નવ શ્લોકોમાંના ત્રીજા શ્લોકમાં લખ્યું છે કે જિનાભિષેકપૂજાયાં, પાત્રદાનેન શુદ્ધ્યતિ । લૌકિકોને શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની અભિષેક પૂજા (પક્ષાલપૂજા)ની ચિંતા કરવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી. એ ચિંતા આપણા શાસ્ત્રકારો કરે. છતાં લૌકિક માન્યતાના શ્લોકમાં ઉપર મુજબની પંક્તિ છે. એટલે એનો પરમાર્થ સમજાવો જોઈએ. લૌકિક માન્યતાના આ શ્લોકોનું અસલ સ્થાન શોધીને તપાસવામાં આવે તો રહસ્ય બહાર આવે ખરું !

પૂ. આત્મારામજી મ.નું મંતવ્ય હુંઢક હિતશિક્ષા

પૂ. આત્મારામજી મ.એ શ્રી ‘આચાર દિનકર’ ગ્રન્થનો બાલાવબોધ શરૂ કરતા પહેલાં જ સ્પષ્ટતા કરી કે “આગમ-શાસ્ત્રોમાં ગૃહસ્થવ્યવહાર આદિનું વર્ણન આવે છે તે ચરિત્રાનુવાદરૂપ છે. પરંતુ વિધિવાદથી કર્યું છે - તેવું પોતાને લાગતું નથી.” એટલે નક્કી જ છે કે સૂતકમાં શ્રાવકોએ શ્રી જિનપૂજા બંધ કરવી - એવું મંતવ્ય પૂ. આત્મારામજી મ.નું નથી. છતાં

તેઓશ્રીના નામે આવી વાત ફેલાવવામાં આવે તો અવશ્ય પાપ બંધાય.

આના કરતા પણ એકદમ સ્પષ્ટ અભિપ્રાય પૂ. આત્મારામજી મ.નો જાણવો હોય તો લો વાંચો : સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના સ્વામી અમરસિંહજીએ પૂ. આત્મારામજી મ.ને સો પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા. (પ્રાય: વિ. સં. ૧૯૩૮માં) તેના પૂ. આત્મારામજી મ.એ ઉત્તરો આપેલા હતા. તેમાં ૪૯મો પ્રશ્ન સૂતક સંબંધી છે. તેનો જવાબ આપતી વખતે પ્રચલિત માન્યતાને રજૂ કર્યા પછી પૂ. આત્મારામજી મ. એ યોખ્યા શબ્દોમાં લખ્યું છે કે “જેકર ઉસ (સૂતકવાળા) માણસકોં એસા નિયમ હોવે કિ મૈને પૂજા કરા બિના તથા સામાયિક કરા બિના કોઈંમી વસ્તુ મુહમેં પાની નહી તો ઉસ માણસકોં સૂતક વા પાતક કુછ મી નહી હૈ” (હુંઢક હિતશિક્ષા-પૃ. ૧૦૪)

આ લખાણથી નક્કી છે કે “નિયમવાળા માણસને પૂજા કરવામાં સૂતક કે પાતક કશું લાગતું નથી” એવું પૂ. આત્મારામજી મ.નું સ્પષ્ટ મંતવ્ય છે. લૌકિક ગ્રન્થોની વિચારણાના સમયે આપણે શ્રી શ્રાદ્ધવિધિના પાઠમાં જોઈ ગયા કે - “દરેક શ્રાવકે દરરોજ ત્રણવાર, બે વાર કે એકવાર શ્રી જિનપૂજા કરવી-એવો નિયમ લેવો જોઈએ” જેઓ છતી શક્તિએ શ્રી જિનપૂજન અને તેનો નિયમ નથી કરતાં એવા માણસો શાસ્ત્રકારોની આ આજ્ઞાનું પાલન કરતા નથી. શ્રી જિનપૂજન નિયમપૂર્વક કરવાનું કર્તવ્ય હોવાથી તેમાં સૂતક કે પાતક કશું લાગે નહિ. કોઈ શાસ્ત્રકારે સૂતકમાં પૂજા કરવાનો નિષેધ કર્યો નથી છતાં જેઓ સૂતકમાં પૂજા બંધ કરાવે છે, તેઓ ભયંકર પાપ બાંધે છે.

શ્રી જિનપૂજનમાં અંતરાય કરનાર કેવું પાપ બાંધે ?

શ્રી આચારાંગ સૂત્ર - શીલાંકાચાર્ય ટીકા

શ્રી કર્મગ્રન્થ પહેલો

“પાળવહાદીસુ રતો જિણપૂયામોક્ષ-મગ્ગવિગ્ધકરો ।

અજ્જેઈ અંતરાયં ણ લહઈ જેણિચ્છિયં લાભં ॥ ૧ ॥ (શ્રી આચારાંગસૂત્ર ટીકા અધ્ય. ૨, (૩. ૧)

“હિંસા વગેરેમાં રક્ત રહેનારો અને શ્રી જિનપૂજા તેમજ મોક્ષમાર્ગમાં વિઘ્ન કરનારો અંતરાયકર્મ બાંધે છે અને એ કર્મના ઉદયથી ઈચ્છિત લાભ

જીવને પ્રાપ્ત થતો નથી.”

“જિણપૂજ્યાવિગ્ધકરો, હિંસાઇપરાયણો જયઇ વિગ્ધં ।” શ્રી જિનપૂજામાં વિઘ્ન કરનારો અને હિંસા આદિમાં પરાયણ આત્મા અંતરાયકર્મ બાંધે છે.” (શ્રી કર્મગ્રન્થ-૧ ગાથા-૧૦)

અર્હત્ સિદ્ધચૈત્યતપઃ શ્રુતગુરુસાધુસઙ્ઘ-પ્રત્યનીકતયા દર્શનમોહનીયં કર્મ બધ્નાતિ, યેન ચાસાવનન્તસંસારસમુદ્રાન્તઃ પાત્યેવાવતિષ્ઠતે ।” “શ્રી અરિહંત, શ્રી સિદ્ધ, શ્રી જિનાલય, તપ, શ્રુત, ગુરુ, સાધુ અને સંઘના પ્રત્યનીકપણાથી જીવ દર્શનમોહનીય કર્મ બાંધે છે. તે કર્મથી જીવ અનંત સંસારરૂપી સમુદ્રમાં જ અથડાતો રહે છે.” (શ્રી આચારંગ-ટીકા-અ.૨. ૩.૧)

આ શાસ્ત્રવિધાન પ્રમાણે શ્રી જિનપૂજામાં અંતરાય કરનારો શ્રી અરિહંત, શ્રી સિદ્ધ, શ્રી જિનાલય, શ્રી સંઘ વગેરેનો પ્રત્યનીક બને છે એટલે મોહનીય કર્મને બાંધે છે. આ કર્મના પ્રભાવે અનંતસંસારમાં જીવ રખડ્યા કરે છે. એ જ રીતે શ્રી જિનપૂજામાં અંતરાય કરનારો આત્મા અંતરાયકર્મ બાંધે છે. અને એ કર્મના ઉદયથી તે આત્મા ઈચ્છિત લાભ મેળવી શકતો નથી. આજે જેઓ કદાગ્રહના કારણે, શાસ્ત્રમાં નિષેધ નથી છતાં સૂતકમાં શ્રી જિનપૂજા બંધ કરાવે છે, પૂજા કરનારને ના પાડીને વિઘ્ન કરે છે, શ્રી જિનપૂજામાં અંતરાય કરનારી ચોપડી લખે કે પ્રચારે, વાંચીને ભ્રમણામાં અટવાય, પૂજા છોડી દે તે બધાય શ્રી જિનપૂજામાં વિઘ્ન કરનારા બને છે. એના પ્રભાવે ઉપર જણાવ્યા મુજબ તે આત્માઓની દુર્દશા થાય છે. માટે આજે કોઈએ પણ સૂતકના નામે શ્રી જિનપૂજા બંધ કરી - કરાવીને પોતાના આત્માની બરબાદી નોંતરવી ન જોઈએ.

આગમો સૂતકમાં પૂજાનો નિષેધ કરતાં નથી.

સૂતકમાં પૂજા બંધ કરાવનારાઓ ઘણાં આગમોનાં પાઠ છપાવીને લોકોને ભડકાવે છે. “જુઓ, જુઓ, આટલાં આગમોમાં અશુચિકર્મની વાત લખી છે એટલે તમારાથી પૂજા થાય જ નહિ.” આગમનું નામ પડતા જ બિચારા શ્રાવકો ધ્રૂજી ઊઠે છે. આગમોમાં ક્યાંય ‘સૂતકમાં શ્રી જિનપૂજા ન થાય’ તેવું લખ્યું નથી પણ અજ્ઞાનતાના કારણે ઘણા શ્રાવકો પૂજાના વચ્ચે ઘડી વાળીને

ઉંચા મૂકી દે છે, પૂજા બંધ કરી દે છે. એટલે તે આગમોની પંક્તિ ઉપર પણ વિચાર કરવો જરૂરી બને છે. અહીં સૌથી પ્રથમ તેઓ તરફથી રજૂ કરાતા આગમપાઠો જે રીતે રજૂ કરવામાં આવે છે તે જોઈને પછી તેના ઉપર વિચાર કરીએ.

આ રહી તે રજૂઆત :

“શ્રી વ્યાખ્યાપ્રણતિ (શ્રી ભગવતીસૂત્ર)

“તણં તસ્સ દારગસ્સ અમ્માપિયરો પઢમે દિવસે ટિઙ્ઘવિડિયં કરેઙ્, તઙ્ઘ દિવસે ચંદસૂરદંસણં કરેઙ્, છઠ્ઠે દિવસે ધમ્મજાગરિયં કરેઙ્, એકારસમે દિવસે વીતિક્કંતે નિવ્વત્તે અસુઙ્ઘાયાકમ્મકરણે, સંપત્તે બારસાહદિવસે વિઝલં અસણં પાણં ખાઙ્મં સાઙ્મં ડવક્ખડાવેતિ । (શતક-૧૧, ડ. ૧૧)

તાત્પર્ય-માતાપિતા પહેલે દિવસે કુલમર્યાદા કરે છે, ત્રીજે દિવસે સૂર્ય-ચંદ્રનો દર્શનોત્સવ કરે છે, છઠ્ઠે દિવસે રાત્રિ જાગરણ કરે છે, અગિયારમો દિવસ વીત્યે છતે અશુચિકર્મ નિવારણ કર્યા પછી બારમે દિવસે સગાસંબંધી સ્વજનોને વિપુલ પ્રમાણમાં અશન-પાન-ખાદિમ-સ્વાદિમ આપવા પૂર્વક ભોજન કરાવવામાં આવે છે. યાને જ્ઞાતિજમણ કરાવે છે.”

શ્રી જ્ઞાતાધર્મકથાંગ :

“તતેણં તસ્સ અમ્માપિયરો પઢમે દિવસે જાતકમ્મં કરેંતિ, બિતીયદિવસે જાગરિયં કરેંતિ તતીએ દિવસે ચંદસૂરદંસણિયં કરેંતિ, એવામેવ નિવ્વત્તેસુઙ્ઘમ્મકમ્મકરણે સંપત્તે બારસાએ દિવસે વિપુલં અસણં પાણં ખાતિમં સાતિમં ડવક્ખડાવેંતિ । (પૃ. ૩૭૦)

તાત્પર્યાર્થ : પહેલે દિવસે માતા-પિતા જાતકર્મ કરે છે. બીજે દિવસે જાગરણ કરે છે. ત્રીજે દિવસે સૂર્ય-ચંદ્રના દર્શનોત્સવ કરે છે. એવી રીતે દિવસો વ્યતીત થતાં અશુચિ નિવારણ કર્મ કર્યા બાદ બારમે દિવસે અશન-પાન-ખાદિમ-સ્વાદિમથી જ્ઞાતિજનોને સગાંસંબંધીને જમાડે છે.”

શ્રી વિપાક સૂત્ર :

“તતે ણં સે વિજએ ચોરસેણાવતી તસ્સ દારગસ્સ મહયા ઙ્ઙિસકારસમુદણં દસરતં ટિઙ્ઘવિડિયં કરેંતિ । તતે ણં વિજએ ચોરસેણાવઙ્મં તસ્સ દારગસ્સ ઙ્ઙકારસમે

દિવસે વિપુલં અસળં પાળં ખાઇમં સાઇમં ઉવક્ષડાવેતિ, ઉવક્ષડાવિત્તા મિત્તણાતિનિયગસયણસંબંધિપરિયણં આમંતેતિ । (અધ્યયન-૩, પૃ. ૫૮)

અર્થ : ત્યાર પછી તે વિજય નામના ચોર સેનાપતિએ તે પુત્રની મોટી ઋદ્ધિ અને સત્કારના સમુદાય વડે દશ રાત્રિની સ્થિતિપતિકા કરી ત્યાર પછી તે વિજય નામના ચોર સેનાપતિએ તે પુત્રના અગિયારમા દિવસે વિસ્તારવાળું અશન-પાન-ખાદિમ-સ્વાદિમ તૈયાર કરાવ્યું. તૈયાર કરાવીને મિત્ર, જ્ઞાતિ, નિજ, સ્વજન, સંબંધી અને દાસ-દાસી આદિક પરિજનને આમંત્રણ કર્યું.”

શ્રી રાયપસેણી સૂત્ર :

‘તણં તસ્સ દારગસ્સ અમ્માપિયરો પઢમે દિવસે ઠિઙ્વડિયં કરેહિતિ બારસાહે દિવસે નિવ્વિત્તે અસુઙ્ગ જાવ કમ્મકરણે ચોક્ષ્ણે સંમજ્જિઓવલિત્તે વિઙ્ગલં અસળપાળખાઇમસાઇમં ઉવક્ષડાવેસ્સંતિ । (પૃ. ૧૪૬)

તાત્પર્ય : જન્માધિકાર છે. માતા-પિતા પ્રથમ દિવસે જાતકર્મ કરે છે, ત્રીજે દિવસે સૂર્ય-ચંદ્ર દર્શનોત્સવ કરે છે, છઠ્ઠે દિવસે જાગરણ કરે છે. અગિયાર દિવસ વ્યતિકાંત થાય ત્યારે અશુચિ નિવારણ કર્મો પૂરા કર્યે છે તે બારમો દિવસ પ્રાપ્ત થયે છે તે સ્વજનાદિકને અશન-પાન-ખાદિમ-સ્વાદિમથી જમણ આપે છે.”

શ્રી ઉવવાઈ સૂત્ર :

તસ્સ દારગસ્સ અમ્માપિયરે પઢમે દિવસે ઠિઙ્વડિયં કાર્હિતિ બારસાહે દિવસે વગેરે.

નિવ્વિત્તે અસુઙ્ગાયકમ્મકરણે’ ત્તિ નિવૃત્તે-અતિક્રાન્તે અશુચીનામ્ - અશૌચવતાં જાતકર્મ્મણાં-પ્રસવવ્યાપારાણાં યત્કરણં - વિધાનં તત્તથા, તત્ર ‘બારસાહે દિવસે’ ત્તિ દ્વાદશાચ્છે દિવસે ઇત્યર્થ : । (પૃ. ૧૮૫)

તાત્પર્ય : જન્માધિકાર ચાલે છે. માતા-પિતા અગિયાર દિવસ વીત્યા પછી તે દરમ્યાન અશુચિ નિવારણ કર્મથી પરવારી, બારમે દિવસે જ્ઞાતિજમણ કરે છે.”

પૂ. ગુણચંદ્રસૂરિ કૃત મહાવીરચરિયં :

“આગ્ ય ંકારસમે દિવસે જહાભણિયવિહાણેણ સુઙ્ગાઙ્કમ્મવણેતિ

બારસદિવસંમિ નાણાવિહ વંજણસમેયં बहुप्पगारखण्डखज्जपरिपुन्नम्” । (પૃ. ૧૨૪)

અર્થ : “ભગવાન મહાવીર પ્રભુના જન્મ પછી અગિયારમો દિવસ આવે છે તે રીતે કહેલું છે. તેવી રીતનાં વિધાનો કરી જન્મ સૂતક કર્મને દૂર કરે છે. બારમા દિવસે વિવિધ પ્રકારનાં શાકોએ કરી યુક્ત ઘણા પ્રકારનાં ખાંડનાં ખાજાં વગેરેથી પરિપૂર્ણ એવું.”

શ્રી કલ્પસૂત્ર પ્રદીપિકા :

તણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અમ્માપિયરો પઢમે દિવસે ઠિઙ્વહિડિયં કરેંતિ તઙ્ણ દિવસે ચંદસૂરદંસણિયં કરેંતિ, છઠ્ઠે દિવસે ધમ્મજાગરિયં જાગરેતિ । એકારસમે દિવસે વિઙ્કંતે નિવ્વત્તિએ અસુઙ્ગમ્મકરણે સંપત્તે બારસાહ દિવસે વિપુલં અસણં પાણં ઝાઙ્મં સાઙ્મં ઉવક્કહાવિતિ રત્તા. (પૃ. ૫૭)

તાત્પર્ય : આમાંય ‘અશુચિકર્મ દૂર કરીને બારમે દિવસે’ એમ પાઠ છે.”

આગમોના આ પાઠોનાં તેઓએ કરેલા અર્થઘટનોમાં એક જ વાત કરવામાં આવે છે કે ‘શ્રી તીર્થકરોથી માંડીને રાજપુત્રો-ચોરપુત્ર સુધીનાનાં જન્મનું વર્ણન કરતી વખતે સૂત્રકાર-ટીકાકારે ‘જન્મની અશુચિ અગિયાર દિવસ (ચોર પુત્રમાં દસ દિવસ)ની માની છે. માટે એટલા દિવસ સુધી પૂજા ન થાય, સાધુ-સાધ્વીને વહોરાવાય નહિ અને કોઈને જમાડાય પણ નહિ.’

આમાં સૌથી પહેલી વાત: શ્રી તીર્થકર ભગવંતોનો જન્મ થાય તે જ રાતે છપ્પન દિક્કુમારીઓ પોતાના શાશ્વત આચાર મુજબ અશુચિ ટાળી જ દે છે. એટલે અગિયાર દિવસ સુધી અશુચિ હોતી જ નથી.

બીજી વાત : સૂત્રકાર-ટીકાકારે અશુચિ કર્મ નિવર્તનની વાત લખી છે તે ચરિત્રવર્ણનસ્વરૂપ જ છે. ચરિત્રવર્ણનમાં તો ચોરી-યુદ્ધ-પરિગ્રહ વગેરે બધી ય વાત આવે. સિદ્ધાર્થ મહારાજા સૂર્યોદય પછી ઉઠ્યા, વ્યાયામ અને મલ્લયુદ્ધ કર્યું. અનેક પ્રકારના તેલથી માલિશ કરાવ્યું અને અનેક પ્રકારનાં પાણીથી સ્નાન કર્યું. એવી વાત શ્રીકલ્પસૂત્રમાં આવે છે. એટલે બધા શ્રાવકોએ સૂર્યોદય પછી ઉઠવાથી માંડીને અનેક પ્રકારનાં પાણીથી સ્નાન કરવા સુધીનો આદર્શ

ગ્રહણ કરવાનો ન હોય. કારણ કે એ બધું હેય (ત્યાગ કરવાલાયક) છે. શ્રાવકે તો બ્રાહ્મમુહૂર્તમાં ઉઠી જવાનું અને શ્રી જિનપૂજા માટેનું સ્નાન પણ પરિમિત જળથી જયણાપૂર્વક કરવાનું છે. ચરિત્રવર્ણનમાં હેય પદાર્થો હોય તેનો ત્યાગ કરવાનો છે. શ્રી જિનપૂજા હેય નથી માટે તેનો ત્યાગ કરવાનો હોય જ નહિ. ચરિત્રવર્ણન વખતે ‘સૂતક સમયે શ્રી જિનપૂજા હેય છે.’ એવું તો કોઈ આગમમાં લખ્યું જ નથી, ઉપરથી શ્રીકલ્પસૂત્ર વગેરે આગમ-ટીકાઓમાં તો સૂતક સમયે પણ શ્રી જિનપૂજા ઉપાદેય તરીકે વર્ણવી છે. એ વાત આપણે શ્રી કલ્પસૂત્રની વિચારણામાં જોઈશું.

ત્રીજી વાત : આપણે મનુસ્મૃતિ વગેરેમાં જોઈ ગયા તેમ અશુચિનું નિવારણ કરવા માટે દશ દિવસ પછી જે સ્નાન કરવામાં આવે છે તે બાળકની માતાએ કરવાનું હોય છે. બાકીના ઘરના સભ્યોને દશ દિવસની રાહ જોવાની હોય જ નહિ. તેઓ તો બાળક જન્મે તે જ દિવસે, કદાચ પ્રસૂતા બહેનને અડી ગયા હોય તો ય સ્નાન કરી લે એટલે તુરત શુદ્ધ જ ગણાય. તેથી આગમોનાં નામે અશુચિ કર્મને આગળ કરીને ઘરના બાકીના સભ્યોથી પણ શ્રી જિનપૂજા, સુપાત્રદાન, સાધર્મિક ભક્તિ વગેરે ન થાય — એવું જણાવનાર વ્યક્તિ, ધર્મમાં અંતરાય કરવાનું પાપ બાંધે છે. પ્રસૂતા બહેનને દસ દિવસ સુધી શ્રી જિનપૂજા, સુપાત્રદાન વગેરે કરવાનું તો કોઈ જ કહેતું નથી.

કેટલાક સાધુઓ ‘ઘ્ઘાયાકયબલિકમ્મા’ પદ દ્વારા લોકોને ભરમાવે છે કે - ‘જુઓ, બારમે દિવસે જ્ઞાતિજનોને ભેગા કર્યા પછી સ્નાન કરાવ્યું, પછી જ જમાડ્યા, કારણ ? કારણ બીજું શું હોય ? બધાને સૂતક લાગેલું એટલે અપવિત્ર હતા. તેઓ સ્નાન કરે પછી જ શુદ્ધ થાય. માટે અગિયારમે દિવસે પણ તેઓને સ્નાનથી શુદ્ધ બનાવ્યા પછી જ જમાડ્યા.’

આ લોકોને તો જવાબમાં એટલું જ જણાવવાનું કે, સિદ્ધાર્થ રાજાએ સ્વપ્નપાઠકોને બોલાવ્યા ત્યારે તેઓ પણ સ્નાન કરીને રાજસભામાં આવ્યાં. ત્યાં ‘ઘ્ઘાયાકયબલિકમ્મા’ પદ લખ્યું છે. તેઓને તો કોઈ સૂતક લાગ્યું ન હતું. એટલે સ્પષ્ટ વાત છે કે, તે વખતે લોકો રાજસભામાં જતા પહેલા કે જમતા પહેલા સ્નાન કરતા હતા. એવાં ચરિત્રવર્ણનસ્વરૂપ જ આ વાત છે.

સૂતકને અને લોકોના આવા સ્નાનને કોઈ સંબંધ નથી.

શ્રી કલ્પસૂત્ર સૂતકમાં શ્રી જિનપૂજા કરવાની સ્પષ્ટ છૂટ આપે છે :

આપણે ત્યાં શ્રી પર્યુપણા મહાપર્વના દિવસોમાં શ્રી કલ્પસૂત્ર સાંભળવાનો મહિમા છે. લગભગ બધી જગ્યાએ સાધુ ભગવંતો સુબોધિકા નામની ટીકાના આધારે શ્રી કલ્પસૂત્રનું વાચન કરે છે. આ ટીકામાં સિદ્ધાર્થ રાજાએ સૂતક સમયે શ્રી જિનપૂજા કરી-કરાવી એવું સ્પષ્ટ ફરમાન છે. આ રહ્યો તે શાસ્ત્રપાઠ :

શ્રી કલ્પસૂત્ર :

તદ્દેવં સિદ્ધત્યે રાયા દસાહિયાદ ટિઙ્વડિયાદ વટ્ટમાણીદ સઙ્ગદ અ સાહસ્સિદ અ સયસાહસ્સિદ ય જાદ અ દાદ અ ભાદ એ દલમાણે અ દવાવેમાણે અ સઙ્ગદ ય સાહસ્સિદ ય સયસાહસ્સિદ ય લંભે પડિચ્છમાણે અ પડિચ્છાવેમાણે ય દ્વં વિહરદ્ ॥ સૂત્ર-૧૦૩ ॥

સુબોધિકાટીકા :

તતઃ સ સિદ્ધાર્થો રાજા દશાહિકાયાં - દશદિવસપ્રમાણાયાં સ્થિતિપતિતાયાં વર્તમાનાયાં શતપરિમાણાન્ સહસ્ત્રપરિમાણાન્ લક્ષપ્રમાણાન્ યાગાન્-અર્હત્પ્રતિમાપૂજાઃ કુર્વન્ કારયંશ્ચેતિ શેષઃ, ભગવન્માતાપિત્રોઃ શ્રી પાર્શ્વનાથસંતાનીયશ્રાવકત્વાત્ યજધાતોશ્ચ દેવપૂજાર્થત્વાત્ યાગશબ્દેન પ્રતિમાપૂજા એવ ગ્રાહ્યા, અન્યસ્ય યજ્ઞસ્ય અસમ્ભવાત્ શ્રી પાર્શ્વનાથસંતાનીયશ્રાવકત્વં ચાનયોરાચારાઙ્ગે પ્રતિપાદિતં, દાયાન્ પર્વદિવસાદૌ દાનાનિ લબ્ધદ્રવ્યવિભાગાન્ માનિતદ્રવ્યાંશાન્ વા દદત્ સ્વયં, દાપયન્ સેવકૈઃ શતપ્રમાણાન્ સહસ્ત્રપ્રમાણાન્ લક્ષપ્રમાણાન્ દ્વંવિધાન્ લાભાન્ 'વધામણાં ઇતિ લોકે' પ્રતીચ્છન્-સ્વયં ગૃહણન્ પ્રતિગ્રાહયન્ સેવકાદિભિઃ અનેન પ્રકારેણ ચ વિહરતિ આસ્તે ॥ ૧૦૩ ॥

‘ત્યાર પછી તે સિદ્ધાર્થ રાજાએ દશ દિવસના ઉત્સવ સ્વરૂપ કુલમર્યાદા-સ્થિતિપતિતાના સમયમાં સેંકડો, હજારો અને લાખો પ્રમાણવાળી શ્રી અરિહંત ભગવંતની પ્રતિમાની પૂજા પોતે કરી અને બીજા પાસે કરાવી. ભગવાનના માતા-પિતા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનના સંતાનીય શ્રાવકો હતા અને યજ્ઞ ધાતુનો અર્થ ‘દેવપૂજા’ એવો થતો હોવાથી ‘યાગ’ શબ્દથી ‘પ્રતિમાપૂજા’ એવો જ

અર્થ લેવો. કારણ કે તેઓને બીજા યજ્ઞનો સંભવ નથી. ભગવાનના માતા-પિતા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનના સંતાનીય શ્રાવક હતા-એવું શ્રી આચારાંગમાં લખ્યું છે. પર્વદિવસ વગેરેમાં આપવાના દાનોને અને મળેલા દ્રવ્યના વિભાગને અથવા માનેલા દ્રવ્યના અંશને પોતે આપતા અને સેવકો દ્વારા અપાવતા, સેંકડો, હજારો અને લાખો પ્રમાણના વધામણાને સ્વયં ગ્રહણ કરતા અને સેવકાદિ વડે ગ્રહણ કરાવતા વિહરે છે.”

શ્રી કલ્પસૂત્રની સુબોધિકાટીકા સહિતની પ્રત વિ.સં. ૧૯૬૭ની સાલમાં ‘દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ગ્રન્થાંક-૭’ તરીકે બહાર પડી હતી. તેમાં ‘**કુર્વન્ કારયંશ્ચેતિ શેષઃ**’ આટલું છાપવાનું રહી ગયું હતું. વિ.સં. ૧૯૭૮માં ‘દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ગ્રન્થાંક-૬૧’ રૂપે ફરી બીજી આવૃત્તિ તરીકે આ પ્રત છપાઈ ત્યારે તેમાં ‘**કુર્વન્ કારયંશ્ચેતિ શેષઃ**’ આ વાક્ય છાપવામાં આવ્યું. આ બન્ને આવૃત્તિમાં શ્રી આનંદસાગર સૂ.મ. એ પ્રસ્તાવના લખી છે. વિ.સં. ૧૯૬૭ની સાલમાં થઈ ગયેલ ભૂલને તેઓશ્રીએ વિ.સં. ૧૯૭૮ની સાલમાં સુધારી લીધી. સુબોધિકા ટીકાના આ પાઠમાં તો સ્પષ્ટ જણાવેલ છે કે ‘સૂતકના દશ દિવસ દરમિયાન જ સિદ્ધાર્થ મહારાજાએ શ્રી અરિહંત ભગવાનની પ્રતિમાની પૂજા પોતે કરી અને બીજા પાસે કરાવી.’ શ્રી કલ્પસૂત્ર જેવા મહાન આગમસૂત્રની ટીકામાં આવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે, માટે સૂતકમાં શ્રી જિનપૂજા બંધ કરાવવાનો મત તદ્દન બોગસ છે, એ વાત સિદ્ધ થાય છે.

નોંધપાત્ર ઘટના એ છે કે, સ્વ. સાગરજી મ.એ સુબોધિકાટીકાની વિ.સં. ૧૯૬૭ અને વિ.સં. ૧૯૭૮ની બન્ને આવૃત્તિમાં પ્રસ્તાવના લખી છે. સ્વ. સાગરજી મ. એ પોતાની પ્રસ્તાવનામાં પૂ. ઉપા. શ્રી ધર્મસાગરજી મ. અને પૂ. ઉપા. શ્રી વિનયવિજયજી મ.ની ટીકાના અંશોને તુલનાત્મક રીતે રજૂ કર્યા છે. પૂ. ઉપા. શ્રી વિનયવિજયજી મ. એ, પૂ. ઉપા. શ્રી ધર્મસાગરજી મ.ના વિધાનોનું ખંડન કર્યું તે સ્વ. સાગરજી મ.ને ગમ્યું ન હતું એવો અણસાર પણ તેઓશ્રીની પ્રસ્તાવનામાં દેખાય છે. તેમાં ક્યાંય ‘શ્રી સિદ્ધાર્થ મહારાજાએ સૂતકમાં શ્રીજિનપૂજા કરી’ એવી સુબોધિકા ટીકાની વાતનું ખંડન કર્યું નથી. ઉપરથી આ વાત પહેલી આવૃત્તિમાં છાપવાની રહી ગયેલી તે બીજી આવૃત્તિમાં

છાપીને ભૂલ સુધારી લેવામાં આવી. એટલે નક્કી છે કે, પ્રસ્તાવના લખનાર સ્વ. સાગરજી મ.ને ‘સૂતકમાં શ્રી જિનપૂજા થાય’ તેવી તપાગચ્છની માન્યતા વિ.સં. ૧૯૭૯ સુધી તો માન્ય હતી જ. પછી ગમે તે કારણે તેમણે ખરતરચ્છની માન્યતાનો જોર-શોરથી પ્રચાર કરવા માંડ્યો. એટલું જ નહિ, તપાગચ્છની માન્યતા રજૂ કરનારા મહાપુરુષોની ‘નવામતી-નૂતનપંથી’ વગેરે આળ ચઢાવી વગોવણી કરવા માંડી.

જ્યારે સ્વ. સાગરજી મ. દ્વારા જ થયેલ આ સુધારાને બહાર મૂકવામાં આવ્યો ત્યારે તેના બચાવમાં એવી વાત ચાલુ કરી કે ‘એ સમયે સ્વ. સાગરજી મ. અને પૂ. આ. શ્રી વિજય રામચંદ્ર સૂ.મ.ના સંબંધો બહુ સારા હતા તેથી વિ.સં. ૧૯૭૯ની સ્વ. સાગરજી મ. દ્વારા સંપાદન પામેલી સુબોધિકા ટીકાની પ્રતનું મુદ્દ પૂ. રામચંદ્ર સૂ.મ.ને સુધારવા આપેલું તેમાં તેમણે આ પંક્તિ ઉમેરી દીધી હતી.’

આવી ગપગોળાભરી વાત ચગાવનારે પોતાના બીજા મહાવ્રતને યાદ રાખ્યું ન હતું. આવું જો કંઈ પણ થયું હોય તો તેનો ઉલ્લેખ પ્રસ્તાવનામાં જોવા મળે. પણ તેવો કોઈ જ ઉલ્લેખ પ્રસ્તાવનામાં નથી. બીજી વાત એ છે કે આવું કંઈક બની ગયું હોય તો સ્વ. સાગરજી મ. તેની સામે લખ્યા વિના રહે નહિ. સ્વ. સાગરજી મ. અને પૂ. શ્રી રામચંદ્ર સૂ.મ. વચ્ચે જે જે બાબતોમાં મતભેદ પડ્યા તેની જાહેર ચર્ચા લેખિતમાં છપાયેલી. આજે પણ વિદ્યમાન છે તેમાં ક્યાંય ‘સુબોધિકા ટીકામાં **‘કુર્વન્ કારયંચ્છેતિ શેષઃ’** આવી પંક્તિ ઉમેરી દીધાની કોઈ જ વાત છપાઈ નથી. તેથી આ એક ચોખ્ખો મૂઠાવાદ જ છે.

સુબોધિકા ટીકાની ઉપર જણાવેલ પંક્તિ ‘પ્રક્ષેપિત’ છે તેવું સ્વ. સાગરજી મ. એ પોતાના કોઈ લખાણમાં જણાવેલ નથી. પરંતુ પાછળથી તેમના સાધુઓએ આ પંક્તિ સામે જે ઝુંબેશ ઉપાડી તે આજની નવી છે. તે હિલચાલ કેવી હતી તે જુઓ :

‘શાસ્ત્રીય સૂતક વિચાર’ના પેજ ૩૨-૩૩ ઉપર લખ્યું છે કે **‘કુર્વન્ કારયંચ્છેતિ શેષઃ’** એ પદ પ્રક્ષેપિત જ છે. એમ ‘એવકાર’ પૂર્વક કહી શકાય તેમ છે. કારણ કે સં. ૧૯૭૮માં છપાયેલ ‘કલ્પ કિરણાવલી’ તથા સં. ૧૯૬૭

= ૧૯૮૦ આદિની સાલમાં છપાયેલ ‘સુબોધિકા’ ટીકા આદિમાં જે પાઠો ઉપર આપેલા છે તેમાં તેમજ કલ્પસૂત્રની પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતિઓ આદિમાં કોઈપણ સ્થળે ‘**કુર્વન્ કારયંશ્ચેતિ શેષઃ**’ એવો પાઠ લખાયેલો છે જ નહિ !!’

‘શાસ્ત્રીય સૂતક વિચાર’ના આ જૂઠાણાને આગળ વધારતા ‘સૂતકમર્યાદાયૈ નમઃ’ પુસ્તકમાં ૬૬ પેજ ઉપર લખ્યું છે કે “પ્રાયઃ ભૂલતો નહોતો ૧૯૬૭ની પૂર્વેની કોઈપણ છપાયેલ અથવા હસ્તલિખિત પ્રતમાં ‘**અર્હત્ પ્રતિમા પુજાઃ કુર્વન્ કારયંશ્ચેતિ શેષઃ**’ એટલે ‘અરિહંત પ્રભુની પૂજા કરી અને કરાવી’ એવો પાઠ જોવા નહિ જ મળે.”

આ બન્ને પુસ્તકોના લેખકોએ ‘**કુર્વન્ કારયંશ્ચેતિ શેષઃ**’ આ પદ પ્રક્ષેપિત જ હોવાનું ‘જકાર’ પૂર્વક લખીને પોતાના બીજા મહાપ્રતનો બેધડક ભંગ કર્યો છે. ‘વિ.સં. ૧૯૬૭ પૂર્વેની કોઈ પણ છપાયેલ અથવા હસ્તલિખિત પ્રતમાં **કુર્વન્ કારયંશ્ચેતિ શેષઃ**’ એવો પાઠ જોવા નહિ જ મળે’ એવા પ્રગટ મૃષાવાદને ખુલ્લો પાડતો પુરાવો આ રહ્યો :

‘કુર્વન્ કારયંશ્ચેતિ શેષઃ’ પ્રક્ષેપિત નથી જ.

શ્રી સુબોધિકા ટીકા ઉપર પૂ. પંન્યાસપ્રવર શ્રી ખિમાવિજયજી મહારાજે બાલાવબોધ રચેલો છે. તેમાં પણ સ્પષ્ટ લખેલું છે કે “હવે તે સિદ્ધાર્થ રાજા દશ દિવસ સુધીની મહોત્સવ રૂપ કુલમર્યાદામાં પ્રવર્તે છે તે સેંકડો, હજારો અને લાખો પરિમાણવાળા યાગોને એટલે જિન પ્રતિમાની પૂજાઓને પોતે કરે છે તથા બીજાઓ પાસે કરાવે છે.”

આ બાલાવબોધની પ્રશસ્તિમાં રચના સમય બતાવતા લખ્યું છે કે “**વર્ષે મુનિ-ગગન ગિરિક્ષમામિતે (૧૭૦૭) રાધામાસિ સિતપક્ષે**’ એથી સ્પષ્ટ છે કે, વિ.સં. ૧૭૦૭ની સાલમાં ‘**કુર્વન્ કારયંશ્ચેતિ શેષઃ**’ આ પદ સુબોધિકા ટીકામાં હતું જ અને એટલે જ બાલાવબોધમાં પૂ. પં. શ્રી ખિમાવિજયજી મ. એ તેનો અર્થ લખ્યો છે. માટે વિ.સં. ૧૯૬૭ પહેલા આ પદ ન જ હતું. એવું ‘જ’ કારપૂર્વક બોલનારા -લખનારાનું બીજું મહાપ્રત ભાંગે જ એમાં કોઈ શંકા નથી.

‘સૂતકમર્યાદાયૈ નમઃ’ અને ‘શાસ્ત્રીય સૂતક વિચાર’માં ‘**કુર્વન્ કારયંશ્ચેતિ શેષઃ**’ આ પદ ઉડાવીને સુબોધિકા ટીકાનો પાઠ છાપવા દ્વારા ખોટો ઇતિહાસ ઉભો કરવાનું અને શાસ્ત્રપાઠ ઉપર કાતર ફેરવવાનું મહાપાપ કરવામાં આવ્યું છે. એ જ રીતે ‘કલ્પસૂત્ર’ ખીમશાહી ભાષાંતર નામની આ. શ્રી અશોકસાગરજી મ. સંપાદિત પ્રતમાં પણ ‘જિનપ્રતિમાની પૂજા પોતે કરે છે અને બીજા પાસે કરાવે છે.’ આ વાત ઉડાવી દીધી છે. (જુઓ પૃ. ૨૦૦) સ્વ. સાગરજી મ.ના સાધુઓએ સંસ્કૃત અને ગુજરાતી બન્નેમાં આગમટીકાની પંક્તિઓને ઉડાવી દેવાનું ભયંકર ષડ્ઢયંત્ર રચીને, ખોટા ઇતિહાસો અને પાઠો ઊભા કરીને શાસ્ત્રકારોનો ભયંકર દ્રોહ કર્યો છે. ‘આગમોદ્ધારક’ના સંતાનોએ જે રીતે આગમટીકા અને તેના બાલાવબોધ ઉપર કાતર ફેરવી છે એ જોતાં તેઓએ સંપાદન કરેલું સંસ્કૃત કે ગુજરાતી પ્રાચીન સાહિત્ય તપાસ્યા વિના વિશ્વાસ મુકવા લાયક રહેતું નથી. પોતાના કદાગ્રહને પોષવા માટે આગમટીકાઓ ઉપર કાતર ફેરવવાની સ્થાનકવાસી નીતિના રસ્તે જનારા સાગરસંતાનોને શાસનદેવ સદ્બુદ્ધિ આપે એવી ભાવદયા ચિંતવ્યા વિના બીજો રસ્તો નથી. સ્થાનકવાસીઓએ શ્રી જિનપૂજાનું સમર્થન કરનારા આગમોને ઉડાવી દીધા, કેટલાય ઉપર કાતર ફેરવી. આજે સાગર સંતાનો, સૂતકમાં શ્રી જિનપૂજાનું સમર્થન કરનારી પંક્તિઓને આગમટીકામાંથી ઉડાવવાના રસ્તે ચાલી રહ્યા છે. આવું ઘોર પાપ કરીને તેઓ કઈ સદ્ગતિ સાધવા ઇચ્છે છે, તે સમજાતું નથી !

‘જાણ અ’ નો અર્થ શ્રી જિનપૂજા જ થાય

શ્રી કલ્પસૂત્રની ટીકાઓમાં ‘જાણ અ’ પદનો અર્થ ‘અર્હત્પ્રતિમા પૂજા’ જ કર્યો છે તેના આધારો આ રહ્યા.

(૧) પૃ. મહો. શ્રી ધર્મસાગરજી ગણિકૃતા કિરણાવલી ટીકા

‘યાગાન્ દેવપૂજાઃ દેવશબ્દેનાત્રાર્હત્પ્રતિમા એવ વાચ્યતયાવગંતવ્યાઃ’ યાગનો અર્થ દેવપૂજા છે. દેવ શબ્દથી અહીં શ્રી અરિહંત પરમાત્માની પ્રતિમા જ લેવી.”

(૨) ઉપા. શાંતિસાગરજી ગણિકૃતા કલ્પકૌમુદિટીકા

‘યાગાન્-અર્હત્પ્રતિમાપૂજા:’ ‘યાગ એટલે શ્રી અરિહંતપ્રતિમાની પૂજા’
આ ટીકા પૂ. મહો. શ્રી વિનયવિજયજી મ.ની ટીકાના ખંડનરૂપે રચાયેલી છે. છતાં ‘કુર્વન્ કારયંશ્ચેતિ શેષ:’ આ પદનું ખંડન કર્યું નથી. એટલે નક્કી છે કે આજે આ પદને અમાન્ય ગણાવનાર સાચા નથી.

(૩) પૂ. પં. શ્રી સંઘવિજયજી ગણિ કૃતા કલ્પપ્રદીપિકા ટીકા

‘યાગાન્-દેવપૂજા, અત્ર દેવશબ્દેન જિનપ્રતિમા જ્ઞેયા યાગ એટલે દેવપૂજા, અહીં દેવ શબ્દથી શ્રી જિનપ્રતિમા જાણવી.

(૪) પં. શ્રી મુક્તિ વિમલગણિ કૃતા કલ્પમુક્તાવલી ટીકા

“યાગાન્-અર્હત્પ્રતિમાપૂજા: કુર્વન્ કારયંશ્ચ અત્ર યાગશબ્દેન જિનપ્રતિમાપૂજા
एव ग्राह्या याग એટલે શ્રી અરિહંત પરમાત્માની પૂજા કરતા અને કરાવતા.
અહીં યાગ શબ્દથી શ્રી જિનપ્રતિમાની પૂજા જ ગ્રહણ કરવી.”

“સૂતક મર્યાદાયૈ નમઃ” ના પૂ. ૬૮ ઉપર “શતાન્ સહસ્વાન્ લક્ષાન્
દેવપૂજામાનિતદ્રવિણાંયાગાન્ દેયાન્ ભાગાન્ દદન્ દાપયન્ એ પ્રમાણે (કલ્પસૂત્ર
સટિપ્પનની હસ્તલિખિત પ્રતના પૂ. ૪૦ની બીજી પૂઠીમાં) ટિપ્પણ છે. અર્થાત્
‘જાણ = યાગાન્ એટલે દેવપૂજા માટેનું દ્રવ્ય અહીં ‘કુર્વન્ કારયંશ્ચેતિ શેષ:’
એ પાઠ નથી. (જુઓ ૦ પરિ ૦ ૨-૬)” આ પ્રમાણે લખ્યું છે. તેમણે પરિશિષ્ટ
૨-૬ જોવાની ભલામણ કરી છે. પૂ. ૮૩ ઉપર પરિ. ૨-૬ આખું છે. તેમાં
આ રીતે લખાણ છે : ‘જાણ્યતિ યાગાન્ દેવપૂજા’ આનો અર્થ જાણ્ય એટલે
યાગાન્ અને યાગાન્ એટલે દેવપૂજા’ એવો થાય. દેવપૂજા પદનો ‘દેવપૂજા
માટેનું દ્રવ્ય’ એવો અર્થ કર્યો છે-તે ખોટો છે. પરિશિષ્ટમાં છાપેલ બ્લોકનું
લખાણ અને ૬૮મા પાને રજૂ કરેલ લખાણ ફેરફારવાળું છે તે વાચકો ધ્યાનથી
જુએ તો પકડાઈ જાય તેમ છે. વાચકો સાથે આવી ખુલ્લી છેતરપિંડી કરવામાં
લેખકને કોઈ સંકોચ થયો નથી.

આ રીતે ઉપરના દરેક પાઠોમાં ‘જાણ્ય = યાગાન્ નો અર્થ ‘દેવપૂજા’ જ
કર્યો છે. આજે દેવપૂજાને ઉડાવી દેવાનો જે પ્રયાસ થાય છે તે સ્થાનકવાસીઓને
મળતો આવે તેવો છે. સ્થાનકવાસીઓ, શ્રી જિનપૂજાને ઉડાવવા માટે,
આગમમાં ‘ચૈત્ય’ શબ્દ આવે તેનો અર્થ ‘પ્રતિમા’ જ કરવાનો હોવા છતાં

તેનો 'જ્ઞાન' એવો અર્થ કરે છે. અહીં દરેક ટીકાકારોએ 'જાણ' નો અર્થ 'દેવપૂજા' કર્યો હોવા છતાં સૂતકના નામે શ્રી જિનપૂજાને ઉડાવવા માટે 'દેવપૂજા' માટેનું 'દ્રવ્ય' એવો ખોટો અર્થ કરવામાં આવે છે. સ્થાનકવાસીઓના પગલે ચાલીને શ્રી જિનપૂજાને ઉડાવવામાં કોઈનું ય કલ્યાણ નથી. કદાગ્રહને પોષવા માટે આવું ભયંકર દુષ્કૃત્ય કરનારાઓનું બિચારાનું શું થશે ?

યાગાન્ = દેવપૂજા' એવો સ્પષ્ટ અર્થ ઉડાવી દેવા માટે "સૂતકમર્યાદાયૈ નમઃ" ના પૃ. ૬૭ ઉપર શું લખે છે તે જુઓ :-

“શું સિદ્ધાર્થ મહારાજા નવરા જ બેસી રહેતા હતા કે જેથી આખોય દિવસ પ્રતિમાની પૂજા કરતા હશે. શું કુળમર્યાદાનું કાર્ય કે ખાતા-પીતા નહિ હોય ? કે જેથી સેંકડો, હજારો અને લાખો પ્રતિમાની પૂજા પોતે કરી અને કરાવી એમ કહો છો. અને કદાચ સમજો કે ભગવાન પ્રત્યેની અતિશય ભક્તિવશાત્ તેવું કરવા જાય તો પણ શું દસ દિવસમાં લાખો પ્રતિમાની પૂજા સંભવિત છે ખરી ? અને ક્ષત્રિયકુંડમાં એટલા બધા દેરાસરો, યા સેંકડો, હજારો લાખો પ્રતિમાજનો પરિવાર હશે ખરો ? આટલો વિચાર કરીએ તો ય જૂઠા=ખોટા એવા નવા પાઠનો પ્રચાર થતો અટકે, કેમકે આ તો કોમન સેન્સનો વિષય છે.”

આ બધી દલીલો જ કોમન સેન્સ વિનાની છે. અષ્ટોત્તરીસ્નાત્ર (બૃહત્શાંતિસ્નાત્ર) વખતે ૧૦૮ વાર ભગવાનની પૂજા થાય છે. એના માટે ૧૦૮ પ્રતિમાની જરૂર પડતી નથી. એટલે 'ક્ષત્રિયકુંડમાં લાખો પ્રતિમાજનો પરિવાર હશે ખરો ?' એવી ખોટી ચિંતા કરીને દૂબળા બનવાની જરૂર નથી. એ જ રીતે પોતે ૧૦૮ વાર પૂજા કરતા હોય ત્યારે સાથે બીજા ૧૦૦ માણસોને પણ પોતાની સાથે પૂજા કરાવે તો દસ હજારથી વધુવાર પૂજા થઈ જાય. કરવા-કરાવવાની વાત હોય ત્યારે લાખો તો શું કરોડોની સંખ્યા પણ આરામથી પૂરી થઈ જાય છે. વાહિયાત દલીલ કરનારા મુ. શ્રી અક્ષયંદ્રસાગરજીના ગુરુ આ. હેમચંદ્રસાગરજી ગણતરીના દિવસોમાં ૬૮ કરોડ નવકારનો જાપ કરાવે છે. મુ. શ્રી અક્ષયંદ્રસાગરજી હવે તેમના ગુરુ માટે પણ દલીલ કરશે

કે 'શું તેઓ નવરા જ બેસી રહેતા હશે કે જેથી આખોય દિવસ લોકોને નવકાર ગણાવ્યા કરતા હશે. શું સાધુ-ક્રિયા નહિ કરતા હોય કે ખાતા-પીતા નહિ હોય ? શું ગણતરીના દિવસોમાં ૬૮ કરોડ નવકારનો જાપ શક્ય છે ?' આટલો ય વિચાર જો મુનિશ્રીએ કર્યો હોત તો શ્રી કલ્પસૂત્રની ટીકાના પાઠને જુદો-ખોટો કે નવો કહેવાનું પાપ તેઓ બાંધત નહિ.

'જાણે અ, દાણે અ, બાણે અ' આ ત્રણે પદોમાં 'અ' અવ્યય હોવાથી તેનો અર્થ જુદો જુદો જ કરાય; વિશેષણ-વિશેષ્યરૂપે ન કરાય. માટે જ ઉપરના બધા ટીકાકારોએ જાણે અ = નો સ્વતંત્ર અર્થ 'દેવપૂજા' એવો જ કર્યો છે. જાણે અ = નો 'દેવપૂજા સંબંધી દ્રવ્ય' એવો અર્થ ખરતરગચ્છની માન્યતાવાળાઓએ કર્યો છે. આ રહ્યો તે પાઠ:

'ખરતરગતચ્છીય શ્રી લક્ષ્મીવલ્લભ ઉપાધ્યાયકૃતા કલ્પદ્રુમકલિકાટીકા

“તત સિદ્ધાર્થો રાજા દસદિવસસત્કાર્યાં કુલમર્યાદાર્યાં કૃતાયામ્ એકં શતપ્રમાણં, અન્યં સહસ્ત્રપ્રમાણમ્, તૃતીયં લક્ષપ્રમાણં-યસ્મિન્, શતદ્રવ્યં લગતિ, યસ્મિન્ સહસ્ત્રદ્રવ્યં લગતિ, યસ્મિન્ લક્ષદ્રવ્યં લગતિ એતાદૃશોયાગો દેવપૂજનં તન્નિમિત્તં દ્રવ્યં ધારયતિ” (પૃ. ૭૪)

‘ત્યાર પછી સિદ્ધાર્થ રાજા દસ દિવસ સંબંધી કુલમાર્યાદાના સમયમાં સો પ્રમાણ, હજાર પ્રમાણ, લાખ પ્રમાણ એટલે કે જેમાં સો દ્રવ્યનો ખર્ચ થાય, જેમાં હજાર દ્રવ્યનો ખર્ચ થાય, જેમાં લાખ દ્રવ્યનો ખર્ચ થાય- એવા યાગ એટલે દેવપૂજન-તે નિમિત્તના દ્રવ્યને ધારણ કરે છે.

દરેક ટીકાકારોએ 'યાગ'નો અર્થ સ્પષ્ટ રીતે દેવપૂજા એવો કરેલો છે છતાં આ ખરતરગચ્છના ઉપાધ્યાયજીએ 'સૂતકમાં પૂજા ન થાય' તેવી ખરતરગચ્છની માન્યતાને પુષ્ટ કરવા માટે ઉપર મુજબ 'દેવપૂજા સંબંધી દ્રવ્ય' એવો અર્થ કર્યો છે. 'સૂતકમર્યાદાયૈ નમઃ' ના લેખકે ખરતરોનો આ મત સ્વીકારી લીધો હોવાથી તપાગચ્છવાળા કોઈથી પણ એમની વાત માની શકાય નહિ અને શ્રી જિનપૂજા છોડાય નહિ.

શ્રી કલ્પસૂત્ર સુબોધિકા ટીકાનું પદ 'કુર્વન્ કારયંશ્વેતિ શેષઃ' આ પદથી સૂતકમાં જિનપૂજાનો પ્રતિબંધ લગાવવો આગમવિરુદ્ધ બની જાય છે તેથી

તેને ‘પ્રક્ષેપિત’ ગણાવવાની સૂતકવાદીઓ તરફથી ઝૂંબેશ ચાલી છે. આ પદો ટીકામાં દાખલ કરવાનો તદ્દન જૂઠો આરોપ તેઓ પૂ. આ. શ્રી વિજય રામચંદ્ર સૂ. મહારાજા પર લગાવી રહ્યા છે ત્યારે એ સરાસર જૂઠાણું જ છે એ વાત સિદ્ધ કરતો આધાર અહીં રજૂ કરવો વધુ ઉચિત જણાય છે.

વિ. સં. ૧૯૫૬ સને ૧૯૦૦ની સાલમાં મુંબઈના શ્રાવક ભીમસિંહ માણેકે શ્રી કલ્પસૂત્રની સુબોધિકા - સુબોધિકા ટીકાનું ગુજરાતી ભાષાંતર છપાવીને પ્રકાશિત કર્યું હતું. શ્રી કલ્પસૂત્રની સુબોધિકાટીકાને સંસ્કૃત પરથી જામનગર નિવાસી પંડિત હીરાલાલ વિ. હંસરાજ પાસે ગુજરાતીમાં ભાષાંતર કરાવી છપાવેલું હતું. તેમાં આજથી લગભગ ૧૧૫ વર્ષ પહેલા ભાષાંતરરૂપે લખાયું છે કે

‘પછી તે સિદ્ધાર્થ રાજા, તેવી રીતે દશ દિવસો સુધી કુલમયાદા પાલતે છતે, સેંકડો, હજારો અને લાખો પ્રમાણે અરિહંતપ્રભુની પૂજાઓ કરતા હતા.’

વિ. સં. ૧૯૫૬ની સાલમાં છપાયેલી - વંચાતી શ્રી કલ્પસૂત્ર સુબોધિકા ટીકામાં કુર્વન્ વાળું પદ હતું માટે જ તો પંડિત હીરાલાલ હંસરાજે ઉપર મુજબ ભાષાંતર કરીને મૂક્યું છે. આ પુસ્તક આજે પણ જ્ઞાનભંડારોમાં સચવાઈને પડેલું છે. શ્રાવક ભીમસિંહ માણેકે ગુજરાતી છાપખાનામાં સને ૧૯૦૦માં આ પુસ્તક છપાવીને બહાર પાડ્યું હતું.

વિ. સં. ૧૯૫૨ની સાલમાં જન્મેલા પૂ. આ. શ્રી વિજય રામચંદ્ર સૂ. મ. વિ. સં. ૧૯૫૬માં ચાર વર્ષના બાળક હતા. તેઓ ભાષાંતર કરનાર પંડિત હીરાલાલ હંસરાજની પ્રતમાં કુર્વન્ વાળું પદ પ્રક્ષેપિત કરાવવા ગયા હતા તેવું કોઈ જ સુજ્ઞજન વિચારી પણ ન શકે. શ્રાવકને સૂતકના નામે જિનપૂજા ન કરવા દેવાની જોદે ચઢેલા સૂતકવાદીઓ કુર્વન્ વાળા પદને પ્રક્ષેપિત માનીને આગમની ટીકાકારની આશાતના કરી રહ્યા છે તેમ સૌ સુજ્ઞો સ્વીકારી શકે તેવું સ્પષ્ટ છે.

આનાથી એટલી વાત સિદ્ધ થાય છે કે શ્રી કલ્પસૂત્ર આગમની ટીકા પણ

સૂતકમાં જિનપૂજા થઈ હતી તે વાતનું સમર્થન કરે છે. આવા પવિત્ર આગમની સામે પડીને જેઓ સૂતકમાં જિનપૂજાનો કડક પ્રતિબંધ ઠોકી બેસાડવાની નાદાન યેષ્ટા કરે છે તેઓ બિચારા કરુણાને પાત્ર છે. તેમનું વચન માન્ય રાખીને ચલાય નહિ.

અણગાર પ્રતિક્રમણ સામાયારી,

સૂતકવિચાર પટ

પુષ્પવતી વિચાર તથા સૂતકવિચાર

‘અણગાર પ્રતિક્રમણ સામાયારી’ અને ‘પુષ્પવતી વિચાર તથા સૂતક વિચાર’ પુસ્તકમાં ‘સૂતકની સજ્જાય’ છાપવામાં આવી છે. આ સજ્જાય અંગ્યલગચ્છના સાધુની રચેલી છે. ત્રીસમી ગાથામાં એનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. ‘શ્રી અંચલગચ્છે વાંદુ અણગાર, શ્રી પુણ્યસિધુ સૂરીશ્વર સાર ॥ ૩૦ ॥ અંગ્યલગચ્છની માન્યતા પણ તપાગચ્છથી વિરુદ્ધ હોય તો મનાય નહિ. આ સજ્જાયમાં ‘સૂતકવિચાર પટ’ તરીકે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવતી સૂતકમાન્યતાઓ જ ગૂંથવામાં આવી છે. ‘સૂતક વિચાર પટ’માં લખ્યું છે તેમ આ સજ્જાયમાં પણ લખ્યું છે કે ‘एतलो पुत्रजन्मनो सार, पुत्री जनमें दिवस इग्यार, मृत्युघरनो सूतक दिन बार, ते घरे साधु न वहीरे आहार. ते घरनो जल अग्नि जाण, जिनपूजा नवि सूझे सुजाण, इम निशीथ चूर्णि मांहे कह्यो अे तत्त्वार्थ गुरुमुखथी लह्यो.’ હકીકતમાં શ્રી ‘નીશીથ ચૂર્ણિ’માં સૂતકકુલોમાં સાધુએ ગોચરી જવામાં કેવી મર્યાદા પાળવી તે બતાવ્યું છે. પણ ‘સૂતકની સજ્જાય કે સૂતક વિચાર પટ’માં જણાવ્યા મુજબ ‘સૂતકનાં ઘરનાં પાણી અને અગ્નિથી શ્રી જિનપૂજા ન થાય’ એવું શ્રી નિશીથચૂર્ણિમાં ક્યાંય લખ્યું નથી. છતાં શ્રી નિશીથચૂર્ણિનાં નામે આ પ્રચાર જોરશોરથી ચલાવવામાં આવે છે. આવા અસત્યપ્રચારને માનીને શ્રી જિનપૂજા બંધ કરાય નહિ.

પૂ. રામચન્દ્ર સૂ. મ. માટે અસત્ય પ્રચાર કલ્પકરિણાવલીટીકા :

પૂ. ઉપા. શ્રી ધર્મસાગરજી મહારાજની બનાવેલી

‘કલ્પકિરણાવલીટીકા’ને આગળ કરીને પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજા માટે કેવો અસત્યપ્રચાર કરવામાં આવે છે તે ‘સૂતકમર્યાદાયૈ નમઃ’ના ૩૯-૪૦ પાને તેઓના શબ્દોમાં જ વાંચો :

“હજુ આગળ. આગમનું નામ ખૂબ પ્રચલિત છે. તે ‘શ્રી કલ્પસૂત્રજી’ આ ગ્રંથને કહેવાય છે ‘કલ્પસૂત્ર કિરણાવલી.’ જેનું સંશોધન વિ. સં. ૧૯૬૮માં આ. શ્રીદાનસૂરિ મ. દ્વારા થયું છે. અને આ ગ્રંથની પ્રસ્તાવના શ્રી રામવિજયજી (હાલ સ્વ. રામચંદ્રસૂરિ) દ્વારા લખાયેલી છે. એટલે કે આ ગ્રંથ તેમને માન્ય છે જ.

તેનું આ આખું પાનું (આગળ-પાછળ બન્ને) ખૂબ સુંદર સ્પષ્ટતા દર્શાવે છે. જો આ રહ્યું. એમાં મુખ્ય :-

‘તણમિત્યાદિત एवं वा विहरंति त्ति पर्यन्तम्, तत्र मातापितरौ स्थितिपतितं कुलक्रमान्तर्भूतं पुत्रजन्मोचितमनुष्ठानं कारयतः स्म, XXX तथाहि-जन्माहाद्दिनद्वयेऽतिक्रान्ते गृहस्थगुरुः समीपगृहेऽर्चितार्हत्प्रतिमाप्रे स्फटिकमयी रुप्यमयी वा चन्द्रमूर्तिं प्रतिष्ठाप्यार्चित्वा च विधिना स्थापयेत्, ततः स्नातां सुवस्त्राभरणां शिशुमातरं करद्वये धृतपुत्रां चन्द्रोदये प्रत्यक्षचन्द्रसन्मुखं नीत्वा XXXXXX मातृपुत्रौ सूतकभयात्तत्र नानेयौ XXXXXX वा षष्ठ्यां रात्रौ जागरणं-धर्मजागरिका ताम् । निवर्त्तितेऽतिक्रान्तेऽशुचीनां अशौचवतां जन्मकर्मणां-नालच्छेदनादीनां यत्करणं तस्मिन्, द्वादशाख्यदिवसे उपस्कारयतः-रसवतीं निष्पादयतः मित्राणि-सुहृदः, ज्ञातयः-सजातीयाः मातापितृभ्रात्रादयः XXXXXX परि-सामस्त्येन भुञ्जानौ अल्पमप्यत्यजन्तौ भोज्यम्, सांભળ્યું શ્રેયસ ! (૧) બે દિવસ પછી = ત્રીજે દિવસે સ્નાનની વાત કરી. (૨) તેમાં સૂર્ય-ચંદ્રના દર્શનનો પ્રસંગ. (૩) પ્રતિમા પાસે માતા અને પુત્રને સૂતકના ભયથી ત્યાં ન લઈ જવાં. (૪) છઠ્ઠી રાત્રે ધર્મજાગરિકા. (૫) અને છેલ્લે અશુચિ કર્મ દૂર કરીને બારમે દિવસે નાત જમાડવાની.

મ. શ્રી : આ વાક્ય કોણ પ્રસિદ્ધ કરનાર છે શ્રેયસ ?

શ્રેયસ : આ. રામચંદ્રસૂરિ મ.ના પ્રગુરુ આ. દાનસૂરિ મ.

મ. શ્રી : હા, પ્રસ્તાવના તો શ્રી રામચંદ્રસૂરિ મ.ની જ અર્થાત્ ત્યારે તો તેઓ સૂતક માનતા હતા જ એટલે કે વિ.સં. ૧૯૬૮ સુધી તો માનતા હતા જ.”

આ આખાય લખાણમાં તેમની દૃષ્ટિએ ‘પ્રતિમા પાસે માતા અને પુત્રને સૂતકના ભયથી ન લઈ જવા’ - આ પંક્તિ વધુ મહત્વની છે. પૂ. આ. શ્રી. વિ. રામચંદ્ર સૂ.મ. એ ક્યારેય એવું કહ્યું નથી કે ‘સૂતકના દિવસોમાં માતાએ પુત્રને તેડીને દેરાસરે જવું.’ એ જ રીતે ચરિત્રવર્ણન તરીકે કરેલું બારે દિવસનું વર્ણન પણ તેઓશ્રીને ચરિત્રવર્ણન તરીકે માન્ય જ છે. ચરિત્રવર્ણનને જ વિધિવાક્ય માનીને લોકવ્યવહારને ‘ધર્મ’ બનાવી દેવાનું અકાર્ય કોઈ ગીતાર્થ ન કરી શકે. માટે આવું અકાર્ય મહાગીતાર્થ એવા પૂજ્યશ્રી તો ન જ કરે. આ રીતે ‘કલ્પકિરણાવલી’ ટીકાની ઉપર રજૂ કરાયેલી વાતમાં તેઓશ્રીને અમાન્ય કરવા જેવું કશું નથી. છતાં લેખકે ‘શ્રી રામચંદ્ર સૂ.મ. વિ. સં. ૧૯૬૮ સુધી સૂતક માનતા જ હતા. અર્થાત્ હવે નથી માનતા !’ એવી રજૂઆત કરીને પ્રત્યક્ષ મૃષાવાદનું સેવન કર્યું છે. ખરેખર તો ‘કલ્પકિરણાવલી’ને અમાન્ય કરવાનું કામ તો લેખકના મતવાળાઓએ કર્યું છે. કારણ કે ટીકામાં તો માતા-પુત્રને જ સૂતકના ભયથી શ્રી જિનપ્રતિમા પાસે લાવવાનો નિષેધ કર્યો છે. જે બધા જ માને છે. જ્યારે આ લોકો તો માતા-પુત્ર સિવાયના માણસોને પણ સ્નાનથી શુદ્ધ થયા હોય તોય સૂતકનો ભય બતાવીને તેઓની પૂજા બંધ કરાવે છે. આવા સ્થાનકવાસીઓના ભાઈબંધોથી મૂર્તિપૂજકો ચેતીને ચાલે.

શ્રી કલ્પસૂત્રની જેટલી ટીકાઓ, તે પછી છપાયેલી હોય કે હસ્તલિખિત: કોઈપણ ટીકાઓથી એવું સિદ્ધ થતું નથી કે ‘સૂતકમાં પૂજા ન થાય.’ માટે શ્રી કલ્પસૂત્રના નામે લોકોની પૂજા બંધ કરાવનારાઓ શ્રી કલ્પસૂત્રની આશાતના કરી રહ્યા છે.

આ રીતે શ્રીજિનપૂજા સંબંધી શાસ્ત્રપાઠોનો વિચાર કરતા, કોઈ

શાસ્ત્રપાઠો સૂતકમાં શ્રી જિનપૂજા બંધ કરવાનું ફરમાન કરતા નથી. માટે 'સૂતકમાં શ્રીજિનપૂજા બંધ કરવી' આ માન્યતા અશાસ્ત્રીય છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

પ્રસૂતા બહેનોને જ્યાં સુધી અશુચિ વહેતી હોય ત્યાં સુધી તેઓથી શ્રી જિનપૂજા ન થાય. આ બહેનોએ દશ દિવસ સુધી સ્પર્શસ્પર્શની મર્યાદા બરાબર જાળવવી-એવી તપાગચ્છની પ્રણાલિકા છે. પ્રસૂતા બહેન સિવાયના કોઈને સૂતકસંબંધી અશુચિ વહેતી ન હોવાથી તેઓ સ્નાન કરીને પોતાનું શ્રી જિનપૂજાનું નિત્યકર્તવ્ય આરાધી શકે છે. આ લોકોએ પોતાના પૂજાનાં વસ્ત્રો અને ઉપકરણોને પ્રસૂતા બહેન અડે નહિ તે રીતે સાચવીને રાખવા, પ્રસૂતાબહેને વાપરેલો બાથરૂમ કોરો હોય ત્યારે શ્રી જિનપૂજા માટેનું સ્નાન કરવું, પ્રસૂતાબહેનને અડાય નહિ તેનો ઉપયોગ રાખવો. વગેરે મર્યાદાઓ બરાબર પાળવાની છે. કદાચ પ્રસૂતાબહેનને અડી જવાય તોય સ્નાન કરવાથી શુદ્ધ થઈ જવાય છે. માટે પ્રસૂતા બહેન સિવાયના કોઈએ સૂતકની અશુદ્ધિના નામે શ્રી જિનપૂજાનો ત્યાગ કરવો નહિ.

મરણ સૂતકમાં શ્રી જિનપૂજા કરાય ?

મરણસૂતકમાં મૃતકને અડ્યા હોય, સ્મશાને ગયા હોય તે પણ પાછા આવે અને સ્નાન કરે તો શુદ્ધ થઈ જાય છે. આ વાત આપણે અગાઉના શાસ્ત્રપાઠોમાં જોઈ આવ્યા છીએ માટે મૃતકને અડેલા કે સ્મશાને ગયેલાઓ પણ સ્નાન કરીને શ્રી જિનપૂજા અવશ્ય કરી શકે છે. બાકી જન્મસૂતક કે મરણસૂતકમાં જન્મ-મરણના સમાચાર આવે, તે પછી પત્રથી આવે, ટેલિફોનથી આવે કે બીજા કોઈ સાધનથી આવે. જૈનોએ કોઈપણ સંયોગોમાં સૂતકના નામે પોતાની પૂજા છોડવાની નથી. છતી શક્તિએ શ્રી જિનપૂજા ન કરવી-આ મધ્યમ આશાતનાનો એક પ્રકાર છે. માટે શાસ્ત્રમાં ક્યાંય નિષેધ ન હોવાથી, ઉપરથી સૂતકમાં સ્નાન કર્યા પછી શ્રી જિનપૂજાની છૂટ હોવાથી, જેઓ કો'કના ભરમાવવાથી સૂતકના નામે શ્રી જિનપૂજા છોડી દે છે તેઓને શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની આશાતના કરવાનું પાપ લાગે છે. શ્રી 'ધર્મસંગ્રહ'

નામના ગ્રન્થમાં શ્રી જિનેશ્વર-દેવ-જિનાલય સંબંધી જઘન્ય-મધ્યમ-ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની આશાતનાઓનું વ્યવસ્થિત વર્ણન છે. આને ધ્યાનથી વાંચવામાં આવે તો છતી શક્તિએ પૂજા છોડી દેવાના પાપથી બચી જવાય.

ઋતુધર્મના દિવસોમાં શ્રી જિનપૂજા થાય ?

ઋતુધર્મના દિવસોમાં તે બહેનોથી શ્રી જિનપૂજા ન થાય, પણ ઋતુધર્મવાળીબહેનો ઘરમાં હોય એટલા માત્રથી બાકીના બધાથી શ્રી જિનપૂજા ન થાય - એ વાત ખોટી છે. બાકીના માણસો સ્નાન કરે એટલે શુદ્ધ થઈ જાય. પછી તેઓને પૂજા કરવામાં કોઈ શાસ્ત્રીયબાધ નથી. આમ પણ ઋતુધર્મવાળી બહેનોને અડી જવાય તો શુદ્ધિ માટે ફક્ત સ્નાન જ કરવાનું હોય છે. એથી વિશેષ કોઈ વિધિ નથી.

આજના વિભક્ત કુટુંબના જમાનામાં ઋતુધર્મસંબંધી ઘણી ગરબડો ઉભી થઈ ગઈ છે. ઋતુધર્મવાળા બહેનો જ રસોઈ - પાણી કરતા હોય તેવી પરિસ્થિતિ ઘણાં ઘરોમાં આવવા માંડી છે. આને માટે યોગ્ય ઉપાય કરવો જ જોઈએ. કોઈ પણ સંયોગોમાં આ પરિસ્થિતિ ન જ બદલાય, ઋતુધર્મવાળા બહેનોએ બનાવેલી રસોઈ જમવી પડી તો તેથી પૂજા બંધ કરવાની હોતી નથી. અગાઉ જોઈ ગયા તેમ ખોરાકને શ્રી જિનપૂજા સાથે સંબંધ હોતો નથી. ‘અભોજ્ય’ આહાર કરનારો પણ સ્નાન કરે એટલે તેની શરીરશુદ્ધિ થઈ જાય છે. (આમાંથી કોઈએ ‘અભોજ્ય’ આહાર વાપરવાની પ્રેરણા મેળવવાની નથી. ફક્ત માર્ગ શું છે - તેની વાત ચાલી રહી છે. બાકી ‘અભોજ્ય’ આહારનો ત્યાગ કરવાનો જ છે - એ કોઈ પણ સંયોગોમાં ભૂલાય નહિ.) એટલે પછી શ્રી જિનપૂજા કરવામાં કોઈ બાધ નથી.

ઘણા માણસો કહે છે, ‘સાહેબ, પૂજા કરવાનું તો બહું જ મન છે. પણ શું થાય ? ઘરમાં ત્રણ દિવસની મર્યાદા પળાતી નથી. એટલે એટલા દિવસ પૂજા કરતો નથી. જો કોઈ માર્ગ મળતો હોય તો મારે અવશ્ય પૂજા કરવી છે.’ આ માણસોને રસ્તો બતાવતા સૌથી પહેલા તો એ જ જણાવવાનું કે - ‘ઘરમાં ત્રણ દિવસની મર્યાદાનું પાલન થાય - આ જ માર્ગ ઉત્તમ છે. સંયોગવશ એ

શક્ય બનતુ ન હોય તો પણ મર્યાદા પળાય તે માટે પ્રયત્નો ચાલુ રાખીને આ પ્રમાણે થઈ શકે : ઋતુધર્મવાળા બહેનો જ્યાં અડતા ન હોય તેવી સલામત જગ્યાએ પૂજાની સામગ્રી અને વસ્ત્રો રાખવા. બાથરૂમ કોરો હોય ત્યારે ઋતુધર્મવાળા બહેનો સિવાયનાએ તૈયાર કરેલી સામગ્રીથી સ્નાન કરી ઘરમાં કશે અડ્યા વિના પૂજાનાં વસ્ત્રો પહેરી, પૂજાની સામગ્રી લઈને પૂજા કરવા જઈ શકાય. પૂજા કરીને આવ્યા બાદ પણ કશે અડ્યા વિના પૂજાની સામગ્રી અને વસ્ત્રો પાછા સલામત જગ્યાએ મૂકી દેવા. આ પ્રમાણે કરવાથી શ્રી જિનપૂજાનું નિત્યકર્તવ્ય આવા સમયે પણ આરાધી શકાય છે.’

પૂ. ગુરુભગવંતોને આહાર - પાણી વહોરાવવાના વિષયમાં એવી મર્યાદા છે કે ઋતુધર્મવાળા બહેનોએ બનાવેલી કે સ્પર્શેલી રસોઈ પાણી વહોરાવાય નહિ. તેઓ પોતે પણ એવી અવસ્થામાં આહાર-પાણી વહોરાવી શકે નહિ. પરંતુ બીજાએ બનાવેલા આહાર-પાણી તે બહેન સિવાયના બીજા બધાથી વહોરાવી શકાય. શ્રી જિનપૂજા અને સુપાત્રદાનનો લાભ લેવા માટે ઉપર મુજબની મર્યાદાઓ ધ્યાનમાં લઈને પાળવી જોઈએ.

સૂતક સમયે ગોચરી સંબંધી મર્યાદા :

હવે આપણે સૂતકના સમયે પૂ. ગુરુભગવંતોને આહાર - પાણી વહોરવા જવા આદિ માટે કેવી મર્યાદાઓ શાસ્ત્રકાર ભગવંતોએ બતાવી છે અને શાં કારણે બતાવી છે - તેનો શાસ્ત્રપાઠ સાથે વિચાર કરીએ. ‘સૂતકમર્યાદાયૈ નમઃ’માં આ વિષયના જે પાઠો. જેવા અર્થ સાથે રજૂ કર્યા છે. તે પાઠો તેવા સ્વરૂપે અહીં ઉતારીને, એ પાઠો ઉપર વિચાર કરશું. પણ તે પહેલાં આ જ પુસ્તકનાં છઠ્ઠા પાને જે રમુજી સંવાદ લખ્યો છે તે જોઈએ :

“મ. શ્રી. : હું તને પ્રશ્ન કરું છું કે તારી સામે બે પક્ષ આવે : (૧) બ્રાહ્મણ અને (૨) કિશ્ચિયન. તો તે બેમાંથી તું વધારે મહત્ત્વ કોને આપે ?

શ્રેયસ - બ્રાહ્મણને.

મ. શ્રી : સાંભળ ! બ્રાહ્મણ સૂતક માને છે. કિશ્ચિયન સૂતક માનતા નથી. હવે તારે બ્રાહ્મણના પક્ષમાં જવું છે કે કિશ્ચિયનના ?

શ્રેયસ : કિશ્ચિયનના પક્ષમાં તો જવાય જ શી રીતે ?

કેવી વાહિયાત દલીલ છે ! હવે આ મુજબ જ આગળ વિચારશે તો તેઓ મિથ્યાત્વમાં ચાલ્યા જશે. કારણકે બ્રાહ્મણ અને કિશ્ચિયન : બન્નેય મિથ્યાત્વી છે. આપણાથી બેમાંથી કોઈનોય પક્ષ ન લેવાય. આપણે તો શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોનો મત સ્વીકાર્યો છે.

કોઈ પ્રશ્ન કરે કે “બ્રાહ્મણ હિંસકયજ્ઞમાં માને છે. કિશ્ચિયનો યજ્ઞને જ માનતા નથી. બ્રાહ્મણો આ સૃષ્ટિની રચના બ્રહ્માએ કરી છે - એમ માને છે, કિશ્ચિયનો એવું માનતા નથી. બ્રાહ્મણો અનેક મિથ્યાપર્વો માને છે. કિશ્ચિયનો આવા કોઈ મિથ્યાપર્વ માનતા નથી. બોલ શ્રેયસ ! તારે કોના પક્ષમાં જવું છે ?” શ્રી અક્ષયચંદ્ર સાગરજીનો આ શ્રેયસ તો ફટ્ દઈને કહી દેશે : ‘કિશ્ચિયનના પક્ષમાં તો જવાય જ શી રીતે ?’ ઉપર જણાવેલી બધી બ્રાહ્મણોની માન્યતાને આપણા શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ ‘મિથ્યાત્વ’ તરીકે ઓળખાવી છે. મુ. (હાલ આ.) શ્રી અક્ષયચંદ્ર સાગરજીના ચઢાવ્યા મુજબ પોપટની જેમ બોલ બોલ કરનાર શ્રેયસ, બ્રાહ્મણોનો પક્ષ લઈને પોતાનું અશ્રેય કરશે એ ચોક્કસ છે. મિથ્યાત્વનો સ્વીકાર કરનારો કદી પોતાનું કલ્યાણ કરી શકે નહિ.

‘સૂતક માનવું’ તે ગણધર (ભગવંત)ની આજ્ઞા છે. એવું મુ. (હાલ આ.) શ્રી અક્ષયચંદ્ર સાગરજી પેજ નં. ૬ ઉપર લખે છે. આ તેમનો ચોખ્ખો મૃષાવાદ છે. શાસ્ત્રોમાં તો ‘સૂતક માનનારાં કુલોમાં સાધુએ ગોચરી ન જવું.’ એવી શ્રી ગણધર ભગવંતોએ મર્યાદા બાંધી છે. સૂતકને માનવાની આજ્ઞા શ્રી ગણધર ભગવંતોએ કરી જ નથી. તેમના તર્કોનું સ્તર એટલું તો ‘ઉંચું’ છે કે સામાન્ય બુદ્ધિવાળો માણસ પણ એમાં રહેલી પોકળતાને પકડી પાડે છે. બે ખોટામાંથી એકની પસંદગી કરવાનો વિકલ્પ આપનારો સત્યનો દુશ્મન અને ખોટાનો પક્ષપાતી જ ગણાય. શ્રેયસ લેખકશ્રીને ફરી મળે ત્યારે ‘તું બ્રાહ્મણ નથી, કિશ્ચિયન નથી, પણ જૈન છે, માટે જૈન જ રહેજે’ એવો ઉપદેશ લેખક તેને આપી દે - એ જ હિતાવહ છે.

આ તો પ્રાસંગિક વાત થઈ. હવે આપણે શાસ્ત્રપાઠો જોઈએ.

શ્રી ઓધનિર્યુક્તિ

‘પ્રતિકૃષ્ટં’ છિમ્પકાદિ ગૃહં સૂતકોપેતગૃહં વા, एतेषु न प्रवेष्टव्यं । इयं ‘गणधरमेरा’ गणधरस्थितस्ततश्चैतां मर्यादां प्रवेशेनातिक्रामन् विराधयति दर्शनादि

|

અર્થ - “નિષેધ કરેલાં ઘરો અથવા જન્મ-મરણાદિ સૂતકે કરી યુક્ત ઘરો તે ઘરોમાં પ્રવેશ ન કરવો. આ ગણધર ભગવંતોની મર્યાદા છે. આવાં નિષેધ કરેલાં ઘરોમાં પ્રવેશ કરવા વડે ગણધર ભગવંતોની મર્યાદાને ઉલ્લંઘન કરતો સમ્યગ્દર્શનાદિની વિરાધના કરે છે.”

છક્કાયદયાવંતો ઽવિ સંજમો દુલ્લહં કુળઈ બોહિં ।
આહારે નિહારે દુગંછિણ પિંડગહણે ય ॥ ૪૪૧ ॥

અર્થ - ષડ્જીવનિકાયજીવોની દયા કરતો એવો પણ સાધુ જે આહાર તથા નિહારની ક્રિયા પ્રગટપણે કરતો હોય અથવા તો એવા ઈપક અને સૂતકી આદિનો પિંડગ્રહણ કરતો હોય તો તે સાધુ દુર્લભબોધિ થાય છે.

ટીકા “આહાર - નિહારૌ યદ્યગુપ્તઃ સન્ કરોતિ, ‘જુગુપ્સિતેષુ’ છિમ્પકાદિષુ યદિ પિણ્ડગ્રહણં કરોતિ તતો દુર્લભાં બોધિં કરોતીતિ ।

અર્થ - આવા ઠેકાણે આહારાદિ કરનાર કે લેનાર દુર્લભબોધિને પામે છે.’
(દુર્લભબોધિ બને છે).

જે જહિ દુગુંછિયા યલુ પવ્વાવણવસહિભક્તપાણેસુ ।
જિણવયણપડિકુટ્ટા વજ્જેયવ્વા પયત્તેણં ॥ ૪૪૨ ॥

મૂલગાથાનો અર્થ : જે જ્યાં દુગુંછિત હોય તેને દીક્ષા, તેની વસતિ (ઉપાશ્રય), તેનો આહાર - પાણી જિનવચનમાં પ્રતિકુષ્ઠ (નિષધેલ) છે તે પ્રયત્ન વડે કરી ત્યાગ કરવો.

ટીકા યે ‘યસ્મિન્’ વિષયાદૌ જુગુપ્સિતાઃ પ્રવ્રજ્યામંગીકૃત્ય તથા ભક્તં પાનં ચાંગીકૃત્ય તે તત્ર વર્જનીયાઃ, તત્થ ‘પવ્વાવણં, પ્રતીત્ય અવરન્ધિકા ણ પવ્વાવણજોગ્ગા, વસહિભક્તપાણેસુ જોગ્ગા । વસતિ-મંગીકૃત્ય જુગુપ્સિતો મંડાણ વાહઓ, તત્થ વસહી ન કીરઈ, જતો તત્થ ગાઈયવ્વ-નચ્ચિવવ્વણ્ણ અસજ્ઞાયાદિ હોઈ, પવ્વાવણ - ભક્તપાણેસુ પુણ જુગ્ગો । તથા ભક્તપાનગ્રહણેષુ જુગુપ્સિતાનિ સૂતકગૃહાણિ પવ્વાવણેસુ ય, તાણિ પુણ વસહિં અણ્ણત્થ દવાવેંતિ, અણ્ણાણિ પુણ તિહિંવિ દોસેહિં દુટ્ટાણિ કમ્મકરાઈણિ, એતે જિનવચનપ્રતિકુષ્ઠા વર્જનીયાઃ પ્રયત્તેન ।

અર્થ - જે દેશમાં જે પ્રવજ્યાને આશરી, વસતિને આશરી તથા

આહારપાણીને આશરીને જુગુપ્સિત હોય તે ત્યાં ત્યાગ કરવા, પ્રવ્રજ્યાને આશરીને વરૂન્ધિકા યોગ્ય હોતા નથી - પણ આહાર પાણીને યોગ્ય હોય છે. વસતિને આશરીને જુગુપ્સિત એવા ભાંડનાં ઘરો - તેમાં વસતિ ન કરવી. જે કારણથી ત્યાં ગાવાનાયવા વડે અસજ્ઞાય આદિ થાય છે. પણ દીક્ષા-આહાર પાણી માટે યોગ્ય છે. તથા આહારપાણી માટે તથા દીક્ષા માટે સૂતકવાળાં ઘરો જુગુપ્સિત ગણેલાં છે. સૂતકવાળાં ઘરો વસતિ બીજે સ્થાને દેવડાવે, બીજા વળી ગુલામો આદિ છે. તે પ્રયત્નથી વર્જન કરવા - ત્યાગ કરવા.

દોસેણ જસ્સ અયસો પવયણે અ અગ્ગહણં ।

વિપ્પરિણામો અપ્પચ્ચઓ ય કુચ્છા ય ઉપ્પજ્જે ॥ ૪૪૪ ॥

પવયણમણપેહં તસ્સ નિદ્ધંધસસ્સ લુદ્ધસ્સ ।

બહુમોહસ્સ ભગવયા સંસારોઽણંતઓ ભણિઓ ॥ ॥ ૪૪૫ ॥

વ્યાખ્યા-સર્વથા યેન કેનચિત્ યસ્ય સંબંધિના ‘અયશઃ’ અશ્લાઘા ‘આયાસઃ’ પીડા પ્રવચને ભવતિ, અગ્રહણં વા વિપરિણામો વા શ્રાવકસ્ય શૈક્ષકસ્ય વા તન્ન કર્તવ્યં । તથા જુગુપ્સા ચ યેનોત્પદ્યતે યદુત વરાકકા એતે દયામનકાસ્તદેવંવિધં ન કિંચિત્કાર્યં । યસ્તુ પુનરેવં કરોતિ તસ્યેદમુક્તં ભગવતા પ્રવચનમનપેક્ષમાણસ્ય તસ્ય નિર્ધ્વસસ્ય નિઃશૂકસ્ય લુબ્ધસ્ય બહુમોહસ્ય ભગવતા સંસારોઽનંત ઉક્ત ઇતિ ।’

અર્થ - જે કોઈ આત્મા વડે કોઈપણ તેવા પ્રકારના કારણ વડે અપકીર્તિ થાય, જૈનશાસનને પીડા થાય, જૈનશાસનના અગ્રહણ કરવાનું કે તેના પ્રતિ શ્રાવક કે નવા દીક્ષિતને દુષ્પરિણામ થાય અથવા જૈનશાસનમાં અવિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરવામાં - ‘આ સાધુઓ બોલે છે કાંઈ અને કરે છે કાંઈ’ એ રૂપે નિમિત્ત થાય અથવા તો ‘આ બાપડા છે દયાને પાત્ર છે, એવી રીતે જૈન શાસનની નિંદા થાય તેવું કાંઈ પણ કાર્ય ન કરવું જોઈએ. અને જેઓ જૈનશાસનની ઉપેક્ષા કરીને તેવાં કાર્યો કરે છે તે નિઃશુકપરિણામી, આહારાદિના લાલચુ અને બહુ મોહવાળા આત્માઓને માટે ભગવંતોએ અનંતસંસાર કહ્યો છે. અર્થાત્ તેવા આત્માઓ અનંતસંસારી છે ॥ ૪૪૪-૪૪૫॥

શ્રી ‘ઓઘનિર્યુક્તિ’ના આ શાસ્ત્રપાઠમાં ક્યાંય ‘શ્રાવકોએ સૂતકના

સમયમાં પૂ. ગુરુભગવંતોને આહાર-પાણી વહોરાવવા નહીં' એવું ફરમાવ્યું નથી. માટે શ્રાવકોથી સૂતકમાં વહોરાવાય નહિ - એવું આ પાઠથી સિદ્ધ થતું નથી. આ ગ્રન્થ રચાયો તે સમયે અત્યારે પ્રચલિત એવી જૈનકુલોની વ્યવસ્થા ન હતી. એટલે પૂ. સાધુ - સાધ્વી ભગવંતો શાસ્ત્રમાં નિષેધ કર્યો ન હોય તેવા જૈન અને જૈનેતર કુલોમાં ગોચરી જતાં. આમાંનાં જૈનેતર કુલોમાં સૂતક સમયે દાન આપવાનો નિષેધ હોવાથી ત્યાં જો સાધુ ગોચરી વહોરવા જાય તો શાસનની લઘુતા થાય. માટે શ્રી ગણધર ભગવંતોએ એ મર્યાદા બતાવી છે. એ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરે તો સાધુ સમ્યક્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્રનો વિરાધક બને, તે સમજાય તેવી વાત છે. પરંતુ વર્તમાનમાં મોટે ભાગે સાધુને જૈનેતર કુલોમાં વહોરવા જવાનો પ્રસંગ ઓછો બને છે. છતાં જ્યારે જૈનેતર કુલોમાં ગોચરી જવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે દરેક સાધુ સૂતકસમયની લોકમર્યાદા પાળે જ છે. માટે તેને રત્નત્રયીની વિરાધનાનું પાપ લાગતું નથી. શ્રાવકકુલોમાં સૂતકસમયે પણ ઉપયોગપૂર્વક ગોચરી જાય તો વર્તમાનસમયમાં શાસનલઘુતાનો પ્રસંગ બનતો નથી. માટે સાધુ દુર્લભબોધિ પણ બનતો નથી.

શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ'ની ૪૪૨મી ગાથામાં જણાવ્યા મુજબ જે દેશમાં જે પ્રવ્રજ્યા : વસતિ અને આહારક પાણી માટે જુગુપ્સિત હોય ત્યાં તેનો ત્યાગ કરવાનો છે. આજે પણ જે દેશમાં લૌકિકોની જે માન્યતા હોય છે તે મુજબ તે તે કાર્ય માટે તેવું વર્જન કરવામાં આવે જ છે. માટે શાસનની નિંદા થતી ન હોવાથી સાધુ અનંતસંસારી બનતો નથી, પણ લૌકિકોની આ માન્યતાથી 'શ્રાવકોએ પણ સૂતકમાં વહોરાવાય નહિ' - એવું સિદ્ધ થતું નથી.

સૂતકકુલોને લૌકિક સ્થાપનાકુલોમાં શાસ્ત્રકારોએ ગણાવ્યા છે, લોકોત્તર કુલોમાં નહિ. તે સ્પષ્ટરૂપે તેઓ દ્વારા રજૂ કરાતા જ શાસ્ત્રપાઠોમાં જુઓ :

શ્રી નિશીથ સૂત્ર :

જે ભિક્ષૂ ઠવણાકુલાઈં અજાણિય અપુચ્છિય અગવેસિય પુવ્વામેવ પિંડવાયપિંડિવાઈ અણુપવિસતિ અણુપ્પવિસંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૪-૨૨ ॥

અર્થ : જે કોઈ સાધુઓ સ્થાપના કુળ જાણ્યા વિના, પૂછ્યા વિના, પહેલેથી તપાસ્યા સિવાય ગોચરી માટે પ્રવેશ કરે, પ્રવેશ કરતાને નિષેધ નહિ. અથવા

એવાઓનું અનુમોદન કરે. તે ભિક્ષુને એક માસનું ઉદ્ઘાતિત પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.’

“ઠવણાકુલા તુ દુવિહા લોઙ્ગ્ય લોઙ્ગ્ય સમાસેણ ।

ઇત્તરિય આવકહિયા દુવિહા પુણ લોઙ્ગ્યા હુંતિ ॥ ૧૬૧૭ ॥

સૂયગમયગકુલાઙ્ગ, ઇત્તરિયા જે ય હોંતિ ણિજ્જૂઠા ।

જે જત્થ જુંગિતા ખલુ, તે હોંતિ આવકહિયા તુ ॥ ૧૬૧૮ ॥

દુવિહા લોઙ્ગ્યતરિયા વસહિસંબંધા ઇત્તરા ચેવ ।

સત્તઘરંતર જાવ તુ વસધીતો વસધિસંબંધા ॥ ૧૬૧૯ ॥

દાણે અભિગમસઙ્કે સમ્મત્તે તહેવ ખલુ મિચ્છત્તે ।

મામાએ અચિયત્તે ય એતરા હોંતિ નાયવ્વા ॥ ૧૬૨૦ ॥

એતેસામણ્ણતરં ઠવણાકુલં જો તુ પવિસતિ ભિક્ખુ ।

પુવ્વં અપુચ્છિત્તૂણં સો પાવેતિ આણમાદીણિ ॥ ૬૭ ॥ ૧૬૨૧ ॥

સ્થાપના કુળો સંક્ષેપે કરી લૌકિક અને લોકોત્તર એમ પ્રકારે છે. તેમાં લૌકિક સ્થાપનાકુળ બે પ્રકારે (૧) ઈત્વરિક અને (૨) યાવત્કથિક

(તે જ વાતને વિસ્તારતા ૧૬૧૦મી ગાથામાં) જન્મ - મરણ આદિવાળાં (સૂતક) કુળો જે થોડા કાળ માટે દૂર કરેલાં છે તેને ઈત્વરિક સ્થાપનાકુળ કહે છે. અને જે દેશમાં જે દુર્ગંધિત હોય તેને યાવત્કથિક - જાવજાવ ત્યાગ કરેલાં સ્થાપનાકુળો કહે છે.

(હવે ૧૬૧૧મી ગાથામાં લોકોત્તર સ્થાપના કુળ) લોકોત્તર સ્થાપનાકુળો - વસતિ સંબંધવાળા તથા વસતિના સંબંધ વિનાના એમ બે પ્રકારે છે. ઉપાશ્રયથી સાત ઘર સુધી વસતિનાં સંબંધવાળાં ઘરોને વસતિ સંબંધવાળાં સ્થાપના કુળો કહે છે.

૧૬૧૨ ગાથામાં - સદાપ્રતાદિ, નવો શ્રાવક આપણે જેને સમકિત પમાડ્યું હોય તે, આભિગ્રહિક મિથ્યાત્વી, મારા ઘરમાં આવશો નહિ એમ કહે ત્યાં, તથા ઘેર આવતાં ન ઈચ્છતા હોય તેને ઘેર, આવાં સ્થાનોને સંબંધ વિનાનાં સ્થાપનાકુળો કહે છે. તે ઇત્તરા કહેતા ઈત્વર - થોડા કાળ માટેનાં સ્થાપનાકુળો જાણવા.

૧૬૧૩મી ગાથામાં કહે છે કે આવાં કુળો કે તેમાંનાં કોઈપણ કુળોમાં (‘પહેલેથી પૂછ્યા વિના’ આ અર્થ છૂપાવ્યો છે.) જે પ્રવેશ કરે તે

જિનાજ્ઞાભંગાદિ ૪ દોષોને પામે છે. 'જિનાજ્ઞાભંગ' એ તો શ્રેયસ્ । મહાપાપ જ કહેવાય.

પૂર્વમહર્ષિએ પણ કહ્યું કે :- આણરુઙ્ગસ ચરણં તબ્ધંગે જાણ કિં ન ભગ્ગંતિ । આણં ચ અઙ્કંતો કસ્સાણ્સા કુણ્ણં સેસં ? ॥

જિનેશ્વરની આજ્ઞારુચિવાણાનું ચારિત્ર એ ચારિત્ર, તે આજ્ઞાભંગમાં શેનો ભંગ નથી ।।। અર્થાત્ બધું જ ભંગ કર્યું ગણાય, અને આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનાર વ્યક્તિ કયા આદેશને (આજ્ઞાને કે આજ્ઞા પ્રમાણે) ચારિત્રપાલન કરશે ?

વળી શ્રેયસ્ ! ગાથા તો તને આવડે જ છે કે 'પાપ નહિ કોઈ ઉત્સૂત્રભાષણ જિસ્યું, ધર્મ નહિ કોઈ જગસૂત્ર સરિખું.' (પૂ. આનંદધનજી મ.)

ઠીક, હવે લૌકિક અને લોકોત્તર સ્થાપનાકુળોનો ત્યાગ કરવાથી થતો ફાયદો જણાવે છે.

લોઉત્તરમ્મિ ઠવિતા લોગણિબ્બાહિરત્તમિચ્છત્તિ ।

લોગજઠે પરિહરતા તિત્થવિવટ્ઠી ય વણ્ણો ય ॥ ૧૬-૨૨ ॥

લોકોત્તર માર્ગમાં સ્થાપેલાં કુળોને અને લૌકિક સ્થાપનાકુળોને છોડવાથી લોકથી બહારપણું નથી ઈચ્છતા. અર્થાત્ તેઓ લોકાચારથી વિરુદ્ધ નથી.

સૂત્ર - જે ભિક્ષૂ દુગુંછિયકુલેસુ અસણં વા પાણં વા ખાઈમં વા સાઈમં વા પડિગ્ગાહેઙ્ પડિગ્ગાહેતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૧૬-૨૭ ॥

અર્થ :- જે સાધુ દુગુંછિત કુળોમાં આહાર-પાણી-ખાદિમ સ્વાદિમ ગ્રહણ કરે આવું ગ્રહણ કરતા હોય, તેને રોકે નહિ. આવું ગ્રહણ કરતા હોય તેનું અનુમોદન કરે તેને મહિનાનું ઉદ્ઘાતિત પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.

ગાથા :- સૂત્ર - જે ભિક્ષૂ દુગુંછિયકુલેસુ વત્થં વા પડિગ્ગહં વા કંબલં વા પાયપુંછણં વા પડિગ્ગાહેઙ્ પડિગ્ગાહેતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૧૬-૨૮ ॥

અર્થ :- જે સાધુ દુગુંછિય કુળોમાંથી વસ્ત્ર-પાત્ર-કાંબળ- ઓઘારિયું અથવા રજોહરણ ગ્રહણ કરે, ગ્રહણ કરનારને રોકે નહીં, ગ્રહણ કરનારનું અનુમોદન કરે તેને મહિનાનું ઉદ્ઘાતિત પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.

ટીકા :- તેસુ અસણવત્થાદિ, વસહી વા અહવ વાયણાદિણિ ।

જે ભિક્ષુ ગેપહેજ્જા, વિસેજ્જ કુજ્જા વ આણાદી ॥ ૬૩૭ ॥

અસળવત્થાદિયાણં ગહણં, વસહિં વા વિસેજ્જ-પવિસત્તિ,
વાયણાદિસજ્ઞાયં કુજ્જા તસ્સ આણાદિયા દોસા ॥ ૬૩૮ ॥

અર્થ : જે સાધુ દુગંછિત કુળોમાં એટલે જન્મ-મરણ સૂતકાદિવાળાં કુળોમાંથી અશન, વસ્ત્રાદિ, વસતિ અને વાંચનાદિ ગ્રહણ કરે, કરતાંને રોકે નહિ, કરતાનું અનુમોદન કરે તેને જિનાજ્ઞાભંગાદિ દોષો લાગે.

‘સૂયગમયગકુલાઇ ઇત્તરિયા જે ય હોંતિ નિજ્જૂઠા ।

જે જત્થ જુંગિતા ખલુ તે હોંતિ ય આવકહિયા તુ ॥ ૬૩૬ ॥

ઇત્રિયત્તિ સુયગંમિ ણિજ્જૂઠા-જે ઠપ્પાકયા સલાગપડિયત્તિ આવકહિયા ।’

અર્થ :- એટલે કે લૌકિકના પણ બે ભેદ- તેમાં ઇત્તરિય એટલે થોડા કાળ માટે દૂર કરેલા કે જે સૂતક-મૃતક કુળો છે. (સૂયગ એટલે સૂતક = જન્મ મયગ એટલે મરણ. જન્મ મરણાદિ સૂતક કુળો) અને જ્ઞાતિ આદિથી બહાર કરાયેલા છે તે દરેક યાવત્કથિક. જે દેશમાં જે જાતિકર્મ આદિએ કરીને દુગંછિત-નિંદિત હોય, અભોજ્ય હોય તે દરેક યાવત્કથિક સ્થાપના કુળો કહેવાય.’

અયસો પવયણહાણી વિપ્પરિણામો તહેવ દુગંછા ।

લોઇય ઠવણકુલેસુ ગહણે આહારમાદીણં ॥૧૬૧૫॥

અર્થ :- ‘લૌકિક સ્થાપનાકુળોમાં આહારાદિ ગ્રહણ કરે છતે લોકો નિંદા કરે તે સ્વરૂપ અપયશ થાય, જિનપ્રવચનને હાનિ થાય, દીક્ષા-સમ્યક્ત્વ વગેરે ઉચ્ચપરિણામ ચાલ્યા જાય, જૈનોની દુગંછા થાય.’

આ રીતે સૂતકવાદીઓ તરફથી રજુ કરાતા શ્રી ‘નિશીથસૂત્ર’ના આ પાઠમાં, ‘સ્થાપનાકુલોનાં સંક્ષેપથી બે પ્રકાર કહ્યા. લૌકિક અને લોકોત્તર. લૌકિક સ્થાપનાકુલોમાં સૂતકકુલો અને જે દેશમાં જે દુગંછિત હોય તેને ગણાવાયા. લોકોત્તર સ્થાપના કુલોમાં વસતિ (ઉપાશ્રય) થી સંબંધિત સાત ઘર સુધીના ઘરો તેમજ સદાપ્રતાદિ, નવા શ્રાવક, જેને સમકિત પમાડ્યું હોય તે, વગેરેને ગણાવ્યા છે. આ લૌકિક અને લોકોત્તર સ્થાપના કુલોમાં સાધુ ‘પહેલેથી પૂછ્યા વિના પ્રવેશ કરે તો શ્રી જિનાજ્ઞાભંગ (અનવસ્થા, મિથ્યાત્વ વિરાધના) આદિ ચાર પાપો લાગે’ એમ ફરમાવ્યું છે. આજે ઉપાશ્રયથી સંલગ્ન સાત ઘરોમાં, નવા શ્રાવકને ત્યાં. સમકિત પમાડેલા ને ત્યાં વગેરે

લોકોત્તર સ્થાપના કુલોમાં પૂ. ગુરુભગવંતો વહોરવા પધારે છે.

પોતાનાથી પામેલા શ્રાવકને ત્યાં તો ખાસ જાય છે. ઉપરના પાઠ મુજબ તો શ્રી જિનાજ્ઞાત્મંગ વગેરે ચાર પાપો તેમને લાગવાં જોઈએ. પણ વર્તમાનના સૂતકની વાતો કરનારા સમુદાયો પણ તે બધી જગ્યાએ ગોચરી જવાનો પ્રતિબંધ મૂકતા નથી. નવા પમાડેલા શ્રાવકને પણ કહેતા નથી કે ‘તમારે ત્યાં સૂતકકુલની જેમ અમારાથી ગોચરી વહોરવા અવાય નહિ અને તમારાથી અમને વહોરાવાય પણ નહીં. આપણને બંનેને શ્રી જિનાજ્ઞાત્મંગ વગેરે ચાર મોટા પાપ બંધાય. ફક્ત સૂતકકુલો- લૌકિકસ્થાપના કુલો માટે જ બૂમાબૂમ કરવામાં આવે છે - તે કેટલી હદે યોગ્ય છે? લૌકિકસ્થાપના કુલો માટે આટલી બૂમાબૂમ અને લોકોત્તર સ્થાપનાકુલોમાં ગૂપચૂપ ગોચરી વહોરીને આવતા રહેવું : આ કેવું કહેવાય? શાસ્ત્રની અડધી વાત માનવી અને અડધી વાત ન માનવી : એમાં શાસ્ત્રભક્તિ ક્યાં રહી ?

ખરેખર તો અહીં વિવેક કેળવવો જોઈએ કે, નવા પામેલા શ્રાવક વગેરેને ત્યાં જવાથી તેની ધર્મભાવના વધવાને બલે ઘટતી જણાય, અપ્રીતિ થાય તો તેને ત્યાં વહોરવા ન જ જવાય. પણ જવાથી તેની ધર્મભાવના વધતી હોય તો ત્યાં પણ જવામાં ઉપર જણાવ્યા તેમાંના કોઈ પાપ લાગે નહિ. માટે જ દરેક ગીતાર્થ ભગવંતો લોકોત્તર સ્થાપના કુલોમાં પણ ધર્મભાવના વધે તેવા કુલોમાં વહોરવા જવામાં પાપ માનતા નથી અને જાય છે. દાનરુચિવાળા શ્રાવક, નવા શ્રાવક વગેરેના ઘરોમાં વહોરવા જવાથી તેમની ધર્મભાવના વધતી નજરે દેખાય છે. ઉપરથી તેવાને ત્યાં વહોરવા ન જાય તો તેને ખોટું લાગવું, ધર્મભાવના ઘટવી, ઉત્સાહ ઓસરી જવો વગેરે બનવું શક્ય છે. જ્યારે આભિગ્રહિક મિથ્યાત્વી. ઘરે આવવાની ના કહેનાર, વહોરવા આવે તેવું ઈચ્છતા ન હોય વગેરે લોકોત્તરસ્થાપના કુલોમાં સાધુ ગોચરી જાય તો શાસનલઘુતા, સાધુ ઉપર અપ્રીતિ, ધર્મભાવનો નાશ વગેરે દોષો ઉત્પન્ન થાય તે સમજાય તેવી વાત છે. માટે આવા કુલોમાં સાધુ ગોચરી જતા નથી. આ રીતે લોકોત્તર સ્થાપના કુલોમાં પણ આભિગ્રહિક મિથ્યાત્વી, ઘરે આવવાની ના કહેનાર, વહોરવા આવે એવું ન ઈચ્છનાર, ‘સાધુઓ અમારું

જ ઘર ભાળી ગયા છે' એવી અપ્રીતિ કરનારા ઉપાશ્રયથી સંબંધિત સાત ઘરો વગેરેમાં સાધુ ગોચરી જતા નથી. જ્યારે લોકોત્તર સ્થાપના કુલોમાંના જ દાનરુચિવાળા, નવા શ્રાવક, સમક્તિ પમાડેલા અને ઉપાશ્રયથી સંબંધિત સાત ઘરો પણ સાધુ વહોરવા આવે ત્યારે સુપાત્રદાનનો લાભ મળ્યો એવી ઉત્તમ ભાવનાથી ધર્મભાવનાને વધારતા હોય તો વહોરવા જવામાં કોઈ દોષ નથી. આ રીતે કયા કુલોમાં ગોચરી જવાથી લાભ થાય કે નુકશાન થાય - તે ગોચરી વહોરવા જનાર ગીતાર્થ મહાત્માએ વિચારવાનું છે. અને પ્રવૃત્તિ કરવાની છે. 'હું તમારાથી ધર્મ પામ્યો છું' માટે મારે ત્યાં વહોરવા આવતા નહિ. શ્રી નિશીથસૂત્રના પાઠ મુજબ શ્રી જિનાજ્ઞાભંગ વગેરે ચાર મોટા પાપ તમને લાગે છે - આવી અતિપરિણતિ શ્રાવકે રાખવાની હોય નહિ અને છતાં કોઈ રાખે તો તેવા અતિપરિણતનાં ઘરે સાધુથી જવાય નહિ.

સૂતકકુલોના વિષયમાં પણ આવો જ વિવેક કરવાનો છે, છતાં આજે પોતાના ઘરે વહોરવા આવેલ પૂ. ગુરુભગવંતોને 'મહારાજ સાહેબ, અમારે ત્યાં સૂતક છે. તમને નહિ ખપે. તમે વહોરતા હોય તોય અમે ન વહોરાવીયે' જેવી અતિપરિણતિ 'સૂતકમર્યાદાયૈ નમઃ' જેવી ચોપડીઓ શીખવી રહી છે. લૌકિકસ્થાપનાકુલોસ્વરૂપ સૂતકકુલોમાં પણ ઉપર મુજબ વિવેક કરવો જોઈએ. 'સૂતકમાં દાન ન અપાય' એવી લૌકિક માન્યતાના પ્રચારક સાધુઓથી ભરમાયેલા શ્રાવકો પણ જ્યારે 'અમારે ત્યાં સૂતક છે , આપને નહિ ખપે' એવું કહે ત્યારે પણ એના ઘરે વહોરાય નહિ. કારણકે ત્યાં વહોરવાથી અજ્ઞાન-કદાગ્રહી તે શ્રાવકની ધર્મભાવના વધતી તો નથી પણ સાધુ ઉપર દ્રેષ, અપ્રીતિ વગેરે પણ તેને થઈ આવે. જ્યારે 'સૂતકમાં દાન ન અપાય' એવી લૌકિકમાન્યતાને નહીં સ્વીકારનારા શ્રાવકો જૈન શાસ્ત્રોની મર્યાદા મુજબ વહોરાવતા હોય ત્યારે વહોરવામાં દોષ નથી. કારણકે વહોરાવવાથી શ્રી જિનાજ્ઞાનો ભંગ થતો નથી અને વહોરાવનારની ધર્મભાવના પણ વધે છે. સુપાત્રદાનનો લાભ મળ્યાનો આનંદ પણ તેને હોય છે.

અમે આવી શાસ્ત્રમર્યાદાનું સ્પષ્ટ પાલન કરતા હોવા છતાં 'અમે જાણે લાડવા અને શીરા ખાવા માટે સૂતકવાળાનાં ઘરમાં ઘૂસી જતાં હોઈએ' એવા

હીનઆક્ષેપો કરનારાઓ પોતાનું બીજું મહાવ્રત જોખમમાં મૂકે છે અને તેરમું ‘અભ્યાખ્યાન’ નામનું પાપ બાંધે છે. આ લોકોને પૂછવું જોઈએ કે ‘તમારાથી પામેલા ભક્ત શ્રાવકના ઘરના સ્વાદિષ્ટ આહાર-પાણી વહોરીને લાવો અને વાપરો તો કિંપાકફળ જેવું પરિણામ મળે કે નહિ? દીક્ષા પણ ચાલી જાય કે નહિ? સમ્યક્ત્વ પણ નાશ પામે કે નહિ? ઉચ્ચ પરિણામ પણ નષ્ટ થાય કે નહિ?’ જો લોકોત્તરસ્થાપનાકુલો સ્વરૂપ, પોતાનાથી પામેલા ભક્ત શ્રાવકના ઘરના આહાર- પાણી વહોરવા-વાપરવા છતાં જો ઉપર જણાવ્યા તે દોષ ન લાગતા હોય તો સૂતકમર્યાદામાં નહિ માનનારાં કુલોનાં આહાર-પાણી વિવેકપૂર્વક વહોરવા- વાપરવાથી દોષ શી રીતે લાગે? ગીતાર્થ મહાત્માએ જ લાભાલાભનો વિચાર કરીને કયા કુલોમાં ગોચરી જવું કે ન જવું તેનો નિર્ણય કરવાનો છે. સૂતકના સમયે શ્રાવકોને પણ સુપાત્રદાનથી વંચિત રાખનારા, સુપાત્રદાન ઉપર પ્રતિબંધ મુકનારા અગીતાર્થ છે. સૂતકમાં શ્રાવકોથી સુપાત્રદાનનો લાભ ન લેવાય- એવી માન્યતા જૈનશાસ્ત્રોની નથી.

શ્રી નિશીથસૂત્રમાં જણાવેલ દોષો અને પ્રાયશ્ચિત્ત, ઉપર મુજબનો વિવેક રાખ્યા વિના સ્થાપનાકુલોમાં ગોચરી જનાર સાધુને લાગે છે. પરંતુ વિવેક રાખીને સ્થાપનાકુલોમાં ગોચરી જનાર ગીતાર્થ સાધુને કોઈ દોષ કે કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે નહિ.

આ પાઠો રજૂ કરતી વખતે ‘સૂતકમર્યાદાયૈ નમઃ’ માં જે અપ્રાસંગિક ફેંકાફેંક કરી છે. તેય જરા જોઈ લઈએ.

‘સમજ પડી શ્રેયસ્ ! ‘સૂતક ન પાળવું’ / ‘ન માનવું’ તે લોકવિરુદ્ધ જ છે. આવે છે ને ‘જયવીયરાય’માં ‘લોગવિરુદ્ધયાઓ’ ‘લોકવિરુદ્ધનો ત્યાગ’ અહીં ‘સૂતક ન પાળવું’ તે લોકવિરુદ્ધ છે. તેનો ત્યાગ એટલે કે સૂતક ન પાળવાનો ત્યાગ - સૂતક પાળવું - તે લોકવિરુદ્ધનો ત્યાગ થયો.

જયવીયરાયના લાંબાલય વિસ્તાર કરનાર તેમણે લોગવિરુદ્ધયાઓનો આટલો ય વિચાર કર્યો હોત તો ઠીક રહત.’ (પૃ. ૧૨)

શ્રેયસ્ ને સમજાવતા પહેલા મુનિશ્રીએ જાતે સમજવાની જરૂર છે. જગતમાં ગમે તેટલા જન્મ થાય કે મરણ થાય : સાધુને એનું કોઈ સૂતક

લાગતું જ નથી. અરે, સાધુ કાળધર્મ પામે તોય સાથે રહેલા કે બીજે વિચરતા : કોઈ સાધુને સૂતક ન લાગે. માટે સાધુને સૂતક પાળવાનું ય નથી અને માનવાનું ય નથી. સૂતક માનનારા અને પાળનારાઓ જ્યારે સૂતકમાં દાન ન આપતા હોય ત્યારે તેવા રીવાજવાળા કુલોમાં સાધુએ ગોચરી જવાનું નથી. આ જ લોકવિરુદ્ધનો ત્યાગ કર્યો કહેવાય. આટલી શાસ્ત્રમર્યાદા સાધુએ પાળવાની છે. લોકવિરુદ્ધના ત્યાગને નામે સાધુને પણ સૂતક લગાડી દેનારા મુનિશ્રી અજ્ઞાન છે. અને એટલે જ એમને શ્રી ‘જયવીરરાય’ સૂત્રની તાત્ત્વિક વિચારણા પણ ‘લાંબાલય વિસ્તાર કરનારી’ લાગે છે. આમાં એય બિચારા શું કરે ? તેમની અજ્ઞાનતાનો દોષ છે.

લેખકે વધુમાં પૃ. ૧૧ ઉપર અશુદ્ધિના કારણે સૂતક પાળવાની વિચિત્ર વાત કરી છે. સૂતકમાં અશુદ્ધિ માતાને હોય છે એટલે માતાએ સ્પર્શેલા આહાર-પાણી ન કલ્પે- આ વાતમાં કોઈ વિવાદ જ નથી. બધાં આનું પાલન કરે છે. પરંતુ સૂતકના દિવસો હોવાથી તેના ઘરમાં માતાએ ન સ્પર્શેલી રસોઈ પણ અપવિત્ર ગણાય- આ માન્યતાને જૈનશાસ્ત્રોનો કોઈ ટેકો નથી. લૌકિકશાસ્ત્ર પણ એવી માન્યતા ધરાવતું નથી - એ વાત આપણે શ્રી જિનપૂજાના વિષયમાં જોઈ આવ્યા છીએ. શ્રી કલ્પસૂત્ર વગેરેમાં બારમે દિવસે નાત જમાડવામાં કારણ તરીકે તે પહેલા ‘રસોઈ અશુચિવાળી હોય છે’ - તે નથી, પરંતુ માતાને સ્પર્શની મર્યાદા પૂર્ણ થતી હોવાથી નામકરણ વિધિ વખતે માતા હાજર રહી શકે - તે કારણ છે.

શ્રી પ્રશમરતિ પ્રકરણ સટીક

તસ્માલ્લોકે યદ્વિરુદ્ધં જાતમૃતકસૂતકે સમુહનિરાકૃતાદિગૃહેષુ ભિક્ષાદિગ્રહણભોજ્યેષુ
ચ પરિહાર્યં

અર્થ : જન્મ મરણનાં સૂતક સમૂહથી દૂર કરાયેલ ઘરોમાં ભિક્ષા આદિનું ગ્રહણ તથા ભોજનનું ત્યાગ કરવું. કારણ કે તે લોકમાં વિરુદ્ધ છે.

શ્રી વિંશતિવિંશિકા ગ્રંથ (કુલનીતિધર્મવિંશિકા)

અન્ને ડ લોગધમ્મા પહૂયા દેસાઇભેયઓ હુંતિ ।

વારિજ્જ સોયસૂયગવિસયા આયારભેણ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ : દેશભેદે કરીને બીજા-બીજા લોકધર્મો ઘણા છે. (તેમાં) આચારભેદે

કરીને અશૌચ (જન્મ અંગેનું) સૂતક (મૃત્યુ અંગેનું) વિષયના લોકધર્મો નિવારવા.

શ્રી સૂયગડાંગ સૂત્ર - પૃ. ૧૮૧

‘સાગારિક:’ શય્યાતરસ્તસ્ય પિંડમ્-આહારં, યદિ વા સાગારિક-પિંડમિતિ સૂતકગૃહ્પિંડં જુગુપ્સિતં-વર્ણાપસર્દપિંડં વા, ચશબ્દઃ સમુચ્ચયે તદેતદ્સર્વં વિદ્વાન્ જ્ઞપરિજ્ઞયા પ્રત્યાપખ્યાનપરિજ્ઞયા પરિહરેદિતિ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ : “સાગારિક એટલે શય્યાતર, તેનો પિંડ એટલે આહાર, અથવા સાગારિક પિંડ એટલે સૂતકવાળાં ઘરનો પિંડ, નિંદનીય વર્ણવાળાનો પિંડ, નીચ વર્ણવાળાનો પિંડ - એ સર્વે વિદ્વાન આત્મા જ્ઞપરિજ્ઞા વડે જાણીને પચ્યકૃપાણપરિજ્ઞા વડે ત્યાગ કરે.”

વાત એમ છે કે કોઈ નાના ગામમાં પ્રથમથી સાધુઓ રહેલા હોય, ત્યાં બીજા સાધુઓ આવે ત્યારે પ્રથમના સાધુઓ એ ગામની જાણ કરતાં કહે કે ‘આ ગામ નાનું છે. આમાં ભિક્ષા દેવાવાળાં ઘરો થોડા છે, એમાંય કેટલાંક સૂતકાદિ વડે રોકાયેલાં ઘરો છે. એટલે ગોચરીમાં તકલીફ પડે તેમ છે. વગેરે’

“શ્રી દશવૈકાલિક ચૂર્ણિ” પૃષ્ઠ નં. ૧૭૪-

‘પડિકુટ્ટુકુલં ન પવિસે’

અર્થ : શાસ્ત્રકારે નિષેધેલાં કુળોમાં પ્રવેશ ન કરવો.

ક્યાં કુળો નિષેધેલાં છે ? એનો જવાબ આપતા લખે છે કે,

“તત્થ પડિકુટ્ટું દ્વિવિધમ્-ઈત્વરં સૂતકયુક્તં, યાવત્કથિકં અભોજ્યમ્, એતન્ન પ્રવિશેત્, શાસનલઘુત્વપ્રસંગાત્ ।

અર્થ : નિષેધ કરેલાં કુળો બે પ્રકારના છે (૧) ઈત્વરિક અને (૨) યાવત્કથિક. ઈત્વરિક - જન્મ-મરણના સૂતક આદિવાળાં અને યાવત્કથિક-અંત્યજ ડોંબ અને ચમાર આદિ.

શ્રી દશવૈકાલિક ટીકા-પૃ. ૧૬૬

પ્રતિકુટ્ટુકુલં દ્વિવિધમ્-ઈત્વરં યાવત્કથિકં ચ ઈત્વરં સૂતકયુક્તં, યાવત્કથિકં અભોજ્યમ્, એતન્ન પ્રવિશેત્, શાસનલઘુત્વપ્રસંગાત્ ।

અર્થ : “શાસ્ત્રકારે નિષેધ કરેલાં કુળો બે પ્રકારનાં છે (૧) ઈત્વર-થોડા

કાળ માટેનાં - જે સૂતકયુક્ત હોય છે (૨) યાવત્કથિક - જે યાવજજીવન માટે ત્યાગ કરેલા જે અંત્યજ આદિ. આવાં કુળોમાં સાધુઓ પ્રવેશે નહિ. કારણ કે જિનશાસનની હેલના થવાનો પ્રસંગ છે.”

શ્રી પંચાશક પ્રકરણ પૃ. ૨૧૮

સૂતકાદિભાવેऽપિ- જાતમૃતકપ્રભૂતિકદાનનિષેધેતુસદ્ભાવેऽપિ, આસ્તાં સૂતકાદ્યભાવે, અવિશેષસ્ય નિર્વિશેષસ્ય પાકારમ્ભસ્યયાવત સૂતકાદ્યભાવે સૂતકાદાવપિ તાવત એવ ઉપલમ્બો દર્શનમવિશેષોપલંભસ્તસ્માત્ ।

અર્થ : સૂતક આદિ હોતે છતે પણ એટલે ગૃહસ્થોને ત્યાં જન્મ-મરણ વગેરેમાં દાન દેવાનો નિષેધના હેતુનો સદ્ભાવ છે. છતાં પણ આરંભ થાય છે.

શ્રી અષ્ટક પ્રકરણ-અષ્ટક-૬, શ્લોક ૮ ની ટીકા

યતો ગૃહસ્થા અદિત્સવોऽપિ સૂતકકાન્તારાદિષુ તથા ભિક્ષૂણામભાવેऽપિ તથા રાત્ર્યાદૌ ભિક્ષાનવસરેऽપિ પાકં કુર્વન્તિ ।

તાત્પર્યાર્થ : સ્પષ્ટ ફરમાવે છે કે સૂતક આદિ પ્રસંગોમાં દાન દેવાનો અવસર ન હોવા છતાં ગૃહસ્થો રસોઈ (આહાર) વધારે બનાવે છે.

શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર પૃ. ૧૭૩

દશ્યતે ચ કદાચિત્સૂતકાદાવિવ સર્વેભ્ય એવ પ્રદાનવિકલા શિષ્ટાભિમતાનામપિ પાકપ્રવૃત્તિરિતિ ।

અર્થ : અને ક્યારેક સૂતક આદિમાં જેમ સર્વને આપવાની પ્રથા નથી - તેમ બધાને આપવાની પ્રવૃત્તિથી વિકલ હોય તો પણ શિષ્ટસંમત એ પ્રવૃત્તિ દેખાય છે કે સહેજે જ વધારે રંધાય.’

સૂતકવાદીઓ તરફથી અર્થસહિત રજૂ કરાતા શ્રી પ્રશમરતિપ્રકરણ સટીક, શ્રી વિશતિવિંશિકા, શ્રી સૂયગડાંગ સૂત્ર - ટીકા, શ્રી આચારાંગ સૂત્ર- ટીકા, શ્રી દશવૈકાલિક ચૂર્ણિ - ટીકા, શ્રી અષ્ટકપ્રકરણ-ટીકા : આ બધા ગ્રન્થોના પાઠોથી ‘શ્રાવકોથી સૂતકમાં સુપાત્રદાન ન થાય’ એવું સિદ્ધ થતું નથી. કારણ કે સૂતક કુલોનું વર્જન લૌકિક કુલોના વર્જનના ભેદમાં છે. એટલે અગાઉ જોઈ ગયા તેમ ‘સ્મૃતિ’ આદિને માનનારાઓ ‘સૂતકમાં દાન

ન અપાય' એવું માને છે. તેવાં લૌકિકકુલોમાં ગોચરી જવાનો નિષેધ છે. શ્રાવકોનાં કુળો તો લોકોત્તર કુળો છે. અને 'સૂતકમાં દાન ન અપાય' એવું લોકોત્તર જૈનશાસ્ત્ર ફરમાવતું નથી. માટે શ્રાવકોએ સૂતકનાં નામે સુપાત્રદાન બંધ કરવાનું ન હોય.

શ્રી પંચાશક સૂત્ર - સટીકનો ઉપર રજૂ કરેલો પાઠ વિચારતાં તો ઘણી સ્પષ્ટતા થાય તેમ છે. તેની ચોત્રીસથી આડત્રીસ ગાથાની ટીકાનો સાર આ પ્રમાણે છે :

“શ્રમણ-સાધુ - પાખંડિ આદિને માટે બનાવેલ આહારાદિ ઉદ્દેશકાદિ દોષથી દુષ્ટ બને છે માટે સાધુને કલ્પે નહિ” શાસ્ત્રકારની આ રજૂઆત સામે પરધર્મવાળાની દલીલ છે કે “તો પછી તો તમારા સાધુ ગોચરી માટે વિશિષ્ટ-શિષ્ટકુલોમાં જઈ શકશે જ નહિ. કારણ કે “**ગુરુદત્તશેષં ભુંજિત** એવા સ્મૃતિના વચનાનુસારે શિષ્ટપુરુષો ધર્મ - પુણ્યને માટે (સાધુ આદિને દાન આપવા માટે) આહારાદિ પકાવે છે. તમારા સિદ્ધાંત મુજબ એવા આહારાદિ સાધુને ન કલ્પે, તો સાધુ શિષ્ટ વગેરે કુલોમાં ગોચરી શી રીતે જઈ શકે? આ રીતે તો તેમને ભિક્ષા મળશે જ નહિ.” પરધર્મવાળાની આ દલીલ સામે શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે કે “આટલું મારા કુટુંબ માટે, આટલું શ્રમણાદિ માટે” એવી કલ્પનાપૂર્વક બનાવેલો આહાર સાધુને કલ્પે નહિ. પરંતુ ગૃહસ્થે પોતાના માટે બનાવેલ આહારમાંથી “હું આમાંથી સાધુને પણ આપીશ” એવો સંકલ્પ તે કરે, તો તે આહારાદિ સાધુને કલ્પી શકે છે. અમે તો કુટુંબ અને શ્રમણાદિને આપવાના આહારને બનાવતી વખતે બે વિભાગપૂર્વક સંકલ્પ કરે તેને જ સાધુ માટે અકલ્પ્ય કહીએ છીએ એ જ રીતે સર્વશિષ્ટજનો ધર્મ (દાન) માટે જ રસોઈ આદિનો આરંભ કરે છે એવું પણ નથી. કારણ કે તેઓને સૂતક આદિ દાનનિષેધનું કારણ હોવા છતાં, કેટલાક શિષ્ટ પુરુષોનાં ઘરમાં, રોજની જેમ જ, રોજની માત્રામાં જ રસોઈ આદિનો આરંભ થાય જ છે અને બીજી વાત કે - પોતાના માટે બનાવેલ રસોઈમાંથી થોડું પણ સાધુને આપતા ગૃહસ્થો આજે દેખાય છે. માટે સાધુને પોતાના માટે ન બનાવેલી ભિક્ષા ન જ મળે એવી તમારી (પરધર્મવાળાની) દલીલ ખોટી પુરવાર થાય છે.”

શ્રી પંચાશક પ્રકરણનો આ સંદર્ભ જોતાં સ્પષ્ટ જણાય છે કે, અહીં જે શિષ્ટપુરુષોના દાનની વાત જણાવી છે તે અન્ય ધર્મીઓ, પોતાના સ્મૃતિ આદિ ગ્રન્થોનાં અનુસારે સૂતકમાં દાન આપતા નથી - તેની છે. અહીં શાસ્ત્રકારે જૈનોનાં દાન અંગે કોઈ વાત કરી નથી. અને “સૂતકમાં જૈનો સાધુને ન વહોરાવી શકે” એવું શાસ્ત્રકારે ક્યાંય ફરમાવ્યું નથી. “સૂતકમાં દાન ન અપાય” તેવી માન્યતા સ્મૃતિ આદિને માનનારા જૈનેતરોની છે. “સૂતકમાં સાધુને ન વહોરાવાય” તેવી માન્યતા જૈનોની નથી. અન્ય ધર્મના સ્મૃતિ આદિના આધારે ચાલતા લોકાચારને જૈનાચાર સમજી લેવો - એ અગીતાર્થપણાનું લક્ષણ છે. શ્રીપંચાશક પ્રકરણનાં નામે “સૂતકમાં જૈનોથી સાધુને ન વહોરાવાય” તેમ કહેવું અનુચિત છે.

શ્રી જિનપૂજાના વિષયમાં શ્રી ‘હીરપ્રશ્ન’નો પાઠ આપણે જોઈ ગયા. તેમાં ગોચરીનો વિષય વિચારવાનો બાકી રાખેલ તે હવે જોઈએ. જેસલમેરના શ્રી સંઘે આ પ્રશ્નમાં ‘ખરતરગચ્છના સાધુઓ સૂતકવાળાનાં ઘરે દશદિવસ સુધી વહોરતા નથી. તેવા અક્ષરો શાસ્ત્રમાં ક્યાં છે ? અને આપણાં પક્ષમાં આ વિષયમાં કયો વિધિ છે ?’ એવું પૂછ્યું છે. આના ઉત્તરમાં પૂ. તપાગચ્છાધિપતિ શ્રીમદ્ વિજય હીરસૂરીશ્વરજી મહારાજએ ફરમાવ્યું કે ‘સૂતકવાળા ઘરે વહોરવાના વિષયમાં જે દેશમાં જે લોકવ્યવહાર હોય તેના અનુસારે સાધુઓએ કરવું. દશ દિવસનો આગ્રહ તો શાસ્ત્રમાં જાણ્યો નથી.’

આ પ્રશ્નોત્તરથી સમજાય છે કે, ખરતરગચ્છવાળા બધી જગ્યાએ દશ દિવસ સુધી સૂતકવાળા ઘરોમાં વહોરતા ન હતા. જ્યારે તપાગચ્છવાળા જે દેશમાં જેટલા દિવસનો લોકવ્યવહાર હોય તેટલા દિવસ વહોરવા જતા ન હતા. દશ દિવસનો આગ્રહ રાખતા ન હતા. વાત પણ ખરી છે કે સૂતક લૌકિક છે એટલે લોકોમાં જેટલા દિવસનો વ્યવહાર હોય તેટલા જ દિવસ ગોચરી જવા માટે વર્જવા જોઈએ. લોકવ્યવહાર દેશ-દેશમાં જુદો જુદો હોઈ શકે છે. માટે દશ દિવસ પકડી રાખવા શી રીતે યોગ્ય ગણાય ?

આ વખતે ખરતરગચ્છવાળા શ્રી વ્યવહારસૂત્રની ટીકાનો પાઠ આપીને કેવી વાત કરતા હતા તે વાત સૂતકવાદીઓ તરફથી રજૂ કરાતા શ્રી

‘સેનપ્રશ્ન’ના પ્રશ્નોત્તરમાં વાંચો :

તથા - “જાયમયસૂઅગાઈનિચ્છૂઢા” ઇત્યાદિ સૂતકશબ્દઃ પ્રત્યેકં સમ્બદ્ધ્યતે, જાતસૂતકં નામ જન્માનન્તરં દશાહાનિ યાવત્ મૃતસૂતકં મૃતાન્નતરં દશ દિવસાન્ યાવત્તત્ર યદ્વર્જ્યં તદ્દ્વિધા - ‘લોગ’ ત્તિ લૌકિકં ‘ઉત્તર’ ત્તિ લોકોત્તરં, લૌકિકં દ્વિધા-ઇત્વરં યાવત્કથિકં ચ, તત્રેત્વરં યત્સૂતકમૃતકાદિ, તથાહિ-લોકે સૂતકાદિ દશ દિવસાન્ યાવદ્વર્જ્યત ઇતિ, યાવત્કથિકં ચ વરુડછિમ્પકર્ચમકારડોમ્બાદિ, ઇતાન્યક્ષરાણિ વ્યવહારસૂત્રવૃત્તૌ સન્તીત્યુક્ત્વા સૂતકગૃહં દશદિવસાન્ યાવત્લ્હરતરાસ્ત્યજન્તઃ સન્તિ, પ્રશ્નોત્તરગ્રન્થે તુ દશદિનનિર્બન્ધો જ્ઞાતો નાસ્તિ ઇત્યુક્તમસ્તિ, તત્કથમિતિ ? પ્રશ્નોઽત્રોત્તરં - વ્યવહારસૂત્રવૃત્તૌ સૂતકવિષયે યદ્દશદિનવર્જનં તદ્દેશવિશેષપરત્વેન, તતો યત્ર દેશે સૂતકવિષયે યાવાનવધિસ્તાવન્તિ દિનાનિ વર્જનીયાનિ, તેન પ્રશ્નોત્તરગ્રન્થેન સહ ન કોઽપિ વિરોધ ઇતિ ॥ ૨૧૦ ॥

અર્થઃ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પૂ. શ્રી સેન સૂ. મ. કહે છે કે ‘દશ દિવસની જે વાત કરી છે તે દેશવિશેષે કરીને. એટલે જે દેશમાં દશ દિવસની મર્યાદા હોય તે દેશમાં દશ દિવસ. બાકી જ્યાં વધારે હોય ત્યાં યાવાન અવધિ સ્તાવન્તિ દિનાનિ એટલે જેટલી મર્યાદા તેટલા દિવસ વર્જવા.’ એવો અર્થ છે. આવા શબ્દોની સાક્ષીરૂપે શ્રી ‘વ્યવહાર સૂત્ર’ નામનો ગ્રંથ પણ મૂક્યો.

પ્રશ્નોત્તરનો પૂરો અર્થ આ પ્રમાણે છે :

પ્રશ્નઃ “જાય-મયસૂઅગાઈનિચ્છૂઢા” ઇત્યાદિ. સૂતક શબ્દ દરેક સાથે જોડવો. જાતસૂતક-જન્મ પછી દસ દિવસ સુધી. અને મરણસૂતક - મરણ પછી દસ દિવસ સુધી, તેમાં વર્જવાના બે પ્રકાર છે : લૌકિક અને લોકોત્તર. તેમાં લૌકિક બે પ્રકાર છે : ઇત્વર અને યાવત્કથિક. લોકમાં સૂતકના દસ દિવસ વર્જાય છે - તે ઇત્વર છે અને યાવત્કથિક એટલે વરુડ, ઈપા, યામડીઆ, ડોંબ, વગેરે અસ્પૃશ્યજાતિઓ. આ પ્રમાણે શ્રી વ્યવહાર સૂત્રની ટીકામાં છે.” એમ કહી ખરતરો સૂતકનું ઘર દસ દિવસ સુધી વર્જે છે. અને શ્રીહીરપ્રશ્નમાં તો કહ્યું છે કે “દસ દિવસનો આગ્રહ જાણ્યો નથી.” તો આ બાબત કેમ છે ? (પં. શ્રી ધનહર્ષગણીનો પ્રશ્ન)

ઉત્તર : શ્રી વ્યવહાર સૂત્રની ટીકામાં જે દસ દિવસનું વર્જન છે તે દેશ વિશેષને આશ્રયીને છે. તેથી જે દેશમાં સૂતકસંબંધી જે મર્યાદા હોય તેટલા દિવસ વર્જવા. તેથી પ્રશ્નોત્તર ગ્રન્થ સાથે કોઈ વિરોધ નથી.

પૂ. સેન. સૂ. મ. એ સ્પષ્ટ જણાવ્યું કે શ્રી વ્યવહાર સૂત્રની ટીકામાં સૂતકના વિષયમાં જે દશ દિવસ વર્જવાના કહ્યા તે તો કોઈક દેશ વિશેષમાં ચાલતા રીવાજ મુજબ છે. બાકી તો જે દેશમાં સૂતકના વિષયમાં જેટલા દિવસની મર્યાદા હોય તેટલા દિવસ વર્જવાના છે.

પ્રસૂતા (સુવાવડી) સ્ત્રી કેટલા દિવસ પછી બધે અડી શકે ?

રજસ્વલા (M.C.વાળી) સ્ત્રી M.C. શરૂ થયા બાદ ૭૨ કલાકે સ્નાન કરે એટલે ઘરમાં બધે અડી શકે, રસોઈ-પાણી કરી શકે. દેરાસરે જઈ શકે, સામાયિક કરી શકે, ગુરુભગવંતોને વહોરાવી શકે, સાધર્મિકોને જમાડી શકે. ટૂંકમાં ભગવાનની અંગપૂજન સિવાયની બધી ધર્મકરણી કરી શકે છે. ૭૨ કલાક બાદ જ્યારે M.C. વાળી સ્ત્રીને સંપૂર્ણ શુદ્ધિ આવી જાય પછી તે જિનપૂજા પણ કરી શકે છે. જિનની અંગપૂજામાં લોહી વગેરે વહેતું હોય ત્યારે સ્નાન કર્યા પછી પણ જિનપૂજા ન થાય. લોહી આદિ અશુચી વહેતી ન હોય તો સ્નાન કર્યા બાદ પ્રભુપૂજન થઈ શકે. આ સમજ મોટે ભાગે બધે ખૂબ જ પ્રચલિત છે.

પરંતુ સુવાવડ આવી હોય તો સંતાનને જન્મ આપનાર માતા કેટલા દિવસે અડી શકે અને કેટલા દિવસે જિનપૂજા કરી શકે ? આ વિષયમાં માથા એટલા મત જોવા મળે છે. કોઈ ૨૧ દિવસ બાદ ઘરમાં અડવાની છૂટ આપે છે પણ રસોડાને અડવામાં ૩૦ દિવસની મુદત મૂકે છે. ૪૦ દિવસ પછી પૂજાની છૂટ આપે છે તો કોઈક વળી બધી જ છૂટ ૪૦ દિવસ પછી આપે છે. તે પહેલા કશી જ છૂટ આપતા નથી. આમાં કોઈ નિયામક તત્ત્વ એક જ હોય તેવું ચાલતું નથી. આથી પ્રશ્ન ઊભો થાય કે આવા અવસરે શું કરવું ? તપાગચ્છની આ વિષયમાં સામાયારી કઈ ? અને તપાગચ્છની આ વિષયમાં શી માન્યતા છે, તેનો આધાર કયો ?

આનું સમાધાન આપણને શ્રી સેનપ્રશ્નમાં જોવા મળે છે. તપાગચ્છાધિપતિ

સવાઈ હીરલા પૂ. આ. ભ. શ્રી વિજય સેનસૂરીશ્વરજી મહારાજના સમયમાં તેઓશ્રીને આ વિષયનો જ પ્રશ્ન પૂછાયો છે અને તે તપાગચ્છના સર્વે સર્વા મહાપુરુષે આ પ્રશ્નનું સમાધાન પણ આપેલું છે તે પ્રશ્ન અને સમાધાન સંસ્કૃત અને ગુજરાતીમાં અહીં મુકવામાં આવે છે તે પહેલા આ પ્રશ્નોત્તર પર વિચાર કરી લઈએ.

પ્રશ્ન એવો છે કે ‘કડવા મતની સુવાવડી સ્ત્રી સંતાનને જન્મ આપ્યા બાદ એક મહિના સુધી કોઈને પણ અડતી નથી અને રસોઈ પણ રાંધતી નથી. જ્યારે આપણામાં (એટલે કે તપાગચ્છમાં) તો આ અડવાની અને રસોઈ આદિની મર્યાદા દશ દિવસની છે તો આમ કેમ ?

આ પ્રશ્ન એમ સૂચવે છે કે તે સમયે કડવા મતની માન્યતાવાળાઓ પોતાના ઘરે સંતાનને જન્મ આપનાર સ્ત્રીને સુવાવડ બાદ એક મહિના સુધી કોઈને અડવાની છૂટ આપતા ન હતા. અને રસોડાને અડવાનું કે રાંધવાનું પણ તેને કરવા દેતા ન હતા. એનો મતલબ એ થયો કે પ્રસૂતિ પછી તેમના મતે એક મહિના સુધી સ્પર્શની મર્યાદા પળાતી હતી. આપણા તપાગચ્છમાં પણ જો આવી મહિના સુધી ન અડવાની મર્યાદા પળાતી હોય તો પ્રશ્ન ઊભો થાય જ નહિ પણ તે વખતે આપણા તપાગચ્છમાં પ્રસૂતિ પછી સંતાનને જન્મ આપનાર સ્ત્રી દશ દિવસ કોઈને અડતી ન હતી, રસોઈ પણ કરતી ન હતી, મતલબ રસોડાને પણ અડતી ન હતી. દશ દિવસ બાદનું જે સ્નાન કરવામાં આવે છે જેને લોકભાષામાં ‘દસુટણ કાઢ્યું’ એમ કહેવાય છે તે સ્નાન કર્યા બાદ કોઈને પણ અડવાની - રાંધવાદિની છૂટ મળી જતી હતી. M.C. વાળી સ્ત્રીને ૭૨ કલાક બાદના સ્નાન પછી જેટલી છૂટ મળે છે તેટલી છૂટ પ્રસૂતા સ્ત્રીને પણ દશ દિવસના સ્નાન પછી મળે છે એવું આ પ્રશ્ન પરથી સમજાય છે. કારણ કે M.C. વાળી અને પ્રસૂતા સ્ત્રી બન્નેને સ્પર્શની મર્યાદા પૂરી થાય એટલે જેટલી ધર્મકરણી કરવાની છૂટ મળે છે તે સમાન જ હોય. જેમ M.C. ની સ્પર્શમર્યાદા ૭૨ કલાકની છે તેમ પ્રસૂતિની સ્પર્શમર્યાદા દશ દિવસની તપાગચ્છમાં ચાલે છે તેવું આ પ્રશ્નથી સ્પષ્ટ સમજાય છે.

જો કે આ તો પ્રશ્ન છે. ક્યારેક પ્રશ્નમાં ખોટી માહિતી પણ મૂકવામાં

આવી હોય તેવું બની શકે. માટે આ પ્રશ્નનો તપાગચ્છાધિપતિએ ચાર સદી પહેલા જે જવાબ આપ્યો છે તે સૌથી અગત્યનો ગણાય.

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા સેનપ્રશ્નમાં જણાવ્યું છે કે “સંતાનને જન્મ આપનાર પ્રસૂતા સ્ત્રી સંઘટ્ટાદિ (એટલે કે કોઈને અડવા આદિ, રસોઈ આદિ) દશ દિવસ સુધી કરતી નથી એ લોકવ્યવહાર છે. તેમાં પણ દેશવિશેષમાં ઓછા-વધતા દિવસ પણ હોય. (એટલે કે દશથી ઓછા નવ દિવસ આદિ પણ ક્યાંક હોય તો ક્યાંક દશથી વધારે ૧૧ દિવસ આદિ પણ હોય).”

જો તપાગચ્છમાં પણ એક મહિના સુધી સ્પર્શની મર્યાદા પળાતી જ હોય કે પાળવી જોઈએ તેવી સામાયારી હોત તો સ્પષ્ટ જવાબ આપ્યો હોત કે આપણે પણ મહિના સુધી સ્પર્શની મર્યાદા પાળવી જોઈએ. પણ તેવો જવાબ આપ્યો નથી. જવાબમાં દશ દિવસની સ્પર્શમર્યાદાને પુષ્ટિ આપી છે. તેમાં પણ દેશવિશેષમાં કોઈક સ્થાને ૮ કે ૧૧ દિવસ આદિ ઓછા-વધતા હોય તો તેનો પણ સ્વીકાર કરી શકાય.

આજે જોવા મળતી માથા એટલા મતવાળી માન્યતા અને આ શ્રી સેનપ્રશ્ન સંબંધી પ્રશ્નોત્તરમાં મળતો આધાર બન્ને વચ્ચે મોટું અંતર છે. તપાગચ્છના જૈનોએ તો શ્રી સેનપ્રશ્નના આધારે જ સમાયારી પાળવાની હોય. આ વાત કહ્યા વિના સમજાય તેવી છે.

અહીં કોઈકને એ પ્રશ્ન પણ ઉભો થઈ શકે કે M.C. વાળાને ૭૨ કલાકની અંદર અને પ્રસૂતા સ્ત્રીને દશ દિવસ દરમિયાન ગમે તેટલીવાર સ્નાન કરે તો પણ સ્પર્શની મર્યાદા છૂટી ન થાય એ જ રીતે M.C. વાળાને ૭૨ કલાક બાદ પણ રક્તસ્રાવ ચાલુ રહે અને પ્રસૂતા સ્ત્રીને દશ દિવસ બાદ પણ રક્તસ્રાવ ચાલુ જ રહે તો તેમની સાથેની સ્પર્શમર્યાદા છૂટી કેવી રીતે થાય ? રક્તસ્રાવ બંધ થયા પછી જ સ્પર્શમર્યાદા છૂટી થવી જોઈએ ને ?

આનું સમાધાન એ છે કે સ્પર્શમર્યાદા રક્તસ્રાવના આધારે નક્કી થતી નથી. કારણ કે રક્તસ્રાવ તો દરેક સ્ત્રીની શારીરિક તાસીર અનુસાર અલગ અલગ દિવસો સુધી ચાલે છે. કોઈકને દોઢ દિવસમાં બંધ થઈ જાય છે તો કોઈકને ત્રણ દિવસ પછી પણ ચાલુ રહે છે. દોઢ દિવસવાળાની સ્પર્શમર્યાદા

દોઢ દિવસ બાદ ચાલુ થઈ જાય તેવું નથી હોતું અને ત્રણ દિવસથી પણ વધુ રક્તસ્રાવ આવતો હોય તો તેની સ્પર્શમર્યાદા ૭૨ કલાક બાદ પણ છૂટી ન થાય એવું બનતું નથી.

આવું જ પ્રસૂતિ સમયે પણ સમજી લેવું એમાં પણ રક્તસ્રાવના દિવસો નક્કી હોતા નથી. દરેક સ્ત્રીની પોતપોતાની તાસીર અનુસાર હોય છે. હમણાં તો ડૉક્ટરી સારવારના કારણે એ વિષયમાં પણ ઘણું પરિવર્તન જોવા મળી શકે છે. માટે જ સ્પર્શમર્યાદા માટે M.C. માટે ૭૨ કલાક અને પ્રસૂતિ માટે ૧૦ દિવસ ગણીને ચાલવાનું છે. આ સમય મર્યાદા પહેલા રક્તસ્રાવ બંધ થઈ જાય છે કે સમયમર્યાદા પછી પણ ચાલુ રહે છે તેની ગણતરી પર સ્પર્શ મર્યાદા માટે ચાલવાનું નથી. હા, જિનપૂજા માટે રક્તસ્રાવ ચાલુ ન હોવો જોઈએ - એ નિયમ શ્રી શ્રાદ્ધવિધિમાં જણાવ્યો છે માટે અવશ્ય પાળવાનો છે.

શ્રી પ્રવચનસારોદ્ધાર ગ્રંથમાં અસ્વાધ્યાયની વિચારણાના સમયે સ્ત્રીઓને જે ઋતુસ્રાવ આવે છે તેની વાત કરતા જણાવ્યું છે કે એનો સમય ત્રણ દિવસનો હોય છે ત્રણ દિવસ બાદ પણ જો પ્રકૃતિ ભિન્નતાને કારણે કોઈક સ્ત્રીને રક્તસ્રાવ ચાલુ રહે તો પણ તે રક્તસ્રાવ 'આર્તવ' સ્વરૂપ નથી. નિયમા મહારક્ત છે. માટે એવું મહારક્ત ચાલુ રહે તો પણ ત્રણ દિવસ બાદ અસજ્જાય રહેતી નથી.

આપણે આ જ વાતને પ્રસૂતિના દશ દિવસ માટે પણ વિચારી શકીએ છીએ. દશ દિવસ સુધીનો સ્રાવ સ્પર્શમર્યાદામાં બાધક છે તે પછીનો સ્રાવ સ્પર્શમર્યાદામાં બાધક બનતો નથી. આ રીતે સ્પર્શસ્પર્શની મર્યાદા માટે જે આજે અરાજકતા ચાલે છે. તેને દૂર કરીને તપાગચ્છમાન્ય સામાચારી મુજબ શ્રી સેનપ્રશ્નના આધારે પ્રસૂતા સ્ત્રી માટે સ્પર્શની મર્યાદા દશ દિવસની દરેકે પાળવી જોઈએ.

જે પ્રશ્નોત્તર માટે આટલો વિચાર કર્યો છે તે પ્રશ્નોત્તર સંસ્કૃત અને ગુજરાતીમાં હવે અહીં આપણે જોઈએ.

શ્રી સેનપ્રશ્ન

તથા - પ્રસૂતાપત્યા સ્ત્રી કટુકમતીનાં માસં યાવન્ન સંઘટ્યતિ કસ્યાપિ, ન કરોતિ રંધનક્રિયાં, આત્મીયાનાં તુ દિનદશકં યાવત્ તત્કિમિતિ ? પ્રશ્નોઽત્રોત્તરં- પ્રસૂતાપત્યા સ્ત્રી સંઘટ્ટનાદિ દશદિનાનિ ન કરોતીતિ લોકરીતિઃ, તત્રાપિ દેશવિશેષે ન્યૂનાધિકત્વમપિ ॥ ૧૧૮ ॥

અર્થ : પ્રશ્ન : સંતાનને જન્મ આપનારી કડવામતીની સુવાવડી સ્ત્રી, મહિના સુધી કોઈને પણ અડતી નથી, તેમ જ રાંધવાની ક્રિયા કરતી નથી, આપણામાં તો દશ દિવસ સુધી. આમ કેમ ?

‘ઉત્તર : સુવાવડી સ્ત્રી સંઘટ્ટાદિને (અડકવા આદિને) દશ દિવસ સુધી કરતી નથી એ લોકવ્યવહાર છે. દેશવિદેશમાં કોઈક સ્થાને ઓછાવત્તાપણું પણ છે.’

તથા-સૂતકગૃહં સાધવ આહારાર્થં યાન્તિ નવેતિ ? પ્રશ્નોઽત્રોત્તરં - યત્ર દેશે સૂતકગૃહે યાવદ્ધિર્ભર્વાસરૈર્બ્રાહ્મણાદયો ભિક્ષાર્થં વ્રજંતિ તત્રાત્મભિરપિ તથા વિધેયમિતિ વૃદ્ધવ્યવહારઃ ॥ ૨૦૧ ॥

પ્રશ્ન : સૂતકવાળા ઘરે સાધુએ વહોરવા જવાય કે નહિ ? (પં. શ્રી વિદ્યાવિજય ગણીનો પ્રશ્ન)

ઉત્તર : જે દેશમાં સૂતકવાળા ઘરે જેટલા દિવસ પછી બ્રાહ્મણ વગેરે ભિક્ષા માટે જાય, તે દેશમાં સાધુઓએ તેટલા દિવસ પછી આહાર માટે જવું. એવો વૃદ્ધપુરુષોનો વ્યવહાર છે.

અહીં શ્રી સેનપ્રશ્નના બીજા પ્રશ્નોત્તરમાં લોકવ્યવહાર મુજબ જ ગોચરી જવાની વાત લખી છે. જ્યારે પહેલા પ્રશ્નોત્તરમાં કડવાગચ્છ અને તપાગચ્છની પ્રસૂતા બહેનો માટેની સમયમર્યાદાનો તફાવત જોવા મળે છે. આમાં પણ ‘દેશવિશેષ’માં ઓછા-વધતા દિવસો હોવા’ની વાત સ્પષ્ટ લખી છે. માટે દશ દિવસનો આગ્રહ પણ હોતો નથી. જે તે દેશનો જેવો રીવાજ, એના આધારે જ દિવસો નક્કી થતાં. કડવાગચ્છવાળા જો આજના સૂતકવાળાઓની જેમ જીદી વલણ અપનાવનારા હોત તો તેઓ પણ મહિના પહેલા સૂતકવાળા ઘરનો કોઈ માણસ પૂજા કરવા જાય તો ‘દેરાસર અને શ્રી જિનપ્રતિમા અભડાવવા’નો આક્ષેપ તેઓ ઉપર કરતા હોત અને મહિના

પહેલાં ગોચરી વહોરવા જનારા સાધુને 'સુવાવડીના શીરા અને લાડવા ખાવાના લાલચુ' તરીકે ચીતર્યા હોત. આ કડવાગચ્છવાળા કે સૂતકના નામે શ્રીજિનપૂજા અને સુપાત્રદાન ઉપર પ્રતિબંધ મૂકનારા આજના તપાગચ્છવાળા : બેમાંથી એકેય સાચા રસ્તે નથી. સૂતક લૌકિક હોવાથી જે દેશમાં જેટલા દિવસનો લોકવ્યવહાર હોય તેટલા દિવસ જ લૌકિક કુલોનો ત્યાગ કરવાનો હોય.

શ્રી હીરપ્રશ્ન કે શ્રી સેનપ્રશ્નના સૂતકમાં ગોચરીસંબંધી પ્રશ્નોત્તરોથી જ સ્પષ્ટ થાય છે કે, સૂતકના કાળમાં શ્રાવકોએ સાધુને ગોચરી વહોરાવવામાં કે સાધુએ એ કાલમાં ગોચરી વહોરવામાં કોઈ શાસ્ત્રીય બાધ નથી, પણ વ્યાવહારિક બાધ છે. શ્રી હીરપ્રશ્ન કે શ્રી સેનપ્રશ્નના રચના સમયનાં સામાજિક, ધાર્મિક કે રાજકીય વાતાવરણને ધ્યાનમાં લઈએ તો આ વ્યાવહારિક નિષેધની જરૂર સહેલાઈથી સમજાય તેવી છે. પ્રાચીનશાસ્ત્ર પાઠોની અગાઉ વિચારણા કરી, તેમાંય સૂતકના દોષને તાત્ત્વિક નહિ, પણ વ્યાવહારિક ગણીને લોકોમાં આપણા ધર્મની નિંદા ન થાય તે વિચારને જ મહત્ત્વ અપાયું છે. પ્રાચીન કાલમાં અન્ય ધર્મી ખાસ તો બ્રાહ્મણ વર્ગના-ધર્મશાસ્ત્રોનું લોકવ્યવહારમાં ભારે મહત્ત્વ હતું. એ વર્ગને જૈનધર્મ પ્રત્યે એક ખાસ પ્રકારનો દ્વેષભાવ હતો. વિદ્યામાં, વ્યાપારમાં, રાજકારણમાં અને બીજા કોઈ ક્ષેત્રમાં ય જૈનોની ચડતી એ વર્ગને ભારે ઈર્ષ્યાનું કારણ બનતી. આ ઐતિહાસિક સ્થિતિમાં જૈનોની નજીવી વાતોને વિકૃત કરીને સામાન્ય લોકમાનસમાં તેમને ઉતારી પાડવાની વૃત્તિ એ વર્ગમાં જોર કરતી હતી. તે વર્ગની આવી વૃત્તિને ખોટી તક ન મળી જાય એનું આપણા શ્રી સંઘે સતત લક્ષ્ય રાખવું પડતું. અને તેથી જ આવા લોકવ્યવહારના વિધિ-નિષેધો ધ્યાનમાં લેવાતા. એક ઉદાહરણ જોઈએ : અશુચિના સ્પર્શ જેવા ખાસ કારણ વિના સાધુ માટે સ્થંડિલભૂમિથી આવીને પગ વગેરે ધોવામાં વધુ પાણી વાપરવાનો નિષેધ છે. છતાં બ્રાહ્મણાદિ - બાહ્ય શૌચને મહત્ત્વ આપનારા-જોતા હોય એવા પ્રસંગે વધુ પાણી વાપરીને પગ વગેરે ધોવાની પણ શાસ્ત્રોમાં આજ્ઞા છે. આમાં આપણા શાસ્ત્રકારોએ લોકવ્યવહારને-લોકોમાં આપણા

ધર્મની નિંદા ન થાય તે વાતને મહત્ત્વ આપ્યાનું સ્પષ્ટ છે. પણ તેથી આવા વ્યાવહારિક કારણ વિના પાણીનાં છબછબિયાં બોલાવવાની સાધુને છૂટ મળી જતી નથી. સૂતકમાં ય આવી જ વ્યાવહારિક વિચારણા કરવામાં આવી હોવાનું શાસ્ત્રકારોએ સ્પષ્ટ ફરમાવ્યું છે. આજે જ્યારે આપણા સૌના પુણ્યયોગે, અન્ય ધર્મીઓની ચિંતા કરવી જ પડે એવી સામાજિક - રાજકીય પરાધીનતા ટળી ગઈ છે ત્યારે ય પેલા વ્યાવહારિક વિધિ-નિષેધો પકડી રાખવામાં કોઈ ઔચિત્ય નથી. આરાધકોના દુર્ભાગ્યે ફરી તેવી અન્ય-ધર્મીઓના વર્ચસ્વવાળી-પરિસ્થિતિ સર્જાય તો વિધિનિષેધો પાળવાનું શરૂ ય કરવું પડે. પણ તેવા કારણ વિના આપણા તાત્ત્વિક નિયમોને ગૌણ કરીને વ્યાવહારિક નિયમો પાળવામાં મિથ્યાત્વની આડકતરી અનુમોદના જ છે.

શ્રીઓના માસિક ધર્મની કે પ્રસવકાલની શારીરિક અશુદ્ધિના કાલમાં તેઓને શ્રી જિનપૂજાદિનો નિષેધ તાત્ત્વિક હોવાથી તે સ્વીકાર્ય જ છે.

આટલી વિચારણાથી એ વાત સ્પષ્ટ બને છે કે સૂતકના સમયમાં પ્રસૂતા બહેનોએ જ્યાં સુધી શુદ્ધિ ન જણાય ત્યાં સુધી શ્રી જિનપૂજન ન કરવું. અશુદ્ધિના કાલ દરમ્યાન ઘરમાં અન્ન, પાણી, વસ્ત્ર વગેરે દૂષિત ન બને તે રીતે સ્પર્શવાની મર્યાદા તેમણે જાળવવી, ઘરના અન્ય સભ્યો માટે 'સ્નાન કર્યા પછી શ્રી જિનપૂજા કરવી, પૂ. ગુરુભગવંતોને વહોરાવવું' વગેરે નિષિદ્ધ નથી. સૂતકના નામે આનો નિષેધ કરવો એ જૈનેતરોનો આચાર છે. જૈનશાસ્ત્રો તેવો નિષેધ ફરમાવતા નથી.

સૂતક વિચારણાની સમાપ્તિ કરતાં પહેલા, 'સૂતકમર્યાદાયૈ નમઃ'ના લેખકે જે વાહિયાત તર્કો કર્યા છે-તેનોય સામાન્ય વિચાર કરી લઈએ.

પૂ. ૨૬ ઉપર લખ્યું છે કે 'અહીં તો એમ.સી. અને પરુની જેમ સૂતકમાં પૂજા કરવી એટલે ભગવાનને અભડાવવા. અપવિત્ર બનાવવા. એમ સમજી જ લેવું. અર્થાત્ એમ.સી. વાળી બહેનના પડછાયા વગેરેથી પાપડ-વડી બગડે છે. તેમ સૂતકીય વ્યક્તિથી પરમાત્માની પ્રતિમા બગડે છે એમ સમજવામાં કોઈ બાધ નડતો નથી.' આમાં એમ.સી. કે પરુવાળી વ્યક્તિ પૂજા કરે તો ભગવાનની આશાતના થાય. એ વાત અગાઉ જોઈ ગયા તે

શ્રી શ્રાદ્ધવિધિના પાઠથી સિદ્ધ થાય છે. પરંતુ ‘પ્રસૂતા બહેન સિવાય બાકીના ઘરના સભ્યો પૂજા કરે તો ભગવાન અભડાય જાય’ એવો મત મુનિશ્રીનો પોતાના ઘરનો છે, જૈન શાસ્ત્રોનો એવો મત નથી. એ જ રીતે એમ.સી. વાળી બહેનના પડછાયા વગેરેથી પાપડ વડી બગડે છે-એવું માનનારાય, ‘પ્રસૂતાબહેન કે એમ.સી.વાળા બહેન સિવાયના સૂતકવાળા ઘરના અન્ય સભ્યોના પડછાયાથી પાપડ કે વડી કશુંય બગડતું હોય એમ માનતા નથી. પછી પ્રતિમા બગડવાની તો વાત જ નથી. આવા મોં-માથા વિનાના તરંગોથી મગજ બગડે-એમ સમજવામાં કોઈ બાધ નડતો નથી.

પોતાના આવા તરંગને વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિકોણથી સમજાવવાની ધૂનમાં પૃ. ૭૮ ઉપર લખે છે કે

‘એક સત્ય હકીકતથી તને સમજાવું - એક ફ્લેટમાં એક વ્યક્તિનું ખૂન થયું. ખૂન થતાં જ રૂમની દીવાલ-ગાદલા ઓસીકાંનાં કવરો વગેરે લોહીથી ખરડાયાં. કોઈને પણ આ ખૂનની ગંધસુદ્ધાં ન આવે તે હેતુથી દીવાલ-ગાદલાં વિ.નાં કવરો બધુ જ સાબુથી બરોબર સાફ કરવામાં આવ્યું. ક્યાંય આછી છાંટ પણ ન દેખાય એની પૂરેપૂરી તકેદારી રાખી હતી.

છતાં કેટલાક (પ્રાયઃ ૩-૪) દિવસ બાદ સામાન્ય શક જતાં પોલીસ તંત્રે એ જ રૂમની દીવાલ-ગાદલાં-ઓસીકાંનાં કવરો પર રાસાયણિક દ્રવ્ય છાંટ્યું. આ રાસાયણિક દ્રવ્ય સ્પર્શતા જ એ દીવાલ વગેરે પર લોહીના ડાઘ ઊપસવા લાગ્યા.

તાત્પર્યાર્થ એ શ્રેયસ્ ! કે સાબુ વગેરેથી ઘસી ઘસીને બરાબર સાફ કરવા છતાં કેટલાય દિવસ સુધી તે લોહીના પુદ્ગલ દ્રવ્ય સાફ ન થયા. તો શું સૂતકના વિષયમાં પણ કાળ પાક્યા વગર સ્નાનમાત્રથી આવાં અશુચિમય પુદ્ગલ દ્રવ્યો સાફ થાય ખરા ?

બીજી વાત - જે સ્થળ પર બહેનો (સ્ત્રીઓ) બેસેલ હોય - તે સ્થળ પર પુરુષે બે ઘડી બેસાય નહિ. આ વાત શાસ્ત્રીય છે. તો કોઈ પરમાત્માનો અનુયાયી એમ કહી શકશે કે એ જગ્યા ધોયા પછી એના પર બેસી શકાય ? નહીં જ. ગમે તેટલું ધુવો ને..... એ પરમાણુ-પુદ્ગલોનો પ્રભાવ અમુક

નિશ્ચિત કાળ વિના નષ્ટ નથી થતો. તો શું સૂતકમાં શુદ્ધિ હેતુ કાળ પાક્યા વિના શરીર ધોવાથી (સ્નાન કરવાથી) અશુચિમય પુદ્ગલો દૂર થઈ જાય ખરા ? ના, ન જ થાય.

ત્રીજી વાત :- તે શું પેલા શિકારી કૂતરાની વાત નથી સાંભળી ? ચોરને પકડવા માટે પોલીસ તંત્ર કૂતરાને સાથે ફેરવે છે. કૂતરો ભૂમિ સૂંઘતો સૂંઘતો આગળ વધે છે. જે ભૂમિ ઉપરથી ચોર પસાર થયો હોય છે, તે ભૂમિ ઉપરથી બીજા પણ સેંકડો-હજારો માનવ પ્રાણી ગણ પસાર થયેલ હોય છે. છતાં તે ચોરના પરમાણુના પુદ્ગલો નષ્ટ નથી થતા હોતા એને કૂતરો ઓળખી કાઢે છે.’

સૂતક મર્યાદાયે નમઃના ક્રમ મુજબ જ આ મુદ્દાઓ પર વિચારીએ. શાસ્ત્રકાર ભગવંતોએ પરિમિત જલથી સ્નાન કરીને શ્રી જિનપૂજા કરવાનું જણાવ્યું છે, પણ સ્નાન કર્યા પછી રાસાયણિક પરીક્ષણ કરાવવાનું જણાવ્યું નથી. સ્નાન કર્યા બાદ પણ રાસાયણિક પરીક્ષણ કરાવીને જ પૂજા કરવાનું શાસ્ત્ર આ લેખક સિવાય કોઈએ વાંચ્યું નથી. એમ તો શરીરમાંથી લોહી વગેરે અશુચિ નીકળતી બંધ થાય પછી પણ રાસાયણિક પરીક્ષણ કરાવે તો કદાચ અશુદ્ધિ દેખાય પણ ખરી. પણ આવું કરાવ્યા પછી શુદ્ધિ જણાય તો જ પૂજા કરવી એવું શાસ્ત્રકારોએ ફરમાવ્યું નથી ‘સૂતકવાળાના ઘરના સભ્યો અને સૂતક વિનાના ઘરના માણસોનું રાસાયણિક પરીક્ષણ કરાવતા, સૂતકવાળાં ઘરના સભ્યોના શરીર ઉપર અશુચિદ્રવ્યો મળી આવ્યા અને સૂતક વિનાના ઘરના માણસોના શરીર ઉપર અશુચિ દ્રવ્યો ન મળ્યા’ આવી જાહેરાત લેખક કરે ત્યાં સુધી આપણે રાહ જોઈએ.

છન્નસ્થ સાધુ શાસ્ત્રીય મર્યાદાપૂર્વક શ્રુતજ્ઞાનનો પૂરતો ઉપયોગ રાખીને નિર્દોષ જણાતો આહાર લઈ આવે અને એ આહાર કેવલી ભગવંતના જ્ઞાનમાં દોષિત દેખાતો હોય તોય કેવલી ભગવંત એ આહાર વાપરી જાય. પેલા સાધુને ‘આહાર દોષિત હતો’ એમ કહે નહિ. જ્યારે આ લેખક પરિમિત જળથી સ્નાન કર્યા બાદ શ્રી જિનપૂજા થઈ શકે - તેવી શાસ્ત્રમર્યાદાની સાથે રાસાયણિક પરીક્ષણનું પારાયણ લઈ મંડ્યા છે. તેમનું

વિજ્ઞાન, અજ્ઞાન વધારવાથી વિશેષ કશું કરે તેવું નથી.

‘બીજી વાત’ના જવાબમાં તો જણાવવાનું કે ‘જે સ્થળે બહેનો બેઠા હોય તે સ્થળે પુરુષે બે ઘડી સુધી બેસવું નહિ’ આ શાસ્ત્રીય મર્યાદામાં કોઈ વિવાદ જ નથી. અહીં ‘બહેનો બેઠી માટે અશુચિ થઈ’ એવું છે જ નહિ. એટલે જગ્યા ધોવાની વાત સાવ અક્કલ વગરની છે. શરીર ઉપર લાગેલી લોહી આદિ અશુચિ ધોવા છતાં સાફ ન થાય-એ વાત તદ્દન આધાર વિનાની છે. અશુચિના સ્પર્શમાં સ્નાનથી શુદ્ધિ થાય-એવું ઘણી જગ્યાએ વિધાન છે. પુદ્ગલનો પ્રભાવ અને અશુચિનો સ્પર્શ : આ બે વચ્ચેનો તફાવત સમજ્યા વિના લેખક લાંબી લાંબી વાતો કરે છે.

‘ત્રીજી વાત’ના જવાબમાં જણાવવાનું કે ‘પૂજા કરવા જતા શ્રાવકને રસ્તામાં ચાંડાલ વગેરે અશુદ્ધ માણસોનો સ્પર્શ થઈ જાય તો ફરી સ્નાનથી શુદ્ધ થવાનું હોય છે. પણ જે રસ્તા ઉપરથી ચાંડાલ વગેરે પસાર થયા હોય તે ભૂમિ ઉપર તેની અશુચિના પુદ્ગલો નષ્ટ થતા નથી માટે તે ભૂમિ ઉપર ચાલીને જનારો અશુદ્ધ થઈ જાય-એવું તો કોણ માને ? શ્રી જિનપૂજાનો વિરોધ કરવા માટે આવી વાહિયાત દલીલો કરીને લેખક કઈ ગતિમાં જવા ઈચ્છે છે ? શાસનદેવ તેમને સદ્બુદ્ધિ આપે.

‘સેનપ્રશ્ન ના (પ્રશ્ન-૧૧૮) પાઠમાં, દેશાચાર મુજબ સૂતકની દસ દિવસની મર્યાદામાં ઓછા દિવસો પણ હોઈ શકે તેમ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે (ન્યૂનાધિક્ત્વમપિ) પ્રશ્ન ૨૦૧ અને ૨૮૦ પણ આ જ ભાવ સ્પષ્ટ કરે છે. છતાં લેખક વારંવાર ‘જેટલા વધારે દિવસનો વ્યવહાર’ આ વાત પકડી રાખે છે. લેખકના વડિલ સ્વ. સાગરજી મહારાજ પણ, સૂતકવાળાને ઘેર ખાનાર-પીનાર પણ બીજે ઘરે જાય તો સૂતક પાળવાની જરૂર નહિ હોવાનું સ્પષ્ટ જણાવે છે. છતાં મુનિશ્રી પોતાના એ વડિલની વાતને પણ અવગણીને, સૂતક પાળવાની અને તેય બાર દિવસ સુધીની મર્યાદા ફરમાવી રહ્યા છે. જુઓ: (સૂ. મ. ન. પૂ. ૮૬) પોતાની માન્યતાને સાચી ઠરાવવા, પોતાના વડિલ, પૂ. શ્રી. સેન સૂ. મ. જેવા પૂર્વાચાર્ય અને શાસ્ત્રોની ધોર ઉપેક્ષા કરનારા લેખક શાસ્ત્રની અને મહાપુરુષોની આશાતના કરતા અટકે એમ

ઈચ્છીએ.

લેખકના વાહિયાત તરંગોના કેટલા જવાબ આપવા ? સૂતકવિષયક શાસ્ત્રમર્યાદાની વિચારણા અહીં સમાપ્ત કરવામાં આવે છે. ભવિષ્યમાં સંગત શાસ્ત્રપાઠો સાથે રજૂઆત કરવામાં આવશે તો અવશ્ય એના ઉપર પણ વિચારણા કરશું.

અસ્વાધ્યાય વિષયક શાસ્ત્રપાઠોની વિચારણા

‘સૂતકમર્યાદાયૈ નમઃ’ પુસ્તકમાં પૃ. ૪૦ થી ૪૪ સુધી સ્વાધ્યાયનિષેધના શાસ્ત્રપાઠો મૂક્યા છે. શ્રી વ્યવહાર સૂત્ર, શ્રી વિચાર રત્નાકર, શ્રી ધર્મસાગરીય-ઉત્સૂત્રખંડન, શ્રી આવશ્યક સૂત્ર-સટીક, શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્ર-સટીક, શ્રી પ્રાચીન સામાચારી, શ્રી પ્રવચન સારોદ્ધાર આદી ગ્રન્થોના રજૂ કરવામાં આવેલા પાઠોમાં મુખ્યત્વે અસ્વાધ્યાયનો વિષય વર્ણવ્યો છે. આનુસંગિક સૂતકનાં કુલ અને દિવસો સંબંધી ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેના જવાબો તો અગાઉની વિચારણામાં આવી જાય છે.

શ્રી જિનપૂજા અને ગોચરીને અસ્વાધ્યાય સાથે કોઈ સંબંધ હોતો નથી. કારણકે શાશ્વતી ઓળી સંબંધી અને ચોમાસીસંબંધી અસ્વાધ્યાયના દિવસોમાં વિશિષ્ટ શ્રુતોનો સ્વાધ્યાય કરવાનો નિષેધ છે, પરંતુ આ જ પર્વના દિવસોમાં શ્રી જિનપૂજા તો વિશિષ્ટ રીતે કરવાનું વિધાન છે. અને સુપાત્રદાનનો લાભ લેવાનું પણ આ દિવસોમાં વધુ મહત્ત્વનું છે. એટલે ઉપર જણાવેલ શાસ્ત્રપાઠોથી સૂતકના નામે શ્રી જિનપૂજા, ગોચરી વહોરાવવી બંધ કરાવી શકાય નહિ.

અહીં પૃ-૪૩ ઉપર શ્રી ‘સ્થાનાંગ સૂત્ર’નો પાઠ લખ્યા પછી છેલ્લે લેખક લખે છે કે ‘અર્થાત્ ત્યાં સુધી પાંચેય પ્રકારમાંનો કોઈપણ સ્વાધ્યાય થઈ શકે નહિ. તાત્પર્ય : એ છે કે સ્વાધ્યાય પાંચ પ્રકારે છે. (વાચના પૃચ્છનાદિ)’ શાસ્ત્રબોધ વિના શાસ્ત્રચર્યા કરવા બેસે તો શું પરિણામ આવે તેનો આ ઉત્કૃષ્ટ નમૂનો છે. લેખકે રજૂ કરેલ શ્રી ‘પ્રવચન સારોદ્ધાર’ના પાઠમાં જ ચાર લીટીઓ પછી પંક્તિ લખી છે કે **અનુપ્રેક્ષા તુ ન કદાચનાપિ પ્રતિષિદ્ધ્યતે - અનુપ્રેક્ષા સ્વાધ્યાયનો ક્યારેય નિષેધ હોતો નથી.**’ શાસ્ત્રકારે નિષેધ ન કર્યો

હોવા છતાં લેખક પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયમાંના ચોથા અનુપ્રેક્ષા સ્વાધ્યાયનો પણ ઉપર મુજબ નિષેધ કરે છે. આવી જ કુટેવના કારણે તેમણે આખી ચોપડીમાં શાસ્ત્રકારે નિષેધ ન કર્યો હોવા છતાં સૂતકના નામે શ્રી જિનપૂજા અને ગોચરી વહોરાવવાનો નિષેધ ફરમાવ્યો છે. શાસ્ત્રકારો કરતા વિપરીત વિધાન કરનારા લેખકની વાત કોઈ પણ સંયોગોમાં માની શકાય નહિ. શાસ્ત્રાધાર વિનાની વાત પણ શાસ્ત્રના નામે જ રજૂ કરવાની આ કુટેવ લેખકની પોતાની નથી, તેમને વડિલોનો મળેલો વારસો છે.

ઐતિહાસિક આધારો, ચાર ચાર સદી જૂના ગ્રંથોના આધારે તપાગચ્છની સૂતક વિષયક સામાચારી કઈ છે તેની વાત આગમાદિ શાસ્ત્રોના આધારે આપણે જોઈએ. હવે આ જ વિષયને પ્રશ્નોત્તરના વાર્તાલાપ રૂપે પણ જોઈએ. કેટલાક જીવો પ્રશ્નોત્તરના માર્ગે તત્ત્વ સમજવાની રુચિવાળા હોય છે તેમના લાભાર્થે આ લખાણ પ્રગટ કરવામાં આવે છે. શાસ્ત્રપાઠો આગળના લખાણમાં આવી જ ગયા છે હવે આ લખાણમાં તો શાસ્ત્રનો ઉલ્લેખ જ થશે. પાઠ આગળમાંથી જોઈ લેવો.

સૂતક સંબંધી સરળ પ્રશ્નોત્તરી

શ્રેયસ : ગુરુદેવ, મને ઓળખ્યો ? હું સૂતક મર્યાદાચૈ નમઃ ચોપડીવાળો શ્રેયસ છું.

આચાર્યશ્રી : ઓળખી લીધો, બોલ, કેમ આવવાનું થયું ?

શ્રેયસ : સાહેબ, સૂતક વિષે મને જે સમજાવવામાં આવ્યું છે તેના સંબંધમાં મારે આપને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછવા છે ? હું પૂછી શકું ?

આચાર્યશ્રી : સમજ્યા પછી પણ સૂતક વિષે તને પ્રશ્નો ઉઠે છે તે સારી નિશાની છે. કારણ કે જે મળ્યું, જેવું મળ્યું તે પકડીને બેસી જનારા વિચારણા માટેના દ્વાર ખુલ્લા રાખતા નથી. પરિણામે તેઓ તત્ત્વના પારને પામતા નથી. બોલ ભાઈ, શું પૂછવું છે તારે ?

શ્રેયસ : સાહેબ, મને એવું ભણાવવામાં આવ્યું છે કે બે તિથિ પક્ષવાળા સૂતકને માનતા નથી. શું આ વાત સાચી છે ?

આચાર્યશ્રી : પુણ્યશાળી, બે તિથિપક્ષવાળા શાસ્ત્રમાં સૂતક સંબંધી જે મર્યાદાઓ પાળવાની લખી છે તે બધી જ માને છે અને પાળે પણ છે. તપાગચ્છ સિવાયના અન્યગચ્છની સૂતક સંબંધી માન્યતાઓ જુદી છે તે અમે માનતા નથી અને પાળતા પણ નથી. અમે તપાગચ્છના છીએ અને તપાગચ્છની સામાયારી પાળીએ છીએ. અન્યગચ્છની સામાયારી કોઈ પણ તપાગચ્છવાળાએ પાળવાની હોતી નથી.

શ્રેયસ : તો શું આજે તપાગચ્છમાં સૂતક સમયે ઘરના તમામ સભ્યોથી અમુક દિવસો સુધી જિનપૂજા - સામાયિક - સુપાત્રદાન વગેરે ન થાય તેવી વાતો ચાલે છે અને મને ભણાવવામાં આવી છે તે શું તપાગચ્છની સામાયારી નથી ? શું અન્ય ગચ્છની છે ? પૂ. આ. શ્રી વિજય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ સૂતકની મર્યાદાઓ તોડી છે, છોડી છે તેવું મને ઠોકી ઠોકીને

કહેવામાં આવ્યું છે. આ વાતમાં સત્ય શું છે ?

આચાર્યશ્રી : શ્રેયસ, તું સત્યનો ગવેષક બનીને પૂછી રહ્યો છે તેથી આનંદ થયો. હાલમાં તો સમુદમાં એવો અસત્યનો ઢોલ પીટવામાં આવે છે કે એના અવાજથી બહેરો બનેલો માણસ પૂ. આ. ભ. શ્રી વિજય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ માટે મોં-માથા વિનાની ગમે તેવી વાત પણ સ્વીકારી લેતા અચકાતો નથી.

હકીકતમાં આ મહાપુરુષે સૂતકની મર્યાદા નથી તો તોડી કે નથી તો છોડી. શાસ્ત્રોમાં અને શાસ્ત્રાનુસારી તપાગચ્છની સુવિહિત સામાયારી મુજબ તપાગચ્છની જે સૂતક સંબંધી મર્યાદા છે તેનું પાલન પોતે કર્યું છે અને સૌને એની સમજ આપી છે. જે અન્યગચ્છની સામાયારીને તપાગચ્છની સામાયારી સમજીને તપાગચ્છવાળાને પાળવાનો આગ્રહ કરી રહ્યા છે તેનો તેઆશ્રીએ વિરોધ કર્યો છે. આવી સ્પષ્ટ વાત છે માટે જ તેઓશ્રીએ જાહેર કર્યું હતું કે સૂતકમાં ઘરનો પ્રત્યેક સભ્ય પોતાના ઘરના પાણીથી જિનપૂજાદિ નહિ કરી શકે આવી વાત અન્ય ગચ્છની છે. તપાગચ્છમાં તો સ્નાન કર્યા પછી ઘરના બાકીના સભ્યો પૂજા કરી શકે તેવી સામાયારી છે.

શ્રેયસ : સૂતકમાં જિનપૂજાદિ બંધ કરવાની સામાયારી તપાગચ્છની નથી તો ક્યા ગચ્છની છે ?

આચાર્યશ્રી : સૂતકમાં ઘરના તમામ સભ્યોથી પોતાના ઘરના પાણીથી જિનપૂજાદિ ન થાય તેવી માન્યતા ખરતરગચ્છની છે.

શ્રેયસ : આપની આ વાત માટે પ્રાચીન ગ્રંથનો આધાર મળે છે ? હોય તો જણાવો.

આચાર્યશ્રી : અકબર બાદશાહના સમયમાં થયેલ તપાગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રીમદ્ હીરવિજય સૂરીશ્વરજી મહારાજના શ્રી હીરપ્રશ્ન ગ્રંથમાં સ્પષ્ટ લખેલું છે કે 'જેના ઘરે પુત્ર-પુત્રીનો જન્મ થાય છે તે ઘરના મનુષ્યો ખરતરપક્ષમાં પોતાના ઘરનાં પાણીથી દેવપૂજા કરતા નથી. ખરતર ગચ્છના સાધુઓ પણ તેનાં ઘરે દશ દિવસ સુધી વહોરતા નથી તેવા અક્ષર ક્યાં છે ? અને આપણા તપાગચ્છમાં આ વિષયમાં કયો વિધિ છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા તપાગચ્છાધિપતિએ કહ્યું છે કે જેનાં ઘરે પુત્ર-પુત્રીનો જન્મ થાય છે

તેનાં ઘરનાં પાણીથી દેવપૂજા શુદ્ધ ન થાય તેવા અક્ષરો શાસ્ત્રમાં જાણ્યા નથી અને તેના ઘરે વહોરવાની વિધિમાં તો જે દેશમાં જે લોકવ્યવહાર હોય તે અનુસારે સાધુઓએ કરવું જોઈએ. દશ દિવસનો આગ્રહ શાસ્ત્રમાં જાણ્યો નથી.’

આ પ્રશ્નોત્તર મુજબ સૂતકવાળા ઘરના ખરતરગચ્છના મનુષ્યો પોતાના ઘરના પાણીથી દેવપૂજા કરતા ન હતા અને તપાગચ્છવાળા તેવા અક્ષરો શાસ્ત્રમાં ન હોવાથી જિનપૂજા કરતા હતા. આ વાત સ્પષ્ટ જાણવા મળે છે.

શ્રેયસ : આમાં તો ફક્ત તપાગચ્છના ગ્રંથમાં જ આ વાત આવી. ખરતરગચ્છના ગ્રંથમાં ક્યાંય તેમની આવી માન્યતાનો ઉલ્લેખ મળે છે ?

આચાર્યશ્રી : હા, એ પણ જણાવું. આજથી લગભગ ચાર સદી પહેલા તપાગચ્છ અને ખરતરગચ્છની માન્યતામાં ભેદ હતો તેની નોંધ કરેલા પાનાં તપાગચ્છવાળા તરફથી બહાર મૂકાયા હતા. આ પાનાં તે સમયના ખરતરગચ્છના ઉપાધ્યાય શ્રી જયસોમ ગણિવરના હાથમાં આવતા તેમણે તેનો જવાબ આપ્યો તે હાલમાં ‘પ્રશ્નોત્તર ચત્વારિંશત્ શતક’ નામે પુસ્તક રૂપે ખરતરગચ્છ તરફથી છપાયેલ છે અને પેલા જૂનાં પાનાં હતાં જેનો જવાબ ખરતરગચ્છના ઉપાધ્યાયજીએ આપ્યો હતો તે પાનાં ‘તપા-ખરતરભેદ’ નામે પુસ્તક રૂપે છપાયેલ છે. આ બંને પુસ્તકો તું વાંચીશ તો તને સમજાશે કે આજે જે સૂતકમાં પૂજાસંબંધીની વાતો તપાગચ્છવાળા કરે છે તે મત તો ખરતરગચ્છનો છે અને તપાગચ્છની માન્યતા તો શ્રી સેનપ્રશ્ન ગ્રંથમાં ‘ચાલુ સૂતકે સ્નાન કર્યા પછી જિનપૂજા થઈ શકે છે’ - આ પ્રમાણે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં તપાગચ્છાધિપતિએ ચાર સદી પહેલા જાહેર કરી છે.

શ્રેયસ : મેં સાંભળ્યું છે કે ખરતરગચ્છવાળાએ પોતાની માન્યતા સિદ્ધ કરવા માટે શાસ્ત્રપાઠો પણ આપ્યા છે. શું તપાગચ્છવાળા એ શાસ્ત્રપાઠો નથી માનતા, તેમાં તો આગમ અને છેદસૂત્રના પણ પાઠો છે તેવું મેં સાંભળ્યું છે ? આ બાબતમાં આપનું શું કહેવું છે ?

આચાર્યશ્રી : શ્રેયસ, તારા કહેવા મુજબ ‘પ્રશ્નોત્તર ચત્વારિંશત્ શતક’માં ઉપા. શ્રી જયસોમ ગણિવરે આગમ - છેદ સૂત્રના પાઠો મૂક્યા છે ખરા પરંતુ

એ પાઠોમાં તો ક્યાંય જિનપૂજા બંધીની વાત જ નથી. સૂતકવાળા ઘરોમાં સાધુને ગોચરી જવાની મર્યાદાની જ વાત છે. જિનપૂજા બંધ કરાવવા માટે તેમણે તર્ક આપ્યો છે કે ‘જ્યારે સૂતકવાળાના ઘરે લોકો જમતા નથી સાધુઓ વહોરતા નથી, તે ઘર અપવિત્ર છે. ત્યારે તે ઘરના પાણીથી જિનપ્રતિમાની અંગપૂજા કહો કેમ થઈ શકે ?’

આ તર્ક કેટલો પાંગળો છે તે શ્રેયસ, તને સમજાય છે ને ? લોકો તે ઘરે જમતા ન હોય તેથી પૂજા બંધ થાય ? સાધુ વહોરતા ન હોય તે ઘરના સભ્યોથી પૂજા ન થાય ? ‘તે ઘર અપવિત્ર છે’ તેવું તો કોઈ શાસ્ત્રે લખ્યું નથી. ફક્ત લોકવ્યવહારના કારણે તે ઘરોમાં સાધુએ ગોચરી ન જવું તેવું શાસ્ત્રનું ફરમાન છે. લોકો કોના ઘરે જમે છે કે નથી જમતા તેના આધારે જિનપૂજાને જોડવી તે તો તદ્દન અજ્ઞાનતા જ છે. શય્યાતરના ઘરે સાધુ વહોરતા નથી પણ શય્યાતર જિનપૂજા તો અવશ્ય કરી શકે છે. ગોચરી જવાના પાઠમાંથી ખેંચી-તાણીને જિનપૂજાનો પ્રતિબંધ કાઢવાની કોઈ ગમે તેટલી મહેનત કરે તોય તેવો પ્રતિબંધ શાસ્ત્રમાન્ય બની શકે નહિ.

શ્રેયસ : સાહેબ, સમજી ગયો કે ગોચરીનો નિષેધ કરે તેવા શાસ્ત્રપાઠોના આધારે જિનપૂજા બંધ ન કરાવાય. પણ એમ કહે છે કે નિશીથ ચૂર્ણોમાં એવું લખ્યું છે કે સૂતકવાળાના ઘરના અગ્નિ અને જળથી જિનપૂજા થાય નહિ. આ વાત તો સાચી છે ને ? આ પાઠ મુજબ તો સ્પષ્ટ પૂજાનો નિષેધ થઈ જ જાય ને ?

આચાર્યશ્રી : શ્રેયસ, ખરતરગચ્છવાળાએ પણ શ્રી નિશીથચૂર્ણોનો પાઠ મૂક્યો છે અને તેના આધારે મારી - મચડીને જિનપૂજા બંધ કરવાની દલીલ કરી છે પરંતુ એ પાઠમાં તો ફક્ત સાધુએ ગોચરી ક્યા ઘરોમાંથી ન વહોરવી તેની જ વાત છે. આ પાઠમાં ‘સૂતકવાળાના ઘરના અગ્નિ અને જળથી જિનપૂજા થાય નહિ’ એવું તો ક્યાંય લખ્યું જ નથી.

શ્રેયસ : પણ સાહેબ, ભૂતકાળમાં કોઈક ચૂર્ણોમાં તેવો પાઠ હોય એવું ન બને ? આજે એ ચૂર્ણો ન મળતી હોય તો પણ આપણે તેને અમાન્ય કેવી રીતે કરી શકીએ ?

આચાર્યશ્રી : તારી વાત એકદમ બરાબર છે પણ એના માટે કોઈ પ્રામાણિત

ગ્રંથમાં એવો ઉલ્લેખ મળવો જોઈએ કે ‘સૂતકવાળાના ઘરના અગ્નિ અને જળથી જિનપૂજા ન થાય તેવું નિશીથયૂર્ણિમાં લખ્યું છે.’ આવો ઉલ્લેખ કોઈ પૂર્વાચાર્યોએ પોતાના ગ્રંથમાં કર્યો નથી. વાયકવર્યશ્રી ઉમાસ્વાતિજી ભગવંતનો પ્રઘોષ (ક્ષયે પૂર્વા... વાળો) શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણ વગેરે ગ્રંથોમાં શ્રી વાયકવર્યના નામથી જોવા મળે છે તેથી તેનો મૂળગ્રંથ ન મળવા છતાં આ માન્ય બન્યો છે. આવું નિશીથયૂર્ણિ માટે ક્યાંય આવતું નથી. સૂતક પટ જેવાનો ઉલ્લેખ કરીને નિશીથયૂર્ણિના નામે આવી વાત લખી દેવાથી તે માન્ય બની શકે નહિ. શ્રેયસ, વિચાર કર કે ખરતરગચ્છવાળાના ગ્રંથમાં પણ શ્રી નિશીથયૂર્ણિના પાઠમાં ફક્ત ગોચરીની વિધિનો પાઠ છે. સૂતકવાળા ઘરના અગ્નિ અને જળથી જિનપૂજા ન થાય તેવું તેઓ માનતા હોવા છતાં પોતાના ગ્રંથમાં નિશીથયૂર્ણિનું ગાખું માર્યું નથી. તપાગચ્છવાળા આજે કેમ એ લોકો કરતા પણ આગળ વધીને કલ્પનાઓ દોડાવે છે ?

અને સૌથી મહત્ત્વની વાત તો એ છે કે તપાગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ જ્યારે જણાવે છે કે “સૂતકવાળા ઘરના પાણીથી દેવપૂજા શુદ્ધ ન થાય તેવા અક્ષરો શાસ્ત્રમાં જાણ્યા નથી.” ત્યારે એ વાત તો ચોક્કસ થઈ કે તેવી વાત શ્રી નિશીથયૂર્ણિમાં તે સમયે પણ ન જ હતી. જો તેવા અક્ષરો તેમાં હોય તો પૂ. હીર વિજય સૂ. મ. તેનો અપલાપ કદી ન કરે.

શ્રેયસ : તો પછી સૂતક પટમાં નિશીથયૂર્ણિના નામે તેવી વાત કોણે લખી ?

આચાર્યશ્રી : એ તો સ્વીકારનારાને પૂછવું જોઈએ. એ સૂતક પટના રચયિતા કોણ છે ? તેની જ ખબર ન હોવા છતાં તેની વાતને માથે લઈને ચાલવું અને શ્રી સંઘને ગેરમાર્ગે દોરવાનું સાહસ કોઈ ગીતાર્થ ભગવંતો ન કરે. અનામીની વાત માનવી અને તપાગચ્છાધિપતિ શ્રી હીર સૂ. મ. જેવા સમગ્ર તપાગચ્છને માન્ય, ભવભીરું ગીતાર્થ મહાપુરુષની વાત ન માનવી એવું કોઈ ધર્માત્મા કરે ખરો ?

શ્રેયસ : સાહેબ, સૂતકમાં સ્નાન કર્યા બાદ જિનપૂજા કરવાની છૂટ શ્રી સેન સૂ. મ. એ કેમ આપી ?

આચાર્યશ્રી : તપાગચ્છાધિપતિ શ્રી હીર સૂ. મ. એ તપાગચ્છની સામાયારી આવી જ હોવાથી સૂતકમાં પૂજાનું સમર્થન કર્યું હતું. તેઓશ્રીના પદ્ધતિ તરીકે પૂ. આ. શ્રી સેન સૂ. મ. એ પણ એ જ તપાગચ્છની સામાયારીનું સમાધાન આપ્યું છે તેમાં તને વાંધો ક્યાં પડ્યો ?

શ્રેયસ : વાત એવી છે સાહેબ, કે મને એવું ભણાવવામાં આવ્યું છે કે શ્રી હીરપ્રશ્ન ગ્રંથમાં શ્રી હીર સૂ. મ. એ સૂતકમાં પૂજા કરવાનું સમર્થન કર્યું છે તે તપાગચ્છની સામાયારીથી વિરુદ્ધ છે તેવું ‘હીરપ્રશ્નોત્તરટિપ્પનિકા’માં લખેલું છે એટલે શ્રી સેન. સૂ. મ. એ સૂતકમાં પૂજાની છૂટ આપી તે બરાબર ન કહેવાય ને ?

આચાર્યશ્રી : શ્રેયસ, તું ભોળો છે કે નહિ તેની વાત નહિ કરું પણ તને ભરમાવ્યો છે તેમાં કોઈ સંશય રહેતો નથી. ‘હીરપ્રશ્નોત્તર ટિપ્પનિકા’ અત્યારના આચાર્ય શ્રી નરેન્દ્રસાગરસૂરિજીની લખેલી છે. ચાર-પાંચ સદી પહેલા તપાગચ્છની સામાયારી સૂતક વિષયક કઈ હતી તેની પ્રામાણિક જાણકારી તે સમયના તપાગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. શ્રી હીરવિજય સૂ. મ. અને શ્રી સેન સૂ. મ. ને જ વધુ હોય તે તું પણ સમજી શકે છે. આજના કાળમાં કોઈ લખી નાંખે કે આ બંને તપાગચ્છાધિપતિઓએ તપાગચ્છની સામાયારી લોપી છે તો એ નકામો બબડાટ અને ખોટો કકડાટ જ કહેવાય. કારણ કે ટિપ્પણી કરવા બેઠેલા આ આચાર્યશ્રીએ તે સમયની ચાલી આવતી તપાગચ્છની સામાયારીનો એક પણ પ્રામાણિક આધાર આપ્યો નથી. નકામા બબડાટને તું મહત્ત્વ આપીશ અને તપાગચ્છાધિપતિના ટંકશાળી વચનને સ્વીકારીશ નહિ તો તારું શ્રેય કેવી રીતે થશે, શ્રેયસ ?

શ્રેયસ : પણ સાહેબ, એ આચાર્યશ્રી તો કહે છે કે આપ બધા શ્રીહીરપ્રશ્ન-સેનપ્રશ્નના સૂતક સંબંધી પ્રશ્નોત્તરોનો અર્થ ખોટો કરો છો. તેમાં સૂતકમાં જિનપૂજા થાય તેવી છૂટ આપવામાં જ નથી આવી. આ વાત તો બરાબર છે ને ?

આચાર્યશ્રી : આ વાત બરાબર નથી. જો શ્રીહીરપ્રશ્નના પ્રશ્નોત્તર મુજબ સૂતકમાં જિનપૂજા થાય તેવી તપાગચ્છની સામાયારી છે તેવો અર્થ કરવામાં

આવે તો જ તે આચાર્યશ્રી શ્રીહીરપ્રશ્નના સૂતકના પ્રશ્નોત્તરને 'તપાગચ્છની સામાચારી વિરુદ્ધ છે' તેવું કહી શકે. અને આવું કહ્યું હોવાથી તેમનાથી એવું બોલાય જ નહિ કે શ્રીહીરપ્રશ્ન- શ્રી સેનપ્રશ્નના પ્રશ્નોત્તરો સૂતકમાં જિનપૂજા કરવાની છૂટ આપતા નથી. કારણ કે છૂટ આપે છે એવો અર્થ કરીને જ તેમણે ખંડન કરેલું છે. તેઓ બેવડા ધોરણ અપનાવે તે તેમની મરજીની વાત છે પણ તે યોગ્ય તો ન જ કહેવાય ને ?

શ્રેયસ : આપની વાત તો સાચી છે પરંતુ હીરપ્રશ્નમાં 'તેવા અક્ષરો શાસ્ત્રમાં જાણ્યા નથી' એવું લખેલું છે તેનો અર્થ એવો પણ થાય ને કે કદાચ શાસ્ત્રમાં ક્યાંક હોય પણ ખરા ?

આચાર્યશ્રી : પૂ. આ. શ્રી હીરવિજય સૂરીશ્વરજી મ. જેવા તે સમયના તપાગચ્છાધિપતિ મહાપુરુષ જ્યારે કહેતા હોય કે 'તેવા અક્ષરો શાસ્ત્રમાં જાણ્યા નથી' ત્યારે એનો અર્થ એ જ કરાય કે 'તેવું વિધાન શાસ્ત્રમાં નથી.' જેમની માન્યતા છે તેવા તે સમયના કે આજના ખરતરગચ્છવાળા પણ શાસ્ત્રમાં તેવાં અક્ષરો લખેલા બતાવી શક્યા નથી. તપાગચ્છવાળા કે ખરતરગચ્છવાળા કોઈ પણ આટલી સદીઓ પસાર થવા છતાં તેવા અક્ષરો શોધી શક્યા નથી. ઉપરથી પોતાના હઠાગ્રહને કારણે શ્રી હીરપ્રશ્નના 'તેવા અક્ષરો શાસ્ત્રમાં જાણ્યા નથી' એ પંક્તિનો અર્થ 'કદાચ શાસ્ત્રમાં ક્યાંક હોય પણ ખરા' એવો ખોટો અર્થ તાણે તે શાસ્ત્રકારની આશાતના નથી ? આ જ શ્રી હીરપ્રશ્નના બીજા એક પ્રશ્નોત્તરમાં 'શાસ્ત્રમાં નિષેધ જાણ્યો નથી' એવો જવાબ આપ્યો છે ત્યાં અહીં અવળો અર્થ ખેંચનારા પણ સીધો અર્થ કરે છે અને 'શાસ્ત્રમાં નિષેધ નથી' એવો અર્થ કરીને જ એ સમાધાન સ્વીકારે છે. માટે શ્રેયસ, તું એવા હઠાગ્રહમાં પડતો નહિ. વાસ્તવિક અર્થ છે તેનો સરળતાથી સ્વીકાર કરી લે.

શ્રેયસ : મને તો સેનપ્રશ્નના પ્રશ્નોત્તરમાં પણ એવું શીખવ્યું છે કે 'સૂતકમાં સ્નાન કર્યા પછી પૂજા થાય' એનો અર્થ એવો થયો કે દસુટણનું જે સ્નાન પ્રસૂતિ પછી દશ દિવસે થાય છે તે સ્નાન પછી પૂજા થાય. આ વાતમાં આપનું શું કહેવું છે ?

આચાર્યશ્રી : શ્રેયસ, તું પ્રશ્નોત્તર તો પૂરો વાંચ. પ્રશ્નોત્તરમાં લખ્યું છે

કે 'સૂતકમાં એટલે કે ચાલુ સૂતકે પૂજા થાય કે નહિ' તેવો પ્રશ્ન કર્યો છે. સૂતક પછી પૂજા થાય કે નહિ એવો પ્રશ્ન કોઈ કરે ખરો ? એવો પ્રશ્ન કોઈનેય ન ઉઠે. આનો જવાબ આપતા લખ્યું કે સૂતકમાં એટલે કે ચાલુ સૂતકે સ્નાન કર્યા પછી પૂજાનો નિષેધ જાણ્યો નથી. મતલબ કે સૂતક ચાલુ હોય ત્યારે પણ સ્નાન કર્યા બાદ જિનપૂજા થઈ શકે. હવે આ સ્નાનથી જો દસુટણનું સ્નાન લે તો એ સ્નાન તો પ્રસૂતા સ્ત્રીએ કરવાનું હોય છે એ સ્નાનથી શુદ્ધ થાય પછી પ્રસૂતા સ્ત્રી ઘરમાં બધે અડે-કરે તો વાંધો ન આવે. પ્રસૂતા સ્ત્રી સ્નાન કરે અને ઘરના બાકીના સભ્યો શુદ્ધ થાય આવો અશાસ્ત્રીય-અવ્યવહારું તર્ક તો કોણ સ્વીકારે ? દસુટણના પ્રસૂતાના સ્નાન પહેલા ઘરના સભ્યો ઘરમાં કે બહાર બધે અડી શકે છે. તેમણે ફક્ત પ્રસૂતા સ્ત્રી અને તેને અડેલ બાળકને દશ દિવસ સુધી અડાય નહિ. જો અડી જાય તો સ્નાન કર્યા બાદ શુદ્ધ થાય. પ્રસૂતા સ્ત્રીથી દશ દિવસ સાચવવાનું છે. ઘરના બાકીના સભ્યો સાથે કોઈ આભડછેટ હોતી નથી.

શ્રેયસ : હવે સીધું પૂછું છું. ઘરમાં પ્રસૂતિ થાય તો કેવી મર્યાદા જાળવવી ?

આચાર્યશ્રી : તારો સવાલ મને ગમ્યો. સૂતક સંબંધી માર્ગદર્શન આપનારા શ્રી હીરપ્રશ્ન શ્રી સેનપ્રશ્ન વગેરે શાસ્ત્રો અનુસાર ઘરમાં પ્રસૂતિ થાય તો મર્યાદા આ પ્રમાણે પાળવી જોઈએ.

પ્રસૂતિ આવી છે તે સ્ત્રીએ દશ દિવસ કયાંય વસ્તુ કે વ્યક્તિને અડવું નહિ. દશ દિવસના સ્નાન બાદ પ્રસૂતા સ્ત્રીની સ્પર્શની મર્યાદા પૂર્ણ થાય છે. જેવી રીતે ત્રણ દિવસના અંતરાયના સમયમાં ૭૨ કલાકના સ્નાન બાદ બધે અડી શકે તેવી રીતે પ્રસૂતા સ્ત્રી દશ દિવસના સ્નાન બાદ બધે અડી શકે છે. સુપાત્રદાન- સામાયિક- જિનદર્શનાદિ બધું જ કરી શકે. પ્રસૂતા સ્ત્રીને જ્યારે સંપૂર્ણ શુદ્ધિ આવી જાય તે પછી જિનપ્રતિમાની અંગપૂજા પણ કરી શકે. આ થઈ જેમને પ્રસૂતિ આવી છે તે સ્ત્રીએ પાળવાની મર્યાદાની વાત !

હવે વાત આવી ઘરના સભ્યોએ પાળવાની મર્યાદાની વાત. ઘરના તમામ સભ્યોએ એ દિવસોમાં પ્રસૂતિના દશ દિવસનું સ્નાન જ્યાં સુધી પ્રસૂતા સ્ત્રી ન કરે ત્યાં સુધી પ્રસૂતા સ્ત્રીને અડે નહિ, તેની અડેલી વસ્તુને પણ ન અડે. તેની

પાસે રહેલ બાળકને પણ ન અડે. જો અડી ગયા તો સ્નાન કરે એટલે શુદ્ધ થાય. આ પ્રમાણે મર્યાદા પાળીને ઘરના તમામ સભ્યો દરરોજ જિનપૂજા-સામાયિક- પ્રતિક્રમણ- પૌષઘ- સુપાત્રદાન - જિનવાણીશ્રવણ વગેરે દરેક ધર્મો આરાધી શકે છે. ઘરના સભ્યોથી અમુક દિવસ સુધી આવી કોઈ જ આરાધના ન થઈ શકે તેવું કોઈ પ્રામાણિક ગ્રંથમાં વાંચવા મળતું નથી. તપાગચ્છને માન્ય સામાયારી મુજબ તો ઉપર જણાવ્યું તેવી મર્યાદા પાળવાની છે. તપાગચ્છની સામાયારીને અમાન્ય પ્રતિબંધો આપણે પાળવાના હોતા નથી.

શ્રેયસ : સાહેબ, દશ દિવસ પછી પ્રસૂતા સ્ત્રી ઘરમાં અડી શકે તેવી વાત આપ કરો છો તો તેના માટે આપની પાસે કોઈ આધાર છે કે પછી એમ.સી.ના ત્રણ દિવસની વાત સાથે જોડકણું ગોઠવી દીધું છે ?

આચાર્યશ્રી : તને આપવામાં આવેલ સંસ્કાર મુજબ તને આવી શંકા જન્મે તેમાં નવાઈ નથી. જિજ્ઞાસાત્માવે આ વાત પૂછવામાં આવે તો એનો જવાબ એ છે કે એમ.સી.ના ત્રણ દિવસની વાત સાથે આ લાકડે માકડું બેસાડી દેવા જેવું જોડકણું નથી. આનો આધાર છે. તારે જિજ્ઞાસાથી જાણવો હોય તો બતાવું.

શ્રેયસ : ભલે સાહેબ, મને એની જિજ્ઞાસા જન્મી છે. આપ ફરમાવો.

આચાર્યશ્રી : તો સાંભળ, સેનપ્રશ્નમાં ॥ ૨-૨૫૪ ॥ પ્રશ્ન આ દિવસોની મર્યાદાને સ્પષ્ટ કરનારો છે. આખો પ્રશ્નોત્તર આ પ્રમાણે છે.

“પ્રશ્ન : જેમણે બાળકને જન્મ આપ્યો છે તેવી કડવામતવાળી સ્ત્રી એક મહિના સુધી ક્યાંય કોઈને અડતી નથી, રાંધવાની ક્રિયા પણ કરતી નથી જ્યારે આપણા ગચ્છમાં તો આવી અડવાની કે રાંધવાદિની મર્યાદા દશ દિવસ સુધીની છે તો આમ કેમ ?

ઉત્તર : પ્રસૂતા સ્ત્રી દશ દિવસ સુધી અડવા - રાંધવાદિ ક્રિયા કરતી નથી. મર્યાદા પાળે છે આ લોકવ્યવહાર છે. તેમાં પણ દેશવિશેષમાં ઓછા - વધતા દિવસો પણ હોય.”

શ્રેયસ, તને આ વિષયમાં બરાબર સમજાયું ને ? આ આધાર મુજબ મેં તને મર્યાદા પાળવાની વાત બતાવી છે. તપાગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી

વિજય સેનસૂરીશ્વરજી મહારાજના સમયમાં કડવા મતના શ્રાવકો તેમના મત મુજબ સૂતકમર્યાદા જે પાળતા હતા તેની વાત છે. તેઓ એક મહિના સુધી આભડછેટ પાળતા હતા. પણ તે સમયે તપાગચ્છમાં તો અડવા-કરવાની સ્પર્શ મર્યાદા દશ દિવસની પળાતી હતી તે પણ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં લખ્યું છે. અને ઉત્તર આપતી વખતે તપાગચ્છાધિપતિ આચાર્ય ભગવંતે એ દશ દિવસની મર્યાદાને સમર્થન આપ્યું છે, ઉપરથી દશ દિવસથી ઓછા કે વધારે દિવસો પણ દેશવિશેષમાં પાળતા હોય તેની પણ વાત કરી છે. આ વચનના આધારે તપાગચ્છની સૂતક વિષયક મર્યાદા મુજબ આજે પણ દશ દિવસ સુધી અડવા - કરવાની મર્યાદા પાળવી જોઈએ. એક મહિનો કે ૪૦ - ૪૦ દિવસ સુધી ખૂણો પાળવાની જે વાતો થઈ રહી છે તે આ જ પ્રશ્નોત્તર મુજબ તપાગચ્છની ન કહેવાય. કડવામતીઓ પણ મહિનો માનતા હતા. ચાલીશ દિવસવાળાને તો પોતાને જ ખબર નથી કે એમનો મત કયા ગચ્છનો છે.

શ્રેયસ : ખોટું ન લગાડતા પણ મને એક શંકા ઉભી થાય છે કે પ્રશ્ન કરનાર તપાગચ્છના મતનો જાણકાર ન હોય અને કહી દે કે આપણામાં તો દશ દિવસની મર્યાદા છે એટલા માત્રથી આપ આ વાતને આટલું બધું મહત્ત્વ આપી દો છો તે બરાબર છે ? બીજી વાત એ પણ છે કે આજે કોઈ મહિના સુધી ખૂણો પાળતા હોય તો સારું જ છે ને ? એક દિવસ પણ પાળતા ન હોય તેનાં બદલે આટલા બધા દિવસ પાળે તે તો આનંદની વાત ન ગણાય ? વ્યાખ્યાનમાં મેં સાંભળ્યું છે કે અધિકસ્ય અધિકં ફલમ્ । વધારે કરીએ તો વધારે ફળ મળે.

આચાર્યશ્રી : ખોટું લગાડવાનો પ્રશ્ન જ નથી. શંકા ઉભી તો થાય પણ એ સમાધાન મળ્યા પછી પણ ઉભી જ રહે તો દોષ કહેવાય. સમજવા માટેની શંકા તો ગુણકારી કહેવાય.

તારી પહેલી વાતના જવાબમાં તને જણાવવાનું કે સેનપ્રશ્નમાં ઉપર જણાવેલો પ્રશ્નોત્તર જે પણ આપ્યો છે તેમાં પ્રશ્ન કરનારનું નામ પણ લખ્યું છે. આ પ્રશ્ન કરનાર કોઈ અજ્ઞાન શ્રાવક નથી કે અનામી પણ નથી. આ પ્રશ્ન કરનાર છે : પંડિત નગર્ષિ ગણિવર ! તેઓશ્રી શાસ્ત્રોના પણ જ્ઞાતા

હતા એટલે શાસ્ત્રની વાતમાં તો ક્યાંય ગરબડ કરે તેવા ન હતા. આવા મહાપુરુષ તે સમયે ચાલતા તપાગચ્છના વ્યવહારની બાબતમાં ગપ્પું મારે તેવી તો કોઈ સંભાવના જ ન કહેવાય. તને આ નામ મળી ગયું એટલે હવે તારી શંકા શમી જવી જોઈએ.

આમાં તારે એ પણ વિચારવું જોઈએ કે આ પંડિત શ્રી નગર્ષિ ગણિવરશ્રીના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતી વખતે જો દશદિવસની મર્યાદા તપાગચ્છની ન હોત તો તપાગચ્છાધિપતિશ્રીજીએ એ વાતનો ઈન્કાર કર્યો હોત. તું પ્રશ્નોત્તરમાં જોઈ શકે છે કે એ વાતનો ઈન્કાર તો દૂર રહ્યો, તેઓશ્રીજીએ તો એનું સમર્થન કરીને દશ દિવસથી ઓછા દિવસ હોવાનું પણ દેશવિશેષમાં હોય છે તેવી વાત કહી છે. દશ દિવસની વાત માટે જો બધા આટલા ભડકી જતા હોય તો દશ દિવસથી ઓછા દિવસો પણ દેશવિશેષમાં હોવાની વાત માટે તો તેઓનો પ્રતિભાવ કેવો હોય તે કલ્પી શકાય છે.

તારી ખૂણો પાળવાની બીજી વાત તો ભારે વિચિત્ર છે. દશ દિવસને બદલે એક મહિના સુધી સ્પર્શ મર્યાદા પાળે તે જો તને સારું લાગતું હોય તો આ વિચાર તને એમ.સી.ની બાબતમાં નથી આવતો ? આ ત્રણ દિવસ પાળે એના કરતા તેર દિવસ પાળે તો સારું જ ન કહેવાય, તારી દૃષ્ટિથી ? ઘણા ત્રણ દિવસમાં એક પણ દિવસ પાળતા જ નથી એના કરતા તો તેર દિવસ કે મહિનો પાળે તો આનંદની જ વાત તારી દૃષ્ટિએ ન ગણાય ? જો તને આનાથી આનંદ થતો હોય તો ત્રણ દિવસના બદલે મહિનો પાળનારા તો જિંદગીમાં ખૂણો જ પાળ્યા કરશે. કદી બહાર જ નહિ આવે. માટે શ્રેયસ, આવી અધૂરી અને અહિતકારી વાત ઊભી કરવી નહિ. વ્યાખ્યાનનો સંબંધ પણ ગમે ત્યાં જોડી દેવાને બદલે ઉચિત રીતે જ જોડવો જોઈએ. સારા કાર્યમાં અધિકનું ફળ અધિક મળે તેવું સ્વીકારીને ચાલે તો લાભ વધારે થાય પણ જેમાં સારા કાર્યથી વંચિત રહેવાનું હોય તેમાં જો અધિક દિવસ ગાળે તો તેમાં લાભ નથી થતો પણ સારા કાર્યથી વંચિત રહેવાનું નુકશાન થાય છે માટે બરાબર સમજીને દરેક વાતનો સ્વીકાર કરીશ તો ગાડી આડા પાટે નહિ દોડે.

શ્રેયસ : સાહેબ, આગમશાસ્ત્રોમાં સૂતકની વાત આવે જ છે ને ?

આગમોમાં સ્પષ્ટ લખેલું જ છે ને કે સૂતકવાળા ઘરે સાધુએ ગોચરી ન જવું અને સૂતકવાળા ઘરના સભ્યોએ ભગવાનની પૂજા ન કરવી. સૂતક ઉતરે પછી બધું થાય. આ વાત બરાબર છે ને ?

આચાર્યશ્રી : તું પૂછે છે એ વાત જરાય બરાબર નથી. કારણ કે સૂતકવાળા ઘરના સભ્યોએ ભગવાનની પૂજા ન કરવી એવું કોઈ આગમમાં લખ્યું નથી. આગમની વાત તો દૂર રહી તપાગચ્છની પ્રામાણિક પરંપરાના ગ્રંથોમાં પણ ક્યાંય આવું લખાણ નથી. અન્ય ગચ્છના ગ્રંથોમાં તેવી વાત વાંચવા મળે તો એનો સ્વીકાર તપાગચ્છે કરવાનો ન હોય કારણ કે તપાગચ્છના ગ્રંથોમાં અન્યગચ્છની તેવી માન્યતાનો પ્રતિકાર કરવામાં આવ્યો છે. આગમના નામે જે ભ્રમણાઓ ફેલાવવામાં આવે છે તેના માટે તો ખાસ વાત કરવી જ પડશે.

જે જે આગમોમાં જીવનચરિત્રની વાત લખી છે તેમાં ચરિત્રરૂપે આવતી ઘટનામાં સૂતક સંબંધી વાત આવી જાય તે સહજ છે, તેવી વાત આવે જ છે. પણ આ વાતનો પરમાર્થ સમજાવવા માટે પૂ. મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરજી ગણિવર, પૂ. મહોપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી ગણિવર વગેરે સમર્થ ટીકાકારોએ ખુલાસો કરેલો છે કે સૂતકમાં દશ દિવસ સુધીનો પુત્રજન્મનો ઉત્સવ કરવામાં આવ્યો તેમાં સેંકડો - હજારો અને લાખો જિનપ્રતિમાની સિદ્ધાર્થ રાજાએ પૂજા કરી અને કરાવી. ત્યાં વપરાયેલ 'યજ્ઞ' શબ્દનો અર્થ બંને ટીકાકારોએ દેવપૂજા-જિનપૂજા જ કર્યો છે. એટલે આગમમાં જ સૂતક સમયે જિનપૂજા ન થાય તેવી વાતનો છેદ આ ટીકાકારોના સ્પષ્ટીકરણથી થઈ જાય છે. શ્રી કલ્પસૂત્ર જેવા પવિત્ર આગમની ટીકામાં આવો ખુલાસો થઈ જવાના કારણે બાકીના આગમોમાં આ જ વાત આવે ત્યારે તેનો અર્થ પણ કેવો કરવો તે બંને મહોપાધ્યાયશ્રીજીના વચનોથી ખ્યાલ આવી જશે. ટીકાકારોનું સ્પષ્ટીકરણ ત્યાં પણ સાચો અર્થબોધ કરાવશે.

સાધ્વાચારોનું વર્ણન કરતા આગમોમાં પણ સૂતકની વાત વિચારવામાં આવી છે પણ તે ફક્ત સાધુએ ક્યા ઘરે ગોચરી ન જવાય તેની વાત કરતી વખતે કરી છે. આમાં ક્યાંય શ્રાવકની જિનપૂજાનો ઉલ્લેખમાત્ર પણ કરવામાં નથી આવ્યો. એટલું જ નહિ પણ શ્રાવકે ગોચરી વહોરાવવી કે નહિ તેની પણ વાત નથી લખી. ફક્ત સાધુએ શું કરવું તે જ જણાવ્યું છે. આજે આ

બાબતમાં શ્રાવકોને દોઢ કે અઢી ડાહ્યા બનાવવામાં આવે છે તે તો સાવ જ આગમ વિરુદ્ધ છે. શ્રાવકે કદી પણ ‘મારે ઘરે સૂતક છે માટે વહોરવા આવતા નહિ કે આવશો તો વહોરાવીશ નહિ’ એવી વાયડાઈ કરવી એવું કોઈ આગમમાં ક્યાંય લખ્યું નથી.

તે આગમોમાં તો સ્પષ્ટ લખેલું છે કે સૂતકથી રોકાયેલા ઘરમાં અને એની જેમ જ ઉપાશ્રયથી સંલગ્ન સાત-આઠ ઘરોમાં પણ સાધુએ ગોયરી જવું નહિ. છતાં જો સાધુ તેવી ભૂલ કરે તો તેને શું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે તે પણ જણાવ્યું છે.

શ્રેયસ, માની લે કે તેં ઉપાશ્રયની અડોઅડ ઘર લીધું અને રહેવા આવી ગયો. હવે એ ઉપાશ્રયમાંથી કોઈ ગુરુભગવંત વહોરવા માટે નીકળ્યા, તેં એમને જોયા તો તું શું કરીશ ? તેમને વહોરવા માટેની વિનંતિ કરીશ કે એમને તો શાસ્ત્રકારે ઉપાશ્રયની બાજુના ઘરમાં વહોરવાની ના પાડી છે માટે વિનંતિ નહિ કરે ? કદાચ તે મહાત્મા સીધા જ તારા ઘરે આવી ચડ્યા તો તું શું કરીશ ? પધારો કહીને આવકારીશ કે પછી શાસ્ત્રકારોએ તમને આવા ઘરે વહોરવાની ના પાડી છે છતાં તમે કેમ આવી ગયા ? જાવ, પાછા વળો... આવું કંઈક બોલીશ ? નહિ ને ? હવે તારી વાત બાજુએ રાખ. કોઈક બીજાનું જ ઘર ઉપાશ્રયની અડોઅડ છે અને તે વ્યક્તિ આવો દોઢો થતો હોય તો તને એ બરાબર કરે છે તેમ લાગશે કે ખોટું કરે છે તેમ લાગશે ? શ્રેયસ, આ વાતમાં શ્રાવક દોઢડાહ્યો થાય તે અનુચિત જ છે તો પછી આની સાથે જ લખેલી સૂતકવાળા ઘરે ગોયરી ન જવાની શાસ્ત્રકારોની મર્યાદા માટે ઉપર જણાવ્યો તેનાથી પણ અધિક કદાગ્રહ અને કર્કશવચનો ઉચ્ચારે તે પણ અનુચિત જ થયું ને ? આજે ઉપાશ્રયથી સંલગ્ન સાત-આઠ ઘરોમાં ગોયરી જતા હોય છે, પોતાનાથી ધર્મ પામેલા શ્રાવકને ત્યાં પણ ગોયરી જતા હોય છે. આ બંનેનો નિષેધ શાસ્ત્રોમાં કરેલો છે. છતાં આજે ત્યાં ગોયરી જવાય છે અને આ રીતે ગોયરી જવું દોષપાત્ર ગણીને તેની સામે સૂતકની જેમ જોરમાં તો નહિ પણ ઝીણો અવાજ પણ કરવામાં આવતો નથી. આનો અર્થ એ જ થયો કે સામો જીવ અધર્મ ન પામે, ઉપરથી તેની ધર્મભાવના વૃદ્ધિ પામતી હોય ત્યારે વિવેકપૂર્વક આવા ઘરોમાં ગોયરી જવામાં દોષ માનવામાં આવતો નથી. સૂતક સમયે પણ જેમના ધર્મમાં દાન આપવાનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો

છે તેવા લૌકિકગ્રંથોને માનનારાના કૂળમાં સૂતકના દિવસોમાં ગોચરી માટે સાધુ ન જ જાય. પણ જ્યારે અન્ય ધર્મીઓ પણ અધર્મ ન પામે તેવું હોય ત્યારે સૂતક હોવા છતાં પણ શ્રાવક આરામથી વિવેકપૂર્વક ગોચરી વહોરાવી શકે છે અને આવા સંયોગોમાં સાધુ ગોચરી વહોરી શકે છે. શ્રેયસ, આની વિસ્તારથી વાત આગળના શાસ્ત્રપાઠો સાથેની વિચારણામાં કરી છે તે બરાબર વાંચી લેજે. અધૂરાં વચનો અને અધૂરા સંદર્ભોને આગળ કરીને કોઈ પણ જાતની ગેરસમજ ફેલાવવાનો પ્રયાસ ન કરીશ. સ્વસ્થ ચિત્તે બધા શાસ્ત્રકારોનો વિચાર કરીશ તો ઝનૂન નહિ ચડે અને વાત તેના મૂળસ્વરૂપે સમજાશે.

શ્રેયસ : આજના વધુ ચર્ચાતા સવાલોના જવાબો આપશો ? જવાબ લાંબા ન હોય અને સાથે ટૂંકમાં સમજ પડી જાય અને તે સમજ સાચી મળી રહે તેવી મારી ભાવના છે. આપ રજા આપો તો પૂછું ?

આચાર્યશ્રી : તારી ભાવના સારી છે તું પૂછી શકે છે. ફક્ત શાસ્ત્રકારોનો ઈશારો કરીને તારા સવાલોના શાસ્ત્રીય અને સુવિહિત તપાગચ્છની પરંપારનુસાર જવાબો આપવાનો પ્રયત્ન કરીશ.

શ્રેયસ : શ્રાવકથી જિનપૂજા ક્યારે ન થઈ શકે ?

આચાર્યશ્રી : શ્રાવક વિરતિમાં બેઠો હોય ત્યારે દ્રવ્ય જિનપૂજા શ્રાવક કરી શકે નહિ, આરંભમાં બેઠેલો શ્રાવક શરીરમાંથી લોહી વગેરે અશુદ્ધિ બહાર ન આવતી હોય તો સ્નાનાદિથી પવિત્ર થઈને જિનપૂજા કરી શકે. સ્નાન કરવા છતાં શરીરમાંથી લોહી વગેરે વહેતું હોય તો જિનપૂજા શ્રાવક ન કરી શકે ?

શ્રેયસ : જુઓ સાહેબ, આપ જ કહો છો કે સ્નાન કરવા છતાં પણ શ્રાવકથી પૂજા ન થાય તો પછી સૂતકમાં સ્નાન કરે તો પણ પૂજા ન જ થાય ને ?

આચાર્યશ્રી : શ્રેયસ, અધૂરું સાંભળવાની અને ઊંધું પકડવાની ટેવ સારી ન કહેવાય. સ્નાન કરે છતાં પણ જો શરીરમાંથી લોહી વગેરે અશુદ્ધિ વહેતી હોય તો અશુદ્ધ જ રહે છે માટે શ્રી શ્રાદ્ધવિધિકારે આવી સ્નાન કરેલી વ્યક્તિને પણ જિનપૂજાનો નિષેધ ફરમાવ્યો છે. સૂતકમાં પણ સ્નાન કર્યા બાદ જેને

જેને લોહી વગેરે અશુચિ વહેતી હોય તેનાથી પૂજા ન થાય. પણ સૂતકવાળા ઘરમાં આવું ફક્ત બાળકની માતાને હોય છે માટે તે માતા અશુચિ વહેતી બંધ ન થાય ત્યાં સુધી પૂજા કરી શકે નહિ. અશુચિ વહેતી બંધ થાય પછી માતા પૂજા કરે. બાકીના ઘરના સભ્યોને કોઈ અશુચિ વહેતી નથી માટે તેઓ સ્નાન કર્યા પછી પણ અશુદ્ધ રહેતા નથી. માટે તેઓ શ્રીશ્રાદ્ધવિધિકારના મતે આનંદથી જિનપૂજા કરી શકે.

શ્રેયસ : એટલે ઘરમાં સંતાનનો જન્મ થાય તો પણ ઘરના સભ્યો પૂજા કરી શકે એમજ ને ?

આચાર્યશ્રી : હા, શ્રીહીરપ્રસ્ન, શ્રીસેનપ્રસ્ન, શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણ આદિ ગ્રંથોના આધારે સ્નાન કર્યા બાદ સૂતકવાળાના ઘરના સભ્યો અવશ્ય જિનપૂજા કરી શકે.

શ્રેયસ : તો પછી માતા કેટલા દિવસ પછી પૂજા કરી શકે ?

આચાર્યશ્રી : બાળકને જન્મ આપનારી માતાને જ્યાં સુધી અશુચિ વહેતી રહે, ચોકખાઈ આવે નહિ ત્યાં સુધી તેમનાથી જિનપૂજા થાય નહિ. પૂરી શુદ્ધિ આવે એટલે તેઓ પૂજા કરી શકે. આમાં દિવસનું કોઈ નિયમન નક્કી થઈ શકશે નહિ જેને જેટલા દિવસે પૂર્ણશુદ્ધિ આવે તે તેટલા દિવસે જિનપૂજા કરી શકે. દરેકની તાસીર અલગ અલગ રહેવાની માટે જ આમાં ફક્ત શુદ્ધિ જ જોવાની રહે છે.

શ્રેયસ : સાહેબ, હમણાં તો ઘરે બાળકનો જન્મ થયો હોય કે હોસ્પિટલમાં થયો હોય, તેના સમાચાર બહારગામ રહેતા કે બહારગામ ગયેલા સ્વજનને સાંભળવા મળે તો પણ સૂતક લાગે છે. પછી તેમનાથી કેટલા દિવસ પૂજા ન થાય ?

આચાર્યશ્રી : ભલાદમી, ફક્ત બાળકના જન્મના સમાચાર મળે એટલે કઈ અશુચિ ઉભી થઈ જાય છે કે તેને પૂજા બંધ કરવી પડે ? આ તો ગાંડપણની હદ કહેવાય. બાળકના જન્મના સમાચાર સાંભળવા મળે તે વ્યક્તિ પણ જિનપૂજા કરી જ શકે. તેને ના પાડનારાને ભવાંતરમાં જિનપૂજા કરવા ન મળે તેવું અંતરાય કર્મ બંધાય છે. આ વાત ઘરના સભ્યો, સ્વજનો, સંબંધીઓ, મિત્રો વગેરે સૌ માટે સમજી લેવી. આ બધા કદાચ માતાને અડી ગયા હોય

તો પણ સ્નાન કર્યા બાદ શુદ્ધ થાય છે માટે જિનપૂજા કરી શકે છે. કોઈ શાસ્ત્ર તેનો નિષેધ કરતું નથી.

શ્રેયસ : પ્રસૂતા સ્ત્રીને અડી ગયા કે બાળકને રમાડવા લીધો હોય તેવી વ્યક્તિથી પૂજા થાય ?

આચાર્યશ્રી : પહેલા નંબરે દશ દિવસ સુધી પ્રસૂતા સ્ત્રીને અડી શકાય નહિ તેવી સ્પર્શ મર્યાદા પાળવાની છે. બાળક પણ માતાને અડેલો હોય ત્યારે બાળકને પણ અડાય નહિ. સ્નાન કરાવી લીધા પછી બાળક માતાને પાછો અડે તે પહેલા તેને રમાડવો હોય તો તેમાં બાધ આવતો નથી. જો તમે આવી મર્યાદા પાળી ન હોય, પ્રસૂતા સ્ત્રી કે તેને અડેલા બાળકને અડી ગયા હો તો સ્નાન કર્યા પછી શુદ્ધ થાઓ. તે પછી જિનપૂજા કરી શકાય. ફક્ત છાંટ નાંખી દેવાથી શુદ્ધિ થતી નથી. એ ધ્યાનમાં રાખવું.

શ્રેયસ : પ્રસૂતા સ્ત્રીને દશ દિવસનું સૂતક લાગે તો દશ દિવસ પછી સ્નાન કરીને શુદ્ધ થાય ત્યારે પ્રસૂતા સ્ત્રી કઈ કઈ આરાધના કરી શકે ?

આચાર્યશ્રી : પ્રસૂતા સ્ત્રી દશ દિવસ બાદ સ્નાન કરીને શુદ્ધ થાય ત્યાર બાદ તેની સ્પર્શમર્યાદા પૂરી થાય છે માટે એ બધે અડી શકે છે. જિનદર્શન-વંદન કરી શકે. સુપાત્રદાન - સામાયિક આદિ કરી શકે છે. ટૂંકમાં એમ.સી.ના ત્રણ દિવસ - ૭૨ કલાકના સ્નાન બાદ એ સ્ત્રી જેટલી આરાધના કરી શકે તે બધી જ આરાધના પ્રસૂતા સ્ત્રી દશ દિવસના સ્નાન બાદ શુદ્ધ થઈને કરી શકે. ખાસ ધ્યાન રાખશો કે પૂરી શુદ્ધિ આવ્યા વિના જિનપૂજા તેઓ કરી શકે નહિ.

શ્રેયસ : સૂતકના ઘરનું ભોજન કર્યું હોય તો કેટલા દિવસ પૂજા ન થાય ?

આચાર્યશ્રી : સૂતકવાળા ઘરના સભ્યો પણ સ્નાન કરીને શુદ્ધ થાય પછી પૂજા કરી શકે છે તો બાકીના તેમના ઘરે જમ્યા હોય એટલા માત્રથી પૂજા ન કરી શકે તેવો નિયમ તો હોય જ નહિ ને ? સૂતકવાળા ઘરના સભ્યો પોતાના ઘરનું જમે છે છતાં તેમના માટે સ્નાનથી શુદ્ધ થયા બાદ પૂજાનો નિષેધ નથી તો પછી બહારની વ્યક્તિ તેના ઘરે જમે તેટલા માત્રથી તેના માટે પૂજાબંધી તો હોય જ નહિ.

શ્રેયસ : શાસ્ત્રમાં એવું નથી આવતું કે સૂતકવાળા ઘરનું જમ્મે તો તેને 'નિત્યકર્મની હાનિ' થાય ? શ્રાવકનું નિત્યકર્તવ્ય જિનપૂજનું છે એટલે સૂતકવાળા ઘરનું જમ્મે તો જિનપૂજા ન થાય તેવું શાસ્ત્રવચન ન કહેવાય ? આપ કેમ પૂજાની હા પાડો છો ?

આચાર્યશ્રી : ભાઈ શ્રેયસ, તને ફરીથી ઊંધું ગોખાવ્યું લાગે છે. તું કયા શાસ્ત્રમાં 'નિત્યકર્મની હાનિ થાય છે' એવું વાંચી આવ્યો ?

શ્રેયસ : ઉપદેશ પ્રાસાદ નામના શાસ્ત્રમાં આવી વાત આવે છે. મેં તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર વાંચ્યું છે.

આચાર્યશ્રી : ધન્યવાદ. તું શાસ્ત્રોના ગુજરાતી ભાષાંતર વાંચતો થયો તે જાણી આનંદ. હવે મને એ કહે કે ઉપદેશપ્રાસાદમાં જ્યાં સૂતકવાળા ઘરનું જમ્મે તેને નિત્યકર્મની હાનિ થાય એમ લખ્યું છે ત્યાં નિત્યકર્મ કયા કયા છે જેની હાનિ થાય છે તે પણ બતાવ્યું જ હશે ? બોલ જોઈએ, એ નિત્યકર્મ કયા કયા છે ?

શ્રેયસ : સાહેબ, એવું તો કશું ત્યાં લખેલું નથી. પણ આપણને તો ખબર જ છે ને કે જે રોજ આરાધના કરતા હોય તે નિત્યકર્મ કહેવાય. આમાં જિનપૂજા ન આવી જાય ?

આચાર્યશ્રી : લાકડે માકડું બરાબર વળગાવી દીધું તે તો શ્રેયસ ! ઉપદેશ પ્રાસાદકારે નિત્યકર્મ હાનિ લખી પણ નિત્યકર્મ કયા કયા તે ન જણાવ્યું તો તે તો તારું મગજ દોડાવીને નિત્યકર્મ શોધી પણ કાઢ્યા ! જોરદાર કહેવાય !

શ્રેયસ : કેમ સાહેબ, કઈ મારી ભૂલ થાય છે ? મને તો મારા ગુરુએ આવું જ શીખવાડ્યું છે.

આચાર્યશ્રી : ભૂલ જ નથી, તું ભીંત ભૂલે છે. તને જેણે શીખવાડ્યું હોય તેઓએ પણ ઉપદેશપ્રાસાદના પાઠની પૂરી તપાસ કરી નથી. હકીકતમાં આ પાઠ મૂળ સ્વરૂપે શ્રી નિર્વાણકલિકા નામના પૂ. આ. શ્રી પાદલિપ્ત સૂ. મ. ના રચેલા પ્રતિષ્ઠાકલ્પના પાછળના ભાગમાં આપેલ પ્રાયશ્ચિત્તના અધિકારમાં આવે છે. પ્રતિષ્ઠાવિધિ કરાવનાર શ્રાવક (આજની ભાષામાં વિધિકાર) જ્યારે પ્રતિષ્ઠા કરાવી રહ્યા હોય એ દરમિયાન જો સૂતકવાળા ઘરનું ભોજન ભૂલમાં લઈ લે તો એને પ્રાયશ્ચિત્ત કેટલું આવે તેની વાત લખી છે અને આ ભોજનના

કારણે તે વિધિકારને પ્રતિષ્ઠા દરમિયાન જે વિધાન નિત્ય કરવાના હોય તેને નિત્યકર્મ કહેવામાં આવે છે તે નિત્યકર્મની હાનિ થાય છે. તું જે કલ્પના લગાવે છે તેવું કોઈ નિત્યકર્મ ત્યાં લેવાનું લખ્યું નથી. શાસ્ત્રપાઠ જો પૂરી ગીતાર્થતા સાથે વંચાય અને વિચારાય તો કલ્યાણ કરે આડેપડ ઉઠાવીને તેનો અસંગત અર્થ કરે તો એ જ શાસ્ત્ર તે વ્યક્તિ માટે વિઘાતક પણ બને માટે શ્રેયસ, તું સમજ, ભોજનના કારણે પૂજા અટકી જતી નથી.

શ્રેયસ : સૂતકવાળાના ઘરનું ભોજન અભોજ્ય તો ખરું જ ને ? તેવું ભોજન લેનારો અશુદ્ધ ન બની જાય ? આવો અશુદ્ધ વ્યક્તિ સ્નાન કરે તો પણ શુદ્ધ કેવી રીતે થાય ? તેણે પૂજા બંધ કરવી જ પડે એવું નહિ ?

આચાર્યશ્રી : પ્રસૂતા કે રજસ્વલા સ્ત્રીએ અડેલો આહાર વપરાય નહિ. એ અભોજ્ય જ કહેવાય. પણ કોઈએ વાપરી લીધો તો હવે તેનાથી પૂજા ન થાય એવો નિયમ તું લગાડવા જાય છે ત્યાં તારી ઉતાવળ થાય છે. કારણ કે અભોજ્ય કે અભક્ષ્ય આહાર વાપરનાર જો પૂજા ન કરી શકે તો બાવીશ અભક્ષ્યમાં અનંતકાયનું ભક્ષણ, રાત્રિભોજન, દ્વિદળભોજન વગેરે પણ ગણાવેલ છે. તારા વિચાર મુજબ તો આવું અભક્ષ્ય ભોજન કરનારાથી પૂજા થશે જ નહિ તો પછી રાત્રિભોજન કરનારા, કંદમૂળ ખાનારા દ્વિદળભોજન લેનારા બધા માટે પૂજા બંધ નહિ થાય ? આજે સૂતકમાં પૂજા બંધ કરવાનો મોટેથી ઉદ્ઘોષ કરનારા મંદ સ્વરે પણ એવું નથી કહેતા કે રાત્રિભોજન - કંદમૂળ-દ્વિદળ વગેરે અભક્ષ્યભોજન કરનારાથી પૂજા ન થાય. તેનાથી શરીર અભડાઈ ગયું, આત્મા પણ અભડાયો માટે દેરાસર પણ અભડાઈ જશે.

શ્રેયસ, ધ્યાન રાખજે, આ વાત રાત્રિભોજન કરવાના સમર્થનમાં નથી અને અનંતકાય ને દ્વિદળ આદિના ભક્ષણનો બચાવ કરવા માટે પણ નથી. આનાથી આત્મા મલીન બને જ છે. આ બધું છોડવું જ જોઈએ પણ જિનપૂજા સાથે એનો સંબંધ સૂતકની જેમ જોડવામાં આવતો નથી એ તો તું પણ જાણે છે ને ? હા, હવે આગળ બોલ.

શ્રેયસ : સમજાયું. મારો ભ્રમ દૂર થયો. હવે ગોચરી માટે પૂછું ? શાસ્ત્રમાં સૂતકવાળાના ઘરની ગોચરી વહોરવાનો તો નિષેધ કર્યો છે તો પછી સાધુથી વહોરાય ? અમારાથી વહોરાવાય ?

આચાર્યશ્રી : આમાં સામાયારી એવી છે કે ભિક્ષાયરો જેટલા દિવસ પછી સૂતકવાળા ઘરે ભિક્ષા લેવા માટે જાય તેટલા દિવસે સાધુએ ગોયરી જવું દેશ-દેશમાં આ માટે અલગ અલગ રીવાજ હોઈ શકે છે માટે તે તે ગામ-નગરમાં જેટલા દિવસ ચાલતા હોય તેટલા દિવસનું ધ્યાન રાખવું. ખાસ કરીને આ નિયમ અજૈન ભદ્રિક પરિણામી દાતાને પોતાના શાસ્ત્ર મુજબ સૂતકમાં દાન આપવાનો નિષેધ હોવાથી તેઓને વિપરીત અસર ન થાય તે માટે છે. જેઓ જૈન છે. ઘરમાં બધી સ્પર્શસ્પર્શની મર્યાદા પાળે છે અને કોઈને અધર્મ પમાડતો નથી તેમને સુપાત્ર દાન કરવામાં કોઈ દોષ નથી, લાભ જ છે અને આવી જગ્યાએથી ગોયરી વહોરનાર સાધુને પણ કોઈ દોષ લાગતો નથી. શ્રાવકથી સૂતકના સમયમાં બધી મર્યાદાઓ સાચવીને પણ ગુરુભગવંતને ગોયરી ન વહોરાવાય - એવું કોઈ શાસ્ત્રમાં જણાવ્યું નથી. સાધુ માટેની મર્યાદા ગીતાર્થ સાધુ ગોયરી વહોરવા નીકળે તેણે ગીતાર્થતા કામે લગાડીને ધ્યાનમાં રાખવાની છે. શ્રાવકે એમાં દોઢ - અઢી કે સાડા ત્રણ ગણું ડહાપણ કરવાનું હોય જ નહિ.

શ્રેયસ : નગરમાં નવા આવેલા સાધુએ નગરના ‘સૂતકથી નિરુદ્ધ ઘરો’ જાણવા આનો અર્થ શું થાય ?

આચાર્યશ્રી : જે ઘરોમાં તેમના શાસ્ત્ર મુજબ સૂતક સમયે દાન આપવાનો નિષેધ છે તેવા ઘરમાં નવા આવેલ અજાણ્યા સાધુ ગોયરીએ જાય તો એ ઘરના માલિકને એવું થાય કે ભિક્ષાયરોને પણ ખબર છે કે આ સમયે અમારે ત્યાં દાન અપાતું નથી આ જૈન સાધુ આટલું પણ સમજતા નથી? એમનો ધર્મ કેવો ? આવી ધર્મ માટેની અપ્રીતિ ન જન્મ માટે તેવાં ઘરોને સાધુએ પહેલેથી જાણીને વર્જવાના છે, આમાં કોઈ શ્રાવકને ઉદ્દેશીને વાત નથી કરી. શ્રાવકના ઘર ક્યારેય ગુરુભગવંતને ગોયરી વહોરાવવા માટે નિરુદ્ધ હોતા જ નથી. એ તો સદાને માટે ‘અભંગ દ્વાર’ હોય છે. પરંતુ એમાંથી જ શય્યાતર વગેરેના ઘરો હોય તો તેને તો વહોરાવવાની ભાવના હોય જ, એ ના ન પાડે કે મારું ઘર શય્યાતરનું છે હું તમને નહિ વહોરાવું. શય્યાતરનું ઘર સાધુએ નક્કી કરવાનું છે અને સાધુએ જ એની મર્યાદા પાળવાની છે શ્રાવકે આ વાતમાં કશું જ અતિમાત્રાએ ડહાપણ કરવાનું નથી.

શ્રેયસ, ઉપયોગપૂર્વક વહોરાવનાર શ્રાવક અને ઉપયોગપૂર્વક વહોરનાર મહાત્મા માટે ગમે તેમ વિચારવું, બોલવું કે પ્રચારવું મહાપાપ છે માટે સાવધ રહીને આવા રસ્તે ચઢી ન જવાય તેનું ખાસ ધ્યાન રાખજે.

શ્રેયસ : આવી વાતો તો મને સમજાવવામાં આવી જ નથી. અમને તો એવું શીખવ્યું કે ‘આ સાધુઓ તો સુવાવડીનો શીરો ખાવાના લાલચું છે. ઘરે આવે તો ના પાડી દેવાની કે તમારાથી વહોરાતું હોય તો ય અમે નહિ વહોરાવીએ.’ તમે દોષમાં નહિ પડો. સારું થયું આપે મને વિસ્તારથી સમજાવ્યું.

આચાર્યશ્રી : શ્રેયસ, માર્ગને વિપરીત રૂપે રજુ કરવામાં આવતો હોય તો અમે શુદ્ધ માર્ગ કયો છે તે બતાવીએ છીએ. અંગત અણછાજતા વિધાનો કરવામાં અમને જરાય રસ નથી. કોઈક આવા અયોગ્ય માર્ગે ઉતરી પડ્યો હોય તો પણ અમે તેની ભાવ દયા ચીંતવીએ છીએ. અમે તો ‘નહિ વહોરાવીએ’ એવું કહેનારાને પણ પ્રેમથી ધર્મલાભનો આશિષ આપીને પાછા વળી જઈએ છીએ. હઠાગ્રહપૂર્વક ના પાડનારના ઘરે વહોરવું જ એવું અમને ન શાસ્ત્રે શીખવ્યું છે કે ન તો અમારા ગુરુએ શીખવ્યું છે. ન વહોરાવનારાની કોઈ ચર્યા કરવાનો પણ અમને રસ નથી. સાધુને સામે ચાલીને સહન કરવા યોગ્ય ૨૨ પરિષદોમાં અલાભ પરિષદ તો કંઈ જ ન ગણાય. તેનાથી પણ આકરા પરિષદો સમતાથી સહન કરવાનું પરમાત્માએ ફરમાવ્યું છે. માટે આવી વાતોને જરાય મહત્ત્વ આપવાનું ન હોય.

શ્રેયસ : હવે મરણ સૂતકની વાત પૂછું છું. ઘરમાં કોઈનું મરણ થયું હોય તો તો પૂજા ન જ થાય ને ?

આચાર્યશ્રી : શ્રી સેનપ્રશ્નમાં સમાધાન છે કે જન્મ-મરણ સૂતકમાં સ્નાન કર્યા પછી પૂજા થઈ શકે છે.

શ્રેયસ : પણ સાહેબ, મડદાને અડ્યા હોઈએ એટલે અશુદ્ધિ તો થાય જ ને ? તો પછી પૂજા શી રીતે થાય ?

આચાર્યશ્રી : મૃતકનો સ્પર્શ થવાથી અશુદ્ધિ થઈ માટે જ તો સ્નાનની જરૂર પડે છે. સ્નાન કરે એટલે મૃતકના સ્પર્શથી થયેલ અશુદ્ધિનું નિવારણ

થઈ જાય છે માટે પછી પૂજા કરવામાં કોઈ દોષ નથી.

શ્રેયસ : આવું કોઈ શાસ્ત્રમાં વિધાન મળે છે ?

આચાર્યશ્રી : લૌકિક અને લોકોત્તર બંને શાસ્ત્રોમાં આ વિધાન મળે છે. લૌકિકશાસ્ત્રમાં મનુસ્મૃતિ નામનું શાસ્ત્ર છે તેમાં જણાવ્યું છે કે ‘ચંડાળ, રજસ્વલા (M.C.વાળી) સ્ત્રી, પ્રસૂતા સ્ત્રી, મૃતક કે મૃતકને અડનાર આમાંથી કોઈનો પણ સ્પર્શ થઈ જાય તો સ્નાન કરવાથી શુદ્ધિ થઈ જાય છે.

જ્યારે આપણા શાસ્ત્રોમાં શ્રી આચાર દિનકરમાં લખ્યું છે કે ‘પંચેન્દ્રિય મૃતકનો સ્પર્શ કરનાર ગૃહસ્થ સ્નાન કરે એટલે શુદ્ધ થઈ જાય છે.’

શ્રેયસ : આટલો સ્પષ્ટ શાસ્ત્રપાઠ છે તો પછી પૂજાની ના કેમ પાડવામાં આવે છે ?

આચાર્યશ્રી : આગમોમાં પણ મૂર્તિપૂજાનો ઉલ્લેખ હોવા છતાં ના પાડનારા ના પાડે જ છે ને ? આપણે કોઈને અટકાવી શકીએ છીએ ? જેમ મૂર્તિપૂજાને આપણે માન્ય ગણીએ છીએ. ના પાડનારાની વાત સ્વીકારતા નથી. એ જ રીતે સૂતકના નામે પૂજાની ના પાડનારાને અટકાવી ન શકીએ તોય તેમની વાતનો સ્વીકાર તો ન જ કરીએ ને !

શ્રેયસ : એટલે તો ઘરમાં મૃત્યુ થાય તો પણ સ્નાન કરીને પૂજા થાય, બરાબર ને ?

આચાર્યશ્રી : હા, સ્નાન કરીને પૂજા થાય. શાસ્ત્રકારો તેમાં સંમત છે.

શ્રેયસ : મૃતકને અડ્યા હોય તેનાથી પૂજા થાય ?

આચાર્યશ્રી : સ્નાન કરવાથી મૃતકને અડ્યાની અશુદ્ધિ દૂર થાય છે તેથી તેઓ જિનપૂજા કરી શકે છે.

શ્રેયસ : સ્મશાનયાત્રામાં ગયા હોય તો પૂજા થાય ?

આચાર્યશ્રી : એમાં મૃતકને અડેલાઓનો સ્પર્શ થવાની સંભાવના છે તેથી સ્નાન કર્યા પછી શુદ્ધ થવાય અને પછી પૂજા કરાય.

શ્રેયસ : ચિતાનો ધૂમાડો લાગ્યો હોય તો ?

આચાર્યશ્રી : સ્નાન કરવાથી તેની પણ શુદ્ધિ થાય છે માટે પૂજા થાય.

શ્રેયસ : અગ્નિદાહ આખ્યો હોય તેનાથી કેટલા દિવસ પૂજા ન થાય ?

આચાર્યશ્રી : અગ્નિદાહ આપનાર મૃતકની ખૂબ નિકટ રહેનારો બને છે તેથી ત્યાં તો બધાની સાથે સ્પર્શમાં આવવાનું બને છે. તેમાં પણ સ્નાન કર્યા બાદ શુદ્ધ થાય અને પૂજા કરી શકે.

શ્રેયસ : પત્ર - ફોન કે તેવા સમાચાર માધ્યમોથી સગાના મરણની જાણ થાય તો તેનાથી કેટલા દિવસ પૂજા ન થાય ?

આચાર્યશ્રી : મર્યાના શબ્દો કાને પડે કે મરણના સમાચાર આપતો પત્ર હાથમાં આવે તેનાથી કોઈ જ અશુદ્ધિ સર્જાતી નથી માટે તેમને તો પૂજા ન કરવાનો પ્રશ્ન જ ન ઉભો થાય. તેઓ તો રોજ કરે છે તેમ પૂજા ખુશીથી કરતા જ રહે. તેમાં કોઈ જ દોષ લાગતો નથી.

શ્રેયસ : સાહેબ, પરદેશમાં સમાચાર મળે તો ?

આચાર્યશ્રી : શ્રેયસ, તું તો હદ કરે છે ! દેશમાં વાંધો નથી આવતો, પૂજા થઈ શકે તો પરદેશમાં તો થઈ જ શકે તેમાં પૂછવાનું હોય જ નહિ.

શ્રેયસ : સાહેબ, સમાચાર ચાર દિવસ પછી આવે તો ચાર દિવસ પૂજા કરી તેનું પાપ લાગે કે નહિ ?

આચાર્યશ્રી : સમાચાર સાંભળવાથી કશી જ અશુદ્ધિ થતી નથી માટે સમાચાર મળ્યા પછી પણ પૂજા થાય, તો સમાચાર મળ્યા પહેલાની પૂજાનો તો સવાલ જ ન આવે. આ બંને પૂજામાં કોઈ પાપ ન લાગે. હા, પૂજાની ના પાડે તો પાપ જરૂર લાગે.

શ્રેયસ : સાહેબ, ધારો કે મરનાર વ્યક્તિ સૂતકની કઠ્ઠર હિમાયતી હોય. પૂજા ન જ થાય તેવું હઠ પૂર્વક માનતી હોય અને એ મરતા પહેલા જો કડક સૂચના કરીને જાય કે મારા મર્યા બાદ અમુક દિવસ સુધી કોઈએ પૂજા ન કરવી તો એમનું માનીને જેઓ પૂજા છોડી દે તેનું પાપ એ મરનારને લાગે ?

આચાર્યશ્રી : શ્રેયસ, તું તો બહું બટકબોલો થઈ ગયો છે. આવું કહીને કોઈ મર્યા હોય તેવું તારી જાણમાં છે કે સંભાવના રૂપે પૂછે છે ? એ જે હોય તે. ખરેખર તું પૂછે છે તેવું જ હોય તો આવું કહીને જનારને પૂજા બંધ કરાવવાનું પાપ ચોક્કસ લાગે. આગળ વધીને કહું તો એ વ્યક્તિના કહેવા મુજબ કદાચ

પાછળવાળા પૂજા ન પણ છોડે તોય પૂજા બંધ કરાવવાની દુર્ભાવના અને દુર્વચનનું પાપ તે વ્યક્તિને બંધાય જ. માટે આવા અહિતકર માર્ગે કોઈએ જવા જેવું નથી.

શ્રેયસ : હવે સાહેબ, આથી વિપરીત વિચારીએ. કોઈ વ્યક્તિ મરણ સૂતકના નામે પૂજા બંધ કરવામાં જરાય માનતા નથી. માટે તેવી કોઈને સૂચના આપી જતા નથી. ઉપરથી એમ કહી જાય કે આયુષ્ય પૂરું થશે એટલે મારું મૃત્યુ થવાનું જ છે જ્યારે પણ મારું મરણ થાય ત્યારે કોઈએ જિનપૂજાનો ત્યાગ કરવો નહિ. આમ છતાં પાછળવાળા પોતાના હઠાગ્રહના કારણે જિનપૂજા છોડી દે તો તેનું પાપ એ મરનાર વ્યક્તિને લાગે કે નહિ ?

આચાર્યશ્રી : શ્રેયસ, તું જે રીતે પૂછે તેવું જ જો બને તો તે વ્યક્તિ જિનપૂજા છોડવાની ના જ કહે છે, જિનપૂજા ચાલુ રાખવાની ભાવના રાખે છે માટે તેમને નિમિત્ત બનાવીને પાછળવાળા પૂજા છોડી દે તો તેનું પાપ એ વ્યક્તિને જરાય ન લાગે. પાછળવાળાને પોતાના ખોટા હઠાગ્રહને કારણે જરૂર જિનપૂજા છોડી દેવાનું પાપ લાગે.

શ્રેયસ : સાહેબ, હવે મુદ્દાની વાત. આટલી પ્રશ્નોત્તરીથી મને સમજાવું છે કે મરણસૂતકના નામે જિનપૂજા છોડી દેવાની નથી. પણ હવે પ્રશ્ન નવો ઉભો થાય છે. સ્મશાનેથી આવ્યા બાદ સ્નાન કરીને પૂજા કરવા જઈએ તો દેરાસરમાં આવેલા અમને પૂજા કરવાની ના પાડે ત્યારે શું કરવું ? ક્યારેક ટ્રસ્ટીઓ પોતાની મનમાની ચલાવીને અટકાવે તો ?

આચાર્યશ્રી : સામી વ્યક્તિ સરળ હોય તો સમજાવવી, હઠાગ્રહી જણાય તો ચર્ચામાં ઉતરવાથી કોઈ લાભ ન થાય. આપણે આપણી પૂજાનો રસ્તો કરી લેવો. બોલબોલ કરનારા કદી અટકવાના નથી. આ લોકોને તમે જેમ બોલો તેમ વધુ જોમ ચઢશે. માટે એવું લાગે તો તેવી હઠાગ્રહી જગ્યા છોડીને બીજે દેરાસરે પૂજા કરી દેવી.

શ્રેયસ, જો તું ઘરદેરાસર બનાવીશ તો આવો પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત નહિ થાય. વિધિ મુજબ જ્યારે પણ તારે જિનપૂજા આદિ કરવું હોય તે આરામથી કરી શકીશ.

કોઈની કનડગત તને નહિ નડે.

શ્રેયસ : જન્મ સૂતકના નામે પણ દેરાસરમાં આવું જ બને તો શું કરવું ?

આચાર્યશ્રી : મરણ સૂતક માટે તને જે જણાવ્યું તે રીતે રસ્તો કરવો. જિનપૂજામાં અંતરાય કરનારા આડા આવે તો તેમની સાથે ઝઘડો કરવાનો નથી પણ સાથે તારી પૂજા પણ અટકાવવાની નથી.

શ્રેયસ : મેં સાંભળ્યું છે કે સૂતકનો આખો વિવાદ પૂ. આ. શ્રી. રામચંદ્ર સૂ. મ.એ શરુ કર્યો છે. તપાગચ્છ તો સૂતકમાં પૂજા કરતો જ ન હતો. બધી ધમાલ એમના કારણે ઉભી થઈ છે. જે શબ્દોમાં મને જણાવ્યું છે તે શબ્દો તો અહીં બોલી શકાય તેમ નથી. શું આ વાત સાચી છે ?

આચાર્યશ્રી : પૂ. આ. શ્રી વિજય રામચંદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજ તો હજી સો વર્ષથી થોડા વધારે વર્ષ પહેલા થયા. સૂતકનો આ પ્રશ્ન અકબર બાદશાહના સમય જેટલો પુરાણો છે. તે સમયે તપાગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. શ્રી હીરવિજય સૂરીશ્વરજી મહારાજ અને તેઓશ્રીના પટ્ટધર તપાગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. શ્રી વિજય સેનસૂરીશ્વરજી મહારાજને સૂતક બાબતમાં પ્રશ્ન કરવામાં આવેલો. અને તેઓશ્રીએ તેનો જવાબ આપેલો એટલા માટે જેઓ ‘પૂ. આ. શ્રી રામચંદ્ર સૂ. મ.એ સૂતકનો નવો વિવાદ ઉભો કર્યો’ એમ કહે છે તેઓ ભયંકર જુઠાણું ચલાવે છે.

ખરેખર સૂતકનો વિવાદ ચાર સદી પહેલા તપાગચ્છ-ખરતરગચ્છ વચ્ચે હતો. તેમાં ખરતરગચ્છ એવું માનતો હતો કે જેના ઘરે સંતાનનો જન્મ થાય તે ઘરના પાણીથી જિનપૂજા ન થાય. જ્યારે તપાગચ્છ સ્નાન કર્યા પછી સૂતકમાં પૂજા થઈ શકે તેવું માનતો હતો. શ્રી હીરપ્રશ્ન શ્રી સેનપ્રશ્ન, પ્રશ્નોત્તર ચત્વારિંશત્ શતક, તપા-ખરતરભેદ વગેરે ગ્રંથો-પુસ્તકો જોતા આ ઈતિહાસ સ્પષ્ટ જોવા મળે છે. આ ઈતિહાસનું અધ્યયન કરનારને તરત જ સમજાશે કે આજથી ચાર સદી પહેલાના સમયમાં સૂતકમાં જિનપૂજા ન થાય તેવું ખરતરગચ્છવાળા માનતા હતા અને ત્યારે તપાગચ્છવાળા સ્નાન કરીને સૂતકમાં પૂજા થાય તેવું માનતા હતા. આજે તપાગચ્છવાળા ખરતરગચ્છની માન્યતા તેમના કરતા પણ વધુ ઝનૂનથી પકડીને તપાગચ્છની માન્યતાને

દુકરાવી રહ્યા છે અને ખરતરગચ્છની એ માન્યતા ‘તપાગચ્છની પરંપરા છે’ એવો તદ્દન પાયા વિનાનો અસત્ય પ્રચાર કરે છે. વધુ આશ્ચર્ય તો એ છે કે તપાગચ્છની સૂતકમાં પણ સ્નાન કરીને પૂજા કરવાની પરંપરાને ઈતિહાસના આધાર સાથે રજૂ કરનારા તપાગચ્છના તાજ પૂ. આ. ભ. શ્રી વિજય રામચન્દ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજને નવો મત શરૂ કરનારા કહીને વગોવે છે. આ તો સ્પષ્ટ ‘અભ્યાખ્યાન’ નામનું તેરમું પાપ આચરી રહ્યા છે. આનો અમને ખેદ જરૂર છે પણ તેઓ ઉપર પણ અમારી તો ભાવકરુણા જ છે.

શ્રેયસ : સાહેબ, મોટો ઉપકાર કર્યો ! મને સાવ જ વિપરીત માર્ગે ઢસડી ગયા હતા. તેમાં આપે સાચો બોધ આપ્યો. હવે હું સૂતકના નામે ધર્મ છોડી દેવાના માર્ગને છોડી દઉં છું.

